

NGAAHI TOKONI
'A E LDS KI HE

Fāmili

POLOKALAMA FAKAAKEAKE MEI HE MA'UNIMAÁ

Ko ha Fakahinohino
ki he Fakaakeake mei
he Ma'unimaá mo e
Faifakamo'uí

Ne hiki 'e kinautolu ne
mo'ua he ma'unimaá pea kuo
nau a'usia e mana 'o e fakaakeaké 'o
fou 'i he Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí
pea pou pou mei he kau taki 'o e
Siasí mo ha kau mataotao faifale'í.

POLOKALAMA FAKAAKEAKE MEI HE MA'UNIMAÁ

Ko ha Fakahinohino
ki he Fakaakeake mei
he Ma'unimaá mo e
Faifakamo'uí

Teuteu'i 'e he
Tafa'aki Tokoni 'a e Siasí ki he Fāmilí
Pulusi 'e he
Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'onī'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní
Sōleki Siti, 'Iutā

Kuo fakafe'unga'i 'e he Polokalama Fakaakeake mei he Ma'unima'a 'i he Tafa'aki Tokoni 'a e Siasi ki he Fāmilī, 'a e Twelve Steps of Alcoholics Anonymous World Services, Inc. [Ngaahi Sitepu 'e Hongofulu Mā Ua 'a e Kautaha Tokoni ki Māmani 'i he Ma'unimā 'e he 'Olokaholó], ke fenāpasi mo e fatunga 'o e ngaahi tokātelinē, ngaahi tefito'i mo'oni pea mo e tui 'a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'on'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī. 'Oku hā atu 'i lalo 'a e liliu totonu 'o e Ngaahi Sitepu 'e Hongofulu Mā Uá, pea ko e Ngaahi Sitepu 'e Hongofulu Mā Ua 'oku fakā'aonga'i he polokalama ko 'enī, 'oku hā atu ia he peesi iv.

'Oku toe paaki mo fakafe'unga'i 'a e Ngaahi Sitepu 'e Hongofulu Mā Uá 'i hano fakangofua 'e he Alcoholics Anonymous World Services, Inc. (A.A.W.S.). 'Oku 'ikai 'uhinga hono fakangofua ke toe paaki mo fakafe'unga'i (adapt) 'a e Ngaahi Sitepu 'e Hongofulu Mā Uá ni ia ke pehē kuo 'osi vakai'i pe tali 'e he A.A.W.S. 'a e kakano 'o e tohi ko 'enī, pe 'e pehē ai 'oku tali 'e he A.A.W.S. 'a e ngaahi fakakaukau 'oku hā atu henī. Ko e A.A. ko ha polokalama pē ia 'o e fakaakeake mei he 'olokaholó pē—ko hono fakā'aonga'i e Ngaahi Sitepu 'e Hongofulu Mā Uá ke fenāpasi mo e ngaahi polokalama mo e ngaahi 'ekitiviti 'oku sīpinga tatau mo e A.A., ka 'oku tokangaekina ai mo ha ngaahi palopalema kehe, pe 'i ha tohi kehe mei he A.A., 'oku 'ikai hano kaunga 'o'ona ia ki ai. 'Ikai ngata ai, neongo ko e polokalama fakalaumālie 'a e A.A., ka 'oku 'ikai ko ha polokalama fakalotu ia. Ko ia ai, 'oku 'ikai fengāue'aki pe fekau'aki e polokalama A.A. ia mo ha kautaha lotu, siasi, pe tui fakalotu tukupau.

Ko e Ngaahi Sitepu 'e Hongofulu Mā Ua 'o e Alcoholics Anonymous

1. 'Oku mau tali mo'oni na'e 'ikai hamau mālohi 'i he 'Alokaholó. Ko 'emau mo'ui na'e 'ikai kei mapule'i.
2. 'Oku mau tui 'oku 'i ai ha TAHA mā'olunga ange 'iate kimautilo te Ne lava 'o fakafoki mai homau 'atamai lelei.
3. Fai ha fakakaukau ke tafoki hotau lotó mo 'etau mo'ui, 'o hanga taha pē ki he 'Otuá 'o hangē ko 'ene mahino kiate kimautiló.
4. Sivi fakā'aufuli mo ta'e manavahē 'a hotaungaahi 'ulungāangá kotoa.
5. Fakahā ki he 'Otuá mo kimautilo pea mo ha toe taha kehe 'a e natula totonu 'o 'etau ngaahi faihalá.
6. Ke tau mateuteu mo'oni ke fakama'a 'e he 'Otuá 'a hotau ngaahi 'ulungāanga ta'e tau kotoa.
7. Anga fakatōkilalo 'o kole kiate IA ke ne tō'o hotau ngaahi vaiva'angá.
8. Tohi leva 'a e hingoa 'o nautolu ne tau faihala ki ai pea tau lotu ke fakalelei mo kimautilo.
9. Fakalelei hangatonu mo kimautilo kotoa 'o ka lava, tukukehe 'o ka hoko ia ko ha me'a 'e hoko ai ha maumau kiate kimautilo pe ha nihi kehe.
10. Fai ma'u hono toutou vakai'i kimautiló, pea kapau na'a tau hala pea fai mo fakahā.
11. Fekumi 'aki 'a e faikole mo e fakalaululoto ke fakalalaka 'a 'etau fetu'utaki fakakonisenisi mo e 'Otuá, 'o hangē ko 'etau mahino'i IÁ, pea tau kole ke tau 'ilo'i hono finangaló pea mo ma'u ha ivi ke fakahoko kotoa ia.
12. 'I he a'usia 'a e toe 'ā fakalaumālie tupu mei he ngāue 'aki 'a e ngaahi sitepu ko 'enī, tau feinga leva ke 'ave 'a e ngaahi fekau ko 'enī ki he kau 'Alokahōliká, pea tau ngāue'aki 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'enī 'i he'etau ngaahi ngāue kotoa.

Alcoholics Anonymous World Services, Inc.®

© 2011 'e he Intellectual Reserve, Inc.

Ma'u 'a e ngaahi totonu fakalao kotoa pē

Paaki 'i he 'Iunaiteti Siteiti 'o 'Ameliká

Fakangofua 'i he lea faka-Pilitāniá: 6/02

Fakangofua ke liliú: 6/02

Liliu 'o e *Addiction Recovery Program - A Guide to Addiction Recovery and Healing*

Tongan

Ko e Ngaahi Sitepu 'e 12	iv
Talateu	v
SITEPU 1	1
Faitotonú	
SITEPU 2	7
'Amanaki Leleí	
SITEPU 3	13
Falala ki he 'Otuá	
SITEPU 4	21
Ko e Mo'óni	
SITEPU 5	29
Ko e Vete Hiá	
SITEPU 6	35
Liliu 'o e Lotó	
SITEPU 7	41
Loto fakatōkilaló	
SITEPU 8	47
Fekumi ki he Fakamolemolé	
SITEPU 9	53
Totongi Huhu'í mo e Fefakalele'ākí	
SITEPU 10	59
'Eke'í Meiate Kita 'ete Ngāue Faka'ahó	
SITEPU 11	65
Fakahā Fakatāutahá	
SITEPU 12	71
Ngāue Tokoní	

KO E NGAahi SITEPU ‘E 12

Sitepu 1

Tala ko e tokotaha vaivai pē koe ia pea ‘ikai ke ke lava ‘o ikuna’i ho ngaahi ma’unimaá pea kuo ‘ikai lava ke ke mapule’i ho’o mo’uí.

Sitepu 2

Tui ‘e malava ‘e he mālohi ‘o e ‘Otuá ‘o toe fakafoki koe ki ha mo’ui fakalaumālie ‘oku kakató.

Sitepu 3

Fili ke fakatafoki ho lotó mo ho’o mo’uí ki he ‘Otua ko e Tamai Ta’engatá mo Hono ‘Alo ko Sisū Kalaisí.

Sitepu 4

Fai ha fekumi mo ha fakamatala ta’emanavahē ‘o fekau’aki mo ho’o ngaahi tu’unga ‘ulungāangá.

Sitepu 5

Tala kiate koe, mo ho’o Tamai Hēvaní ‘i he huafa ‘o Sisū Kalaisí, pea ki he kau ma’u mafai totonu ‘o e lakanga fakataula’eikí, pea ki ha tokotaha kehe ‘a e natula totonu ‘o ho’o ngaahi fehālākí.

Sitepu 6

Hoko ‘o mateuteu mo’oni ke hanga ‘e he ‘Otuá ‘o to’o ho ngaahi ‘ulungāanga vaivaí.

Sitepu 7

Kole ‘i he loto fakatōkilalo ki he Tamai Hēvaní ke to’o atu ho ngaahi ‘ulungāanga ta’efe’ungá.

Sitepu 8

Hiki ha lisi ‘o e kakai kotoa pē kuó ke fakamamahíí pea loto fiemālie ke fai ha totongi huhu’i kiate kinautolu.

Sitepu 9

Kapau ‘e malava, fai ha fakalelei fakahangatonu ki he ni’ihi kotoa pē kuó ke fakamamahíí.

Sitepu 10

Hokohoko atu ke fai ha lekooti fakatāautaha, pea ‘i he taimi ‘okú ke faihala aí tala ia ‘i he vave tahá.

Sitepu 11

Fekumi ‘i he fa’a lotu mo e fakalaululoto ke ‘ilo’i ‘a e finangalo ‘o e ‘Eikí pea ke ma’u e mālohi ke fakahoko ia.

Sitepu 12

‘I hono ma’u ha fakaake fakalaumālié ko ha ola ia ‘o e Fakalelei ‘a Sisū Kalaisí, vahevahe ‘a e pōpoakí ni mo e ni’ihi kehé pea fakahoko e ngaahi tefito’i mo’oni ko ‘ení ‘i he me’a kotoa pē ‘okú ke fáí.

‘Oku lava ke hoko ‘a e tohi fakahinohino ko ‘ení ko ha tāpuaki ki ho‘o mo‘uí ‘o tatau ai pē pe ko koe ‘oku fefa‘uhi mo e ma‘unimāá pe ‘okú ke feohi mo ha tokotaha ‘oku ma‘unimā. Kuo fakafe‘unga‘i ‘a e Twelve Steps of Alcoholics Anonymous [Ngaahi Sitepu ‘e 12 ‘o e Alcoholics Anonymous] ki ha fa‘unga ‘o e ngaahi tokātelinē, ngaahi tefito‘i mo‘oní, mo e tui ‘a e Siasi ‘o Sisū Kalaisi ‘o e Kau Mā‘oní‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní. ‘Oku ‘oatu kinautolu ‘i he tohi fakahinohino ko ‘ení ko e ngaahi tefito‘i mo‘oni mahu‘inga ‘i he kamata‘anga ‘o e vahe takitaha. ‘E tokoní koe ‘e he tohi fakahinohino ko ‘ení ke ke ako ki he founa te ke lava ‘o mo‘uí ‘aki e ngaahi tefito‘i mo‘oni mahu‘inga ko ‘ení; ‘e lava ke nau liliu ho‘o mo‘uí.

‘Oku fakataumu‘a e fakahinohino ko ‘ení ke hoko ko ha pepa ngāue mo ha ma‘u‘anga tokoni kiate kinautolu ‘oku nau kau ki he ngaahi kulupu ‘oku nau poupou‘i e fakaakeake mei he ma‘unimāá ‘a ia ‘oku fakapa‘anga ‘e he Ngaahi Tokoni ‘a e Siasí ki he Fāmilí [LDS Family Services]. Neongo ia, ‘e lava ke ‘aonga lahi ‘a e ngaahi tokātelinē mo e ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘oku ako‘i kiate kinautolu ‘oku nau nofo he ngaahi feitu‘u ‘oku ‘ikai malava ke nau kau ai ki ha kulupu poupou ki he fakaakeaké. ‘Oku lava ‘o faka‘aonga‘i e tohi fakahinohino ko ‘ení ‘e he kakai ‘oku nau fekumi ke liliu ‘enau mo‘uí pea tautautefito kiate kinautolu ‘oku nau loto ke ngāue fakafō‘ituitui mo ha pīsope pe ha faifale‘i fakapalofesinale.

Ne fakaafe‘i ‘e he Ngaahi Tokoni ‘a e Siasí ki he Fāmilí ha kau tangata mo e kau fafine ne nau mo‘ua he ngaahi nunu‘a faka‘auha ‘o e ngaahi ma‘unimā kehekehe pea kuo nau a‘usia e fakaakeaké, ke nau vahevahe e ngaahi me‘a ne hoko tonu ‘i he‘enau faka‘aonga‘i e ngaahi tefito‘i mo‘oni ko ‘ení. Ko ‘enau fakakaukau (ko e “mau” ‘i he tohi fakahinohino ko ‘ení) ‘oku faka‘aonga‘i ia ke fakaha‘i ‘aki ‘a e fakamamahi ‘o e ma‘unimāá mo e fiefia he fakamo‘uí mo e fakaakeaké. ‘E lava ke ke ma‘u ha fakafiemālie, poupou mo ha fa‘ahinga feohi vāofi mo kinautolu.

Ne kau foki ha kau taki ‘o e Siasí mo e kau faifale‘i fakapalofesinalé ‘i hono hiki mo fakalelei‘i e tohi fakahinohino ko ‘ení. ‘Oku hoko hono fakatahataha‘i e potu mo e me‘a kuo hoko tonu ki he kau fa‘u tohi tokolahi ko ‘ení ko ha toe fakamo‘oni ia ‘e taha ki he mo‘oni ‘o e Fakalelei ‘a Sisū Kalaisí mo e malava ke hoko ‘a e fakaakeake mei he ma‘unimāá.

Kuo mau a‘usia e mamahi lahi, ka kuo mau mamata ki hono liliu ‘e he mālohi ‘o e Fakamo‘uí homau ngaahi vaivai fakamamahi tahá ke hoko ko ha ngaahi ikuna fakalaumālie nāunau‘ia. Ko kimautilu ko ē ne mau mo‘uí faingata‘a‘ia faka‘aho, loto hoha‘a, tailiili, mo faka‘au‘ausino he ‘itá, kuo mau a‘usia he taimí ni e fiefiá mo e melinó. Kuo mau fakamo‘oni‘i e ngaahi mana kuo hoko he‘emau mo‘uí mo e mo‘uí ‘a e nīhi kehe ne mo‘ua he ma‘unimāá.

Kuo mau a‘usia e nunu‘a ‘o e mamahi mo e faingata‘a‘ia ne fakatupu pē ‘e kimautilu koe‘uhí ko hono ma‘unimā kimautilu. Ka kuo taumalingi mai e ngaahi tāpuaki ‘i he‘emau fakahoko tahataha e ngaahi sitepu ki he fakaakeaké. ‘I hono fakaake fakalaumālie kimautilu, ‘oku mau fāifeinga he ‘aho kotoa pē ke toe lelei ange homau vā fetu‘utaki mo e Tamai Hēvaní mo Hono ‘Alo ko Sisū Kalaisí. Kuo fakamo‘uí kimautilu ‘e he Fakalelei ‘a Sisū Kalaisí.

‘Oku mau fakaafe‘i koe ‘i he loto ongo‘i mo e ‘ofa ke ke kau mai mo kimautilu ki ha mo‘uí nāunau‘ia ‘o e tau‘atāina mo e malu, ‘oku takataka‘i ‘e he to‘ukupu ‘o Sisū Kalaisi ko hotau Huhu‘í. ‘Oku mau ‘ilo mei he me‘a kuo mau a‘usia te ke lava ‘o fakatau‘atāina‘i koe mei he ngaahi ha‘i ‘o e ma‘unimāá. Ko e fānau koe ‘a ha Tamai Hēvani ‘ofa, neongo te ke ongo‘i kuó ke hē pe siva ho‘o ‘amanakí. Kapau kuo fakakuihi koe ki he mo‘oni ko ‘ení, ‘e tokoní koe ‘e he ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘oku fakamatala‘i ‘i he tohi fakahinohino ko ‘ení ke ke toe ‘ilo ia mo fokotu‘u ia ke loloto ‘i ho lotó. ‘E lava ‘o tokoní koe ‘e he ngaahi tefito‘i mo‘oni ko ‘ení ke ke ha‘u kia Kalaisi mo faka‘atā Ia ke Ne liliu koe. ‘I ho‘o faka‘aonga‘i e ngaahi tefito‘i mo‘oní, te ne tohoaki koe ki he mālohi ‘o e Fakalelei pea ‘e fakatau‘atāina‘i koe ‘e he ‘Eikí mei he nofo pōpula.

‘Oku fakakaukau e kakai ‘e nīhi ko e ngaahi ma‘unimāá ko ha ngaahi ‘ulungāanga kovi pē ‘e toki lava pē ‘o ikuna‘i ‘i ha‘ate loto ki ai, ka ‘oku ‘i ai e kakai tokolahi ‘oku nau mo‘uí fakafalala ki ha ‘ulungāanga pe ko ha me‘a pea ‘oku ‘ikai ke nau kei lava ‘o toe fakakaukau‘i pe ‘e anga fēfē ha‘anau faka‘ehi‘ehi mei ai. Kuo mole ‘enau fakakaukau mo e faka‘uto‘uta lelei ki he ngaahi me‘a mahu‘inga ‘oku totonu ke fakamu‘omu‘a ‘i he‘enau mo‘uí. ‘Oku ‘ikai ha toe me‘a ‘e mahu‘inga ange ka ko hono feau e ngaahi holi honau lotó. ‘I he taimi ‘oku nau feinga ai ke faka‘ehi‘ehi mei a‘i, ‘oku nau a‘usia ha ngaahi holi fakatu‘asino, faka‘atamai, mo fakaeloto ‘oku mālohi. ‘I he‘enau ‘ulungāanga ‘aki e fai e ngaahi fili halá, ‘oku

nau 'ilo e holo pe fakangatangata 'enau malava ke fili 'a e totonú. Hangē ko e akonaki 'a Palesiteni Poiti K. Peekā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: “ ‘Oku ma'u 'e he ma'unimāá 'a e mālohi ke tu'usi 'a e loto 'o e tangatá mo fakata'e'aonga'i 'a 'ene tau'atāina ke fili ki he totonú. 'Okú ne lava 'o kai-ha'asi 'a e mālohi ke fili” (i he Conference Report, Oct. 1989, 16; pe *Ensign*, Nov. 1989, 14).

'Oku kau 'i he ma'unimāá 'a hono faka'aonga'i 'o e ngaahi me'a hangē ko e tapaká, 'olokaholó, kofi, tií, mo e ngaahi faito'ó ('o fakatou tatau pē pe 'oku fakalao pe ta'efakalao), mo e ngaahi 'ulungāanga hangē ko e va'inga kumi monū'ia, uestia faka'atamai 'e he ma'unimā 'a e ni'ihī kehé, mamata 'i he ponokalafi, tō'onga fakasekisuale ta'etotonú, mo e ngaahi founga kai 'oku 'ikai lelei. 'Oku holoki 'e he ngaahi me'a mo e ngaahi 'ulungāanga ko 'eni 'a e malava 'e ha taha ke ne ongo'i 'a e Laumālié. 'Oku nau maumau'i 'a e lelei 'o e mo'ui fakatu'asino, faka-'atamai, fakasōsiale, fakaeloto mo fakalaumālié. Na'e ako'i 'e 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Toko Hongofulu Mā Uá 'o pehē: “ ‘Oku totonu ke tau faka'ehi-'ehi mei ha fa'ahinga tō'onga mo'ui pē 'oku lava ke ma'unimā kita. 'Oku fakavaivai'i 'e ha fa'ahinga ma'unimā pē hotau lotó. 'Oku tau tokoni'i e ngaahi taumu'a 'a Sētané 'i he'etau fakamo'ulaloa'i kitautolu ki he ngaahi ue'i mālohi 'a ha fa'ahinga ma'unimā pē ka tau fakafepaki ki he ngaahi taumu'a 'a 'etau Tamai Hēvaní. 'Oku 'uhinga 'eni

ki he ma'unimā 'e he faito'ó konatapú (hangē ko e faito'ó konatapú, 'olokaholo, nikotiní, pe kēfiní), ma'unimā 'e he ngaahi founga hangē ko e va'inga kumi monū'ia, mo ha toe fa'ahinga tō'onga kehe pē 'o e ma'unimāá. 'Oku tau lava 'o faka'ehi'ehi mei he ma'unimāá 'aki 'etau tauhi e ngaahi fekau 'a e 'Otuá” (“Free Agency and Freedom,” *Brigham Young University 1987–88 Devotional and Fireside Speeches* [1988], 45).

Te ke lava 'o ikuna'i ho ngaahi ma'unimāá tu'unga 'i he Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí 'aki ha'o ma'u ha loto fakatō-kilalo mo faitotonu pea kole ki he 'Otuá mo e ni'ihī kehé ke tokoni. Te ke lava 'o fakaakeake 'o hangē tofu pē ko 'emau fakaakeaké, peá ke fiefia 'i he ngaahi tāpuaki 'o e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí.

Kapau 'okú ke mahalo'i 'okú ke fihia he ma'unimāá pea kapau 'okú ke ongo'i 'oku 'i ai ha'o ki'i faka'amu ke tau'atāina, 'oku mau fakaafe'i koe ke tau kau fakataha 'i hono ako mo faka'aonga'i e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí 'o hangē ko ia 'oku ako'i atu 'i he tohi fakahinohino ko 'eni. 'Oku mau fakamo'oni atu kapau te ke muimui he hala ko 'eni mo ha loto hangamālie, te ke ma'u 'a e mālohi 'okú ke fie ma'u ke fakaakeake 'aki mei he ma'unimāá. 'I ho'o mo'ui 'aki e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'eni 'e hongofulu mā uá 'i he loto tónunga, 'e fakamālohia koe 'e he Fakamo'ui pea te ke “ 'ilo 'a e mo'oní, pea 'e fakatau'atāina'i [koe] 'e he mo'oní” (Sione 8:32).

FAITOTONÚ

Tefito'i Mo'oni Mahu'ingá: Tala ko e tokotaha vaivai pē koe pea 'ikai ke ke lava 'e koe 'okú ke vaivai ke ikuna'i ho'o ngaahi ma'unimaá pea kuo 'ikai lava ke mapule'i ho'o mo'uí.

Ko e tokolahi 'o kimautilu na'e kamata homau ma'unimaá ko e fie 'iló. Na'e kau atu homau ni'ihí koe-uhí ko ha faka'uhinga ko ha fie ma'u 'o ha faito'o kuo fakangofua ange 'e he toketaá pe ke fakataumu'a ki ha tō'onga angatu'u. Ne kamata e tokolahi he hala ko 'ení 'i he'enau kei talavou síi angé. Neongo pe ko e hā 'emau taumu'a 'i he kamata'angá mo e tūkunga he taimi ko iá, ne mau 'ilo na'e 'ikai ko e mamahi fakaesinó pē ne fakafiemālie'i 'e he ma'unimaá. Ne 'ikai fuoloa mei ai kuo hoko ia ko ha me'a fakatupu pe me'a fakaongonoa 'o e ngaahi ongo fakamamahí pe loto 'itá. Na'e tokoni ia kiate kimautilu ke mau faka'ehi'ehi mei he ngaahi palopalema ne mau fehangahangai mo iá—ko e anga ia 'o 'emau fakakaukáu. Ne fuonounou pē 'emau ongo'i tau'atāina mei he manavaheé, puputu'ú, tuēnoá, lotosí, fakatomalá, pe ta'eoli'ia. Ka koe'uhí 'oku fonu e mo'uí he ngaahi tūkunga 'oku nau fakatupu e ngaahi ongo ko 'ení, ko ia ne tu'o lahi ange ai 'emau tafoki ki he ngaahi me'a na'a ne ma'unimā kimautilú. Neongo ia, ne 'ikai lava 'e homau tokolahi 'o fakatokanga'i pe tala kuo mole meiate kimautilu 'a e malava ke faka'ehi'ehi pe tukú. Hangē ko e me'a ne lea 'aki e 'Eletā Lāsolo M. Nalesoni 'o e Kōlomu 'o e Toko Hongofulu Mā Uá: “'Oku to'o 'e he ma'unimaá 'a e tau'atāina ke fili 'amui angé. 'Oku malava mo'oni ke 'oua na'a fai ha taha 'a hono loto mo'oni 'i he ngāue 'a e ngaahi me'a fakakemikalé” (i he Conference Report, Oct. 1988, 7; pe *Ensign*, Nov. 1988, 7).

'Oku tātātaha ke tala 'e he kakai 'oku mo'ua he tō'onga 'o e ma'unimaá kuo ma'unimā kinautilu. Ke faka'ikai'i 'a e tu'unga fakatu'utāmaki 'o homau tūkunga mo faka'ehi'ehi mei hano 'ilo pea mo e ngaahi nunu'a 'o 'emau ngaahi filí, ne mau feinga ke fakasi'isi'i pe fūfūu'i 'emau ngaahi tō'ongá. Ne 'ikai ke mau fakatokanga'i ko e me'a 'i he'emau kākāa'i e ni'ihí kehé mo kimautilú, ne toe mālohi ange 'emau mo'ulaloa ki he ngaahi me'a 'okú ne ma'unimā kimautilú. 'I he fakautuutu 'emau vaivai ki he ma'unimaá, ne tukuaki'i 'e homau tokolahi homau fāmilí, ngaahi kaungāme'a, kau taki 'o e Siasí,

'o a'u pē ki he 'Otuá. Ne lōmekina kimautilu 'i ha tu'unga tuenoa mo'oni pea faka'au ke toe lahi ange, 'o fakamavahe'i kimautilu mei he ni'ihí kehé, kae tau-tautesito mei he 'Otuá.

Ne mau vaivai fakalaumālie, 'a kimautilu ko e kau ma'unimaá, 'i he taimi ne mau faka'aonga'i ai e lo'i mo e fakapulipulí, 'o 'amanaki 'e fakatonuhia'i ai kimautilu pe tukuaki'i e ni'ihí kehé. 'I he ki'i ngāue ta'efaitotonu takitaha, ne mau ha'i kimautilu 'aki ha “filo vavae” ne vave 'ene faka'au 'o mālohí 'o hangē ha seiní (vakai, 2 Nifai 26:22). Pea a'u ki ha taimi ne mau fehangahangai ai mo e me'a mo'oni. Ne 'ikai ke mau kei lava 'o fūfūu'i homau ngaahi ma'unimaá 'aki ha fo'i lo'i 'e taha pe pehē ange, “'Oku 'ikai ke fu'u kovi pehē!”

Ne fakahā kiate kimautilu 'a e mo'oni 'e ha 'ofa'anga, toketā, fakamaau, pe taki fakalotu 'a ia ne 'ikai ke mau toe lava 'o faka'ikai'i—'a ia ne faka'auha 'e he ma'unimaá 'emau mo'uí. 'I he'emau vakai lelei ki he kuohilí, ne mau vetehia he ko e founga kotoa pē ne mau feinga ke fai, na'e 'ikai ke ngāue. Ne mau fakahā ne toe kovi ange e ma'unimaá. Ne mau fakatokanga'i 'a e lahi hono mau-mau'i 'e homau ngaahi ma'unimaá homau ngaahi vā fetu'utaki mo to'o atu e ongo'i mahu'ingā'ia ne mau ma'u. 'I he me'a ni, ne mau fakahoko e 'uluaki sitepu ki he tau'atāina mo e fakaakeaké 'aki ha fekumi ki ha loto-to'a ke tala ne 'ikai ke mau fefa'uhi pē mo ha palopalema pe ha 'ulungāanga kovi. Ne mau toki tala 'a e mo'oni ne 'ikai ke mau lava 'o mapule'i 'emau mo'uí pea ne mau fie ma'u ha tokoni ke ikuna'i homau ngaahi ma'unimaá. Ko e me'a faka'ofa hono fakatokanga'i lelei ne toki kamata e fakaakeaké hili e 'ulungia.

Ne fakahā mahino 'e he palōfita 'o e Tohi 'a Molomoná ko 'Āmoní 'a e mo'oni ne mau 'ilo 'i he taimi ne fāifai ai pea mau faitotonu kiate kimautilú:

“'Oku 'ikai te u pōlepole 'i hoku mālohi pē 'o'okú, pe 'i hoku poto 'o'okú; kae vakai, 'oku kakato 'a 'eku fiefia, 'io, 'oku fonu mahuohua 'a hoku lotó 'i he fiefia, pea te u fiefia 'i hoku 'Otuá.

“'Io, 'oku ou 'ilo'i ko e me'a noa pē au; pea ko e me'a ki hoku mālohí 'oku ou vaivai; ko ia 'e 'ikai te u pōlepole 'iate au, ka te u pōlepole pē 'i hoku 'Otuá, he te u lava ke fai 'a e me'a kotoa pē 'i hono māfima'fi” (Ālamā 26:11–12).

Ngaahi Sitepu ke Ngāue'í

Loto ke fakā'ehi'ehi

Neongo 'oku kehekehe 'a e ngaahi ma'unimā 'a e kakaí, ka 'oku 'i ai e ngaahi mo'oni, hangē ko 'ení, he 'ikai 'aupito ke liliu—he 'ikai kamata ha me'a ta'e loto ki ai e fakafō'ituituí. 'Oku kamata e tau'atāina mei he ma'unimaá mo e ma'a 'aki ha ki'i loto pē ki ai. 'Oku pehē 'e he kakaí 'e toki loto fiemālie pē e tokotaha fakafō'ituituí ke fakā'ehi'ehi 'i he taimi 'e kovi ange ai e mamahi 'o e palopalemá 'i he mamahi 'o hono vetekí. Kuó ke 'a'u nai ki he tu'unga ko iá? Kapau kuo te'eki ai, pea 'oku kei hokohoko atu pē ho'o mo'ua he ma'unimaá, ko e mo'oni te ke 'a'u pē ki ai koe'uhí ko e ma'unimaá ko ha palopalema 'oku tupulaki. 'Okú ne fakavaivai' ho'o malava ke ngāue lelei 'o hangē ha mahaki kovi.

Ko e me'a pē 'oku fie ma'u ki he kamata e fakaaakeaké ko ha loto holi ke ta'ofi e kau ki he ma'unimaá. Kapau 'oku si'i ho'o loto holí pea fetō'aki he 'ahó ni, 'oua te ke hoha'a ki ai. 'E tupulaki ia!

'Oku fakatokanga'i 'e he kakai 'e ni'hi 'a e fie ma'u ko ia ke fakatau'atāina'i mei he ma'unimaá ka 'oku te'eki ai ke nau loto ke kamata ia. Kapau 'okú ke 'i he tu'unga ko iá, mahalo te ke lava 'o kamata 'aki ho'o fakahā ho'o ta'elotó mo fakakaukau'i 'a e fakamole 'o ho'o ma'unimaá. Te ke lava 'o hiki 'a e me'a 'okú ke mahu'inga'ia aí. Vakai ki ho fāmílí mo homou vā fetu'utaki fakasōsialé, ho vā fetu'utaki mo e 'Otuá, ho mālohinga fakalaumālié, ho'o malava ke tokoni'i mo faitāpuekina e ni'hi kehé, mo ho'o mo'uí. Peá ke toki vakai ki he ngaahi me'a 'oku nau fakafe'atungia'i 'a e me'a 'okú ke tui ki ai mo ia 'okú ke 'amanaki ki aí pea mo ho 'ulungāangá. Fakakaukau ki he anga hono maumau'i 'e ho'o ngaahi tō'ongá 'a e me'a 'okú ke mahu'inga'ia aí. Te ke lava 'o lotu ke tokoni'i koe 'e he 'Eiki ke ke 'ilo'i koe mo ho'o mo'uí 'o hangē ko 'Ene 'afio'i koé—'aki ho ivi fakalangí kotoa—mo e me'a 'e fakatu'utāmaki 'i ha hokohoko atu ho'o mo'ua he ma'unimaá.

'E tokoni'i koe ke ke ma'u 'a e holi ke ta'ofi 'i ha'o fakatokanga'i 'a e me'a 'oku mole 'i ho'o fakatuituia ho ma'unimaá. Na'a mo e ki'i holi si'si'i taha te ke lava 'o ma'ú, te ke malava ai ke kamata 'a e sitepu 1. 'E tupulaki ho'o holí, 'i ho'o fakalalaka he ngaahi sitepu 'o e polokalama ko 'ení mo ke 'ilo'i e ngaahi liliu kuo hoko ki ho'o mo'uí.

Tuku ange 'a e hikisiá pea fekumi ki he loto fakatōkilaló

'Oku 'ikai ke fenāpasi 'a e hikisiá mo e faitotonú. Ko e hikisiá ko ha fakakaukau hala ia pea ko ha konga mahu'inga ia 'o e ma'unimā kotoa pē. 'Oku fakamatala

kehe'i 'e he hikisiá 'a e tu'unga totonu 'o e ngaahi me'a 'i he lolotongá, mo ia he kuo hilí, mo e kaha'ú. Ko ha fakafe'atungia lahi ia ki ho'o fakaaakeaké. Na'e fakamatala'i 'e Palesiteni 'Ēsela Tafu Penisoni 'a e hikisiá 'o pehē:

[“Ko e hikisiá ko ha angahala 'oku 'ikai ke tau ma'u ha mahino ki ai. . . .

“ 'Oku fakakaukau e tokolahi 'o kitautolu ko e hikisiá ko e sio pē kiate kita, fieme'a, polepole, fie'eiki, pe angahiki. Ko e kotoa 'o e ngaahi me'a ni ko e ngaahi 'elemē-niti ia 'o e angahalá, ka ko e uhó pe 'elitó, 'oku kei pulia.

“Ko e tefito'i 'ulungāanga 'o e hikisiá ko e tāufehi'a—tāufehi'a ki he 'Otuá mo e tāufehi'a ki hotau kāingá. 'Oku 'uhinga 'a e tāufehi'a ko e 'feh'i'a kia, fakafili kia, pe ko ha tu'unga 'o e fakafepakí'. Ko e mālohi ia 'oku fakā'amu 'a Sētane ke ne pule'i 'aki kitautolú.

“Ko e hikisiá 'oku natula fe'au'auhi. 'Oku tau fakafetau ki he 'Otuá. 'I he taimi 'oku tau fakataumu'a ai 'etau hikisiá ki he 'Otuá, 'oku 'i he laumālie ia 'o e 'loto 'o'okú kae 'ikai ke fai pē ho'o fa'itelihá.' . . .

“ 'Oku fakā'tā 'e he fe'auhi hotau lotó mo e finangalo 'o e 'Otuá ke tuku ta'emapule'i 'a e ngaahi holi fakakakanó, uá, mo e holí (vakai, 'Alamā 38:12; 3 Nifai 12:30).

“ 'Oku 'ikai ke tali 'e he hikisiá ke tataki 'ene mo'uí 'e he mafai 'o e 'Otuá (vakai, Hilamani 12:6). Na'a nau 'ai ke fe'auhi 'enau ngaahi fakakaukau ki he mo'oni mo e 'ilo ma'ongo'onga 'a e 'Otuá, honau ivi mo e mālohi 'o e lakanga fakataula'eiki 'o e 'Otuá, 'enau ngaahi lavame'a mo 'Ene ngaahi ngāue ma'ongo'ongá” (i he Conference Report, Apr. 1989, 3–4; pe *Ensign*, May 1989, 4).

'I ho'o loto ke fakā'ehi'ehi mo tala 'a e ngaahi palopalema 'okú ke fehangahangai mo iá, 'e fakā'au pē ke mole atu e hikisiá 'o fetongi 'e he loto fakatōkilaló.

Tala 'a e palopalemá; fekumi ki ha tokoni, kau ki he ngaahi fakatabá

'Oku tau lohiaki'i pē kitautolu mo e ni'hi kehé 'i he taimi 'oku tau fakatuituia ai hotau ngaahi ma'unimaá. Ka he 'ikai ke tau lava 'o kākaa'i kitautolu. Ne mau fakangalingali 'oku mau sai pē, fonu he pōlepole mo e kumi 'uhingá, ka na'a mau 'ilo'i lelei 'i homau lotó 'a e mo'oni. Ne hokohoko atu hono fakamanatu mai kiate kimautolu 'e he Maama 'o Kalaisí. Na'a mau 'ilo'i ne 'ikai ke mau toe lava ke ta'ofi kimautolu mei he'emaunā'unu ki he mamahi lahi pea fakā'au ke lahi angé. Ko hono fakā'ikai'i 'o e hala ko 'ení ko ha ngāue faingata'a mo'oni pea ko ha fu'u tokoni lahi ia ke faifai angé pea tala na'e 'i ai 'emaunā' palopalema. Fakafokifā pē, kuo tau fakā'tā ha ki'i faingamālie 'o e 'amanaki lelei ke hū mai ki hotau

lotó. 'I he taimi ne mau fili ai ke tala kiate kimautolu ne 'i ai 'emau palopalemá pea ne mau loto ke fekumi ki ha pou pou mo ha tokoní, ne mau 'oange ha faingamālie ki he 'amanaki lelei ko iá ke tupulaki. Ne mau toki mateuteu leva ke fakahoko e sitepu hokó ke kau atu ki ha fakataha fakaakeake.

'Oku 'ikai ke fa'a malava ke kau atu e tokotaha kotoa pē ki ha kulupu pou pou pe ko ha fakataha fakaakeake. Kapau 'oku 'ikai te ke lava 'o kau atu ki ha fakataha fakaakeake, te ke lava pē 'o muimui he ngaahi sitepu takitaha, mo ha ngaahi liliu si'i, 'i ho'o ngāue mo ho'o pīsopé pe ko ha faifale'i fakapalofesinale.

'I he taimi 'oku malava ai ke ke kau atu ki ha fakataha fakaakeaké, 'e mātu'aki tokoni ia 'i ha 'uhinga 'e ua. 'Uluakí, te ke ako e ngaahi tefito'i mo'oni mahino 'i he ngaahi fakataha ko 'ení, pea 'i he taimi te ke mo'ui 'aki iá, 'e tokoni ia ke liliu ai ho 'ulungāangá. Ne akonaki 'a Palesiteni Poiti K. Peeka 'o e Kōlomu 'o e Toko Hongofulu Mā Uá 'o pehē: " 'E vave ange 'a e liliu 'o e 'ulungāangá 'i [hano] lau mo ako 'a e ngaahi tokāteline 'o e Ongongolelei, 'i hano lau mo ako fakapoto 'a e 'ulungāanga 'o e tangatá. 'E lava 'e he'ete nofo ko ia ke ako ki he 'ulungāanga ta'etāu ke te pihia ai. Ko hono 'uhinga ia 'oku tau fakamamafa'i ai 'a e ako 'o e tokāteline 'o e Ongongolelei" ('i he Conference Report, Oct. 1986, 19; pe *Tūbulu*, Sānuali 1987, 17). Uá, 'oku hoko 'a e ngaahi fakataha'anga ko 'ení ko ha feitu'u ke fakatahataha ki ai mo e ni'hi kehe 'oku nau fekumi ki he fakaakeaké mo kinautolu kuo nau 'osi fou he hala ko 'ení pea ko e kau fakamo'oni kinautolu ki hono ola lelei. 'I he ngaahi fakataha'anga 'o e fakaakeaké te ke ma'u ai 'a e mahinó, 'amanaki lelei, mo e pou pou.

Ako pea Ma'u ha Mahino

'E tokoni'i koe 'e hono ako e folofolá mo e ngaahi lea 'a e kau taki 'o e Siasí ke kamata ho'o fakaakeake. 'E fakalahi 'e he akó ni ho'o mahinó mo tokoni'i koe ke ke ako.

Te ke lava 'o faka'aonga'i e folofolá, ngaahi leá, mo e ngaahi fehu'i 'oku hoko atú ke ke ako fakatāutaha 'i he fa'a lotu, ki he tohí, mo e fealēlea'aki fakakulupú. 'E ngali fakalotosi'i kiate koe 'a e fakakaukau ke hiki e fakamatalá, ka ko ha me'angāue mālohi ia ki he fakaakeaké. Te ne 'oatu ha faingamālie ke ke toe fakakaukau'i ai e tūkunga 'okú ke 'i ai; te ne tokoni'i koe ke ke sio mo ma'u ha mahino ki he ngaahi me'a 'oku hokó, ngaahi fakakaukau, mo e ngaahi tō'onga 'oku

nau fekau'aki ho'o ma'unimá. 'I he taimi 'okú ke hiki fakamatala ai, te ke hiki foki ho'o ngaahi fakakaukau. 'I ho'o fakalalakaka 'i he ngaahi sitepú, te ke lava 'o fua ho'o fakalalakaká. 'I he taimi ní, feinga ke faitotonu mo loto mo'oni 'i ho'o tohi ho'o ngaahi fakakaukau, ongó, mo e 'okú ke ongo'i.

Kāpui 'e he ngaahi 'ahi'ahi

" 'Oku kāpui au, 'i he ngaahi 'ahi'ahi mo e ngaahi angahala 'a ia 'oku faingofua 'aupito 'eku mo'ua ki ai.

"Pea 'o ka u ka holi ke fiefia, 'oku tangi 'a hoku lotó koe'uhí ko 'eku ngaahi angahalá; ka neongo iá, 'oku ou 'ilo'i 'a ia 'oku ou falala ki ai.

"Kuo hoko 'a hoku 'Otuá ko hoku pou pou; kuó ne tataki au 'i he'eku ngaahi mamahi 'i he feitu'u maomaonganoá; pea kuó ne malu'i au 'i he ngaahi vai 'o e fu'u moana lolotó.

"Kuó ne fakafonu au 'aki 'a 'ene 'ofá 'o a'u ki he'ene makupusi kotoa hoku sinó" (2 Nīfai 4:18–21).

- 'Okú ke ongo'i nai 'oku kāpui koe pe te ke fihia 'i ha tauhele? Ko e fē taimi lahi taha 'okú ke ongo'i peheni ai?

- Ko e hā e ngaahi tūkunga pe ngaahi ongo na'a nau fakavaivai'i koé peá ke mo'ulaloa ai ki ho ma'unimá?

- *‘I he taimi ne ongo‘i lōmekina ai ‘a Nifai, ko hai na‘á ne falala ki aí? Ko e hā nai ha me‘a te ke lava ‘o fai ke lahi ange ai ho‘o falala ki he ‘Eiki?*

“ ‘Oku ou ‘ilo ai ko e me‘a noa pē ‘a e tangatá”

“Pea na‘e hoko ‘o pehē na‘e ‘osi ha ngaahi houa lahi pea toki lava ‘e Mōsese ‘o toe ma‘u ‘a hono mālohi fakanatulá ‘o hangē ko ha tangata; peá ne pehē ‘i hono lotó: Ko ‘eni, koe‘uhi ko e me‘a ni ‘oku ou ‘ilo ai ko e me‘a noa pē ‘a e tangatá, ‘a ia ko e me‘a na‘e te‘eki ai te u fakakaukau ki ai” (Mōsese 1:10).

- *Na‘e fakamatala‘i fēfē nai ‘e Mōsese ia ‘i he‘ene fakafehoanaki ia ki he ‘Otuá?*

- *‘Oku anga fēfē nai e hoko ha kī‘i tamasi‘i ‘oku ta‘efakangatangata hono mahu‘ingá pea kei hoko ko e me‘a noa pē ‘i he taimi ‘oku fakafehoanaki ai ia ki he‘ene ongomātu‘á?*

- *Ko e hā nai ha ngaahi founga ‘okú ke hoko ai ko e me‘a noa pē ‘i he taimi ‘oku ‘ikai te ke ma‘u ai ‘a e tokoni ‘a e ‘Otuá?*

- *Ko e hā nai ha ngaahi founga ‘oku ta‘efakangatangata ai ho mahu‘ingá?*

- *Fai ha fakamatala ki he lava ‘e ho‘o ‘ilo‘i ‘a ho‘o ta‘emalava ‘iate koe pē ke ikuna‘i ho‘o ma‘unimaá ke ke lava ‘o tala ko e me‘a noa pē koe pea ‘okú ke hangē ha tamasi‘i sí.*

Fiekaia mo fieinua

“ ‘Oku monū‘ia ‘a kinautolu ‘oku fiekaia mo fieinua ki he mā‘oní‘oní: he te nau fonu ai” (Mātiu 5:6).

“Pea na‘e holi tu‘u ‘a hoku laumālié; peá u tū‘ulutui hifo ‘i he ‘ao ‘o hoku Tupu‘angá, pea na‘á ku tangi kiate ia ‘i he fu‘u lotu fakamātoato mo e kole tāuma‘u koe‘uhí ko hoku laumālie ‘o‘okú; peá u tangi kiate ia ‘i hono kotoa ‘o e ‘ahó; ‘io, pea ‘i he hoko mai ‘a e po‘ulí na‘á ku kei hiki hake ‘a hoku le‘ó ke mā‘olunga ko ia na‘e a‘u hake ia ki he ngaahi langi” (‘Īnosi1:4).

- 'Oku tau ako mei he ongo folofola ko 'ení, 'oku lava ke fiekaia hotau laumālié. 'Oku 'i ai nai ha taimi 'okú ke ongo'i ai, neongo 'oku 'ikai te ke fiekaia fakatu'asino? Ko e hā e me'a 'okú ne fakatupu e fiekaia ko iá?

- 'Oku tokoni'i fēfē nai koe 'e ho'o fiekaia ki he ngaahi me'a 'o e Laumālié ke ke faitotonu ange ai?

Faitotonú

"'Oku pehē 'e ha nī'hi ko e tu'unga 'ulungāanga ko ia ko e faitotonú mo e anga-tonú, ko ha kaveinga maheni pē ia. Ka 'oku ou tui au ko e tefito'i tu'unga ia 'o e ongoongoleleí. Kapau 'oku 'ikai ke 'i ai ha angatonu, 'e holoki hifo 'etau mó'uí. . . 'o palakū mo moveuveu 'aupito" (Gordon B. Hinckley, "Oku Mau Tui 'oku Totonu ke Faitotonu," *Liahona*, Sune, 1993, 4).

- Hiki ha fakamatala ki ha ngaahi founa kuó ke loi ai mo feinga ke fūfuu'i ho'o ma'unimaá meiate koe mo e nī'hi kehé. Ne fakatupu fēfē 'e he 'ulungāanga ko 'ení ho'o "palakū mo moveuveú"?

Loto fakatōkilalo

"Ko e me'a 'i he fakamālohi'i 'a kimoutolu ke mou loto fakatōkilaló kuo mou monū'ia ai; he 'oku fa'a feinga ha tangata 'i he taimi 'e nī'hi, kapau 'e fakamālohi'i ia ke loto fakatōkilalo, ke fekumi ki he fakatomalá, pea ko 'eni ko e mó'oni, 'ilonga ia 'e fakatomalá te ne ma'u 'a e 'alo'ofá; pea 'ilonga ia 'okú ne ma'u 'a e 'alo'ofá 'o kātaki ki he ngata'angá 'e fakamo'ui ia" (*Alamā* 32:13).

- Hiki ha fakamatala ki he ngaahi tūkunga kuo nau fakamālohi'i koe ke ke loto fakatōkilalo pea fekumi ki he fakatomalá. Ko e hā nai e 'amanaki lelei 'oku 'oatu 'e 'Alamā kiate koé? 'E anga fēfē nai ha'o 'ilo pe ma'u e 'amanaki lelei ko iá?

Ko e fiefia 'a e 'Eikí

"Ko e me'a fakalielia [ki he 'Eikí] 'a e lounutu fa'a loi: ka 'oku fiefia ia 'iate kinautolu 'oku fai fakamo'omó'oni" (*Lea Fakatātā* 12:22).

- 'Oku hoko hono hiki e tali ki he ngaahi fehu'i ko 'ení ke ke toe faitotonu ange ai kiate koe. 'Oku fekau'aki fēfē nai 'a e veesi folofolá ni mo e fa'ahinga faitotonu ko 'ení? Te ke hoko fēfē nai ko ha tokotaha ke fiefia ai 'a e 'Eikí?

‘AMANAKI LELEÍ

Tefito‘i Mo‘oni Mabu‘ingá: Ma‘u ha tui ‘e malava ‘e he mālohi ‘o e ‘Otuá ‘o toe fakafoki koe ki ha mo‘ui fakalaumālie ‘oku kakató.

The taimi ne mau fakatokanga‘i ai ‘emau vaivai ke iku-na‘i homau ngaahi ma‘unimaá, ne siva e ‘amanaki ‘a e tokolahi ‘iate kimautilu. Ne fakapapau‘i ‘e he nīhi ‘o kimautilu ne tupu hake mo e ‘ikai ha fakakaukau ki he ‘Otuá kuo mau ongosia he hala ‘o e kumi tokonī. Lolotonga iá, ko e nīhi ‘o kimautilu ne tui ki he ‘Otuá ne mau fakapapau‘i na‘á Ne fu‘u loto mamahi ‘iate kimautilu ke Ne fai ha tokoni. Tatau ai pē pe ko e hā e fongá, ne ‘omi ‘e he sitepu 2 kiate kimautilu ha tali ne ‘ikai ke mau fakakaukau ki ai pe kuo te‘eki ke mau tali—ke tafoki ki he ‘Otuá mo ma‘u ha ‘amanaki lelei ‘i he Fakalelei ‘a Sīsū Kalaisí.

‘I he fāifai pea mau ma‘u ha loto fakatōkilalo, ne mau feinga ke ma‘u ha tokoni. Ne mau kamata ke kau atu ki he ngaahi fakataha ‘o e fakaakeaké tupu mei he‘emau ongo‘i ‘a e kīi huelo sīsī ‘o e ‘amanaki lelei. Ne fonu homau lotó ‘i he veiveiua mo e manavasī ‘i he taimi ne mau fuofua omi ai ki he ngaahi fakatahá. Ne mau manavahē pea hangē ‘oku mau talatalakehé, ka ne mau omi pē. Ne mau fanongo ai ki ha fakamatala totonu ‘a ha kau tangata mo ha kau fafine ki he me‘a ne hoko ki he‘enau mo‘uí, ‘a e me‘a na‘á ne liliu kinautilu, mo e anga ‘enau mo‘ui ‘i he fakaakeake mei he ma‘unimaá. Ne mau ‘ilo‘i ko e tokolahi ‘o e kakai ne mau fetaulaki he ngaahi fakataha‘angá ne siva pehē ‘enau ‘amanaki ‘o hangē ko ‘emau ongo‘i. Ka ko e taimi ní kuo nau kakata, talanoa, malimali, kau ki he ngaahi fakatahá, lotu, lau folofola, mo tohi ‘i he‘enau ngaahi tohinoa ‘o e fakaakeaké.

Ne māmālie pē ‘a e kamata ke ‘aonga kiate kimautilu ‘a e ngaahi tefito‘i mo‘oni ne nau vahevahe mo fakahokó. Ne kamata ke mau ongo‘i ha me‘a ne te‘eki ai ke mau ongo‘i he ngaahi ta‘u kuo hilí, ‘i he‘emau toutou foki ki he ngaahi fakatahá—ne mau ongo‘i e ‘amanaki lelei. Kapau ne ‘i ai ha ‘amanaki lelei ki he nīhi kehe ne nau ofi ‘aupito ki he faka‘auhá, mahalo pē ne ‘i ai ha ‘amanaki lelei kiate kimautilu foki! ‘Oku mau loto hounga‘ia ke fanongo kapau te mau tafoki ki he ‘Eikí, “he ‘oku ‘ikai ha fa‘ahinga ‘ulungāanga, pe anga tu‘u ma‘u, pe fakafetau, pe ha maumau fono, pe ko ha fai

hala ‘e fakasītu‘ai mei he tala‘ofa ‘o e fakamolemole‘i kakató” (Boyd K. Packer, ‘i he Conference Report, Oct. 1995, 22; pe Tūhulu, Sānuāli 1996, 22).

Ne mau ma‘u e ‘amanaki lelei ne kamata ke ne tokoni kimautilu ke mahino ‘a e ‘alo‘ofa mo e mālohi ‘o e ‘Otuá ‘i he‘emau tui mo e fakamo‘onī. Ne kamata ke mau tui te Ne lava ‘o fakatau‘atāina‘i kimautilu mei he pōpula ‘o e ma‘unimaá. Ne mau muimui ki he sīpinga homau ngaahi kaungāme‘a ne nau lolotonga fakaakeaké. Ne mau kau ki he ngaahi fakatahá, lotú, fakafou‘ou mo ‘emau kau mai ki he Siasí, pea fakalaululoto mo fakatāonga‘i e folofolá, pea kamata leva ke hoko e ngaahi mana ‘iate kimautilu. Ne mau ‘ilo‘i kuo faitāpuekina kimautilu ‘aki e ‘alo‘ofa ‘a Sīsū Kalaisí ke mau hokohoko atu hono mapule‘i kimautilu ‘i he ‘aho takitaha. ‘I he‘emau fakahoko e sitepu 2, ne mau loto ke fetongi ‘emau falala kiate kimautilu mo homau ngaahi ma‘unimaá ‘aki e tui ki he ‘ofa mo e mālohi ‘o Sīsū Kalaisí. Ne mau fakahoko e sitepu ko ‘enī ‘i homau ‘atama‘i mo homau lotó, pea ne mau a‘usia ‘a e mo‘oni ko ia kuo pau ke fakalaumālie ‘a e fakava‘e ‘o e fakaakeake mei he ma‘unimaá.

‘I ho‘o fakahoko e ngaahi sitepu ‘oku fokotu‘u atu ‘i he tohi fakahinohino ko ‘enī, te ke a‘usia ‘a e mo‘oni tatau pē. ‘Oku fe‘unga ‘a e feinga kotoa pē. ‘Oku fakalaumālie ‘a e polokalama ko ‘enī, pea ko e polokalama ‘o e ngāue. Kapau te ke muimui ‘i he ngaahi tefito‘i mo‘oni ko ‘enī mo ke fakatā ke nau ngāue ‘i ho‘o mo‘uí, te ke ‘ilo‘i kuo toe fakafoki mai koe ki he mo‘ui lelei fakalaumālie ‘o fou ‘i ho‘o vā fetu‘utaki fou‘ou mo e ‘Eikí. ‘E tokoni koe ‘e Hono Laumālie ke ke kamata sio mo ma‘u ha mahino ange ki ho‘o ngaahi filí; te ke fai leva ho‘o ngaahi filí ke fenāpasi mo e ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘o e ongoongolelei.

Na‘e hoko vave mai ‘a e mana ko ‘enī ki ha nīhi ‘o kimautilu; ki he nīhi kehé, ne hoko māmālie ange ‘a e fakaakeaké. Neongo pe ‘e hoko fēfē ia kiate koe, ka ‘e faifai te ke toki pehē fakataha mo kimautilu ‘o fou ‘i he “vivili atu ki mu‘a ‘i he tui mālohi kia Kalaisí,” kuo fakahaofi koe mei he ma‘unimaá pea fiefia ‘i he ma‘u ‘a e “‘amanaki ‘oku mālohi haohaoá” (2 Nīfai 31:20).

Ne akonaki ‘aki ‘e ‘Eletā Tēvita A. Petinā ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá ‘o fekau‘aki mo e mālohi ‘o e ‘Eikí ke tokoni‘i koé:

“Oku ‘ikai totonu ke tau ta’etoka’i pe ta’efakatokanga’i ‘a e mālohi ‘o e tokoni ‘alo’ofa ‘a e ‘Eikí. ‘E fakahoko faingofua, lelei mo pau e ngaahi tokoni ‘alo’ofa ‘a e ‘Eikí he me’a lahi ke ‘aofi mo malu’i kitautolu he taimi faingata’a ko ia ‘oku lolotonga hokó mo ia ‘oku hanganaki maí. Ko e taimi ‘oku ‘ikai ke lava ai ‘e he leá ‘o ‘omi ‘a e fakafiemālie ‘oku tau fie ma’ú pe fakahaa’i e fiefia ‘oku tau ongo’í, ko e taimi ‘oku ta’e’aonga ai ha feinga ke fakamatala’i e me’a ‘oku ‘ikai malava ke fakamatala’i, pea ‘i he taimi ‘oku ‘ikai mahino ai ‘a e ta’efakamaau totonú pea mo e filifilimānako he mo’uí, ‘i he taimi ‘oku ‘ikai toe fe’unga ai e taukei ‘o e mo’uí mo hono vakai’i fakalele’i ke ne ‘omi ha ola ‘oku fie ma’ú, pea ‘i he taimi ‘oku hangē ai kuo tau li’ekina mo’oni, ‘oku toki tāpuekina mo’oni kitautolu ‘e he ngaahi tokoni ‘alo’ofa ‘a e ‘Eikí mo ne fakaivia ‘a kitautolu ‘o fe’unga mo e ivi ‘o e fakahaofi (vakai, 1 Nīfai 1:20).

“E fanongo pe lau ‘e ha nīihi e pōpoakí ni pea nau ‘ave-hala’i pe li’aki ‘i he’enu mo’uí ‘a e ngaahi tokoni ‘alo’ofa ‘a e ‘Eikí. ...‘E lava pē ke tau ma’u hala tokua ko e ngaahi tāpuaki mo e ngaahi me’a’ofa ko iá ‘oku tuku pē ia ma’anautolu ‘oku ngali mā’oni’oni angé pe ‘oku ‘i ai hanau ngaahi fatongia ‘iloa he Siasí. ‘Oku ou fakamo’oni’i ko e ngaahi tokoni ‘alo’ofa ‘a e ‘Eikí ‘oku ‘atā ia kiate kitautolu kotoa pē pea ‘oku fiefia ‘a e Huhu’i ‘o ‘Isilelí ke foaki mai ‘a e ngaahi me’a’ofa ko iá” (‘i he Conference Report, Apr. 2005, 106–7; pe *Liabona*, Mē 2005, 100–101).

Te ke ‘ilo ‘a e tokoni ‘alo’ofa ‘a e ‘Eikí ‘i ho’o mo’uí ‘i ho’o ako ke fakatokanga’i kinautolu ‘i ho’o tui ‘e mātu’aki tokoni’i koe ‘e he mālohi ‘o e ‘Otuá ke ke fakaakeaké.

Ngaahi Sitepu ke Ngāue’í

Lotu; lau pea fakalaulauloto ki he folofolá

‘I ho’o tukuange e hīkisiá pea kamata fakakaukau ke fakafoki mai e ‘Otuá ki ho’o mo’uí, te ke kamata ke fakakaukau lahi ange ki he ngaahi lea ke faka’aonga’i he lotú. Te ke ongo’i leva kuó ke mateuteu ke tū’ulutui ‘o lotu le’o lahi. Te ke ongo’i lelei ke tala ho’o ngaahi ongó mo e ngaahi fie ma’ú ki he ‘Otuá. Te ke ongo’i kuó ke toe fakaava ha fepōtalanoa’aki mo ha taha te ne tali ma’u pē ho’o kolé, ‘o ‘ikai ko e tali ‘i’o ma’u pē ka ko e tali ma’u pē ‘aki ‘a e ‘ofá. Te ke toki kamata ke ‘a’usia ‘a e ngaahi ola ‘o e fai fakamo’uí ‘i ho’o tau’atāina mei ho’o ongo’i li’ekina.

‘E tataki koe ‘e he holi ke fetu’utaki mo e ‘Otuá ke ke ako e ngaahi lea ‘a e kau palōfita ‘o onopooni mo ono’ahó. ‘I ho’o fanongo ki he nīihi kehe ‘oku nau ma’u

‘enu ngaahi talí ‘i he folofolá, ‘e tupulaki ai ho’o ‘amanaki lelei ‘i ho’o fakakaukau te ke ma’u foki ‘e koe mo ho’o ngaahi talí. ‘I ho’o tohi ho’o ngaahi fakakaukau, te ke ma’u pē mo e toe ngaahi fakakaukau kehe mei he Laumālie. Ako ‘i he fa’a lotu, pea ‘e ‘oatu ‘e he ‘Eikí e tali ki ho’o ngaahi fehu’i mo e ngaahi fie ma’ú.

‘Oku ‘i ai e ngaahi veesi ‘i he faka’osinga ‘o e vahe takitaha ‘i he tohi fakahinohino ko ‘eni ke kamata ai ho’o akó. Na’e filifili e veesi takitaha ‘i he fakakaukau ‘o e fakaakeaké, pea na’e fai e fehu’i takitaha mo e ‘amanaki lelei te ne tokoni’i koe ke ke faka’aonga’i ‘a e vēsí ‘i ho’o mo’uí. Tuku ha ki’i taimi he ‘aho kotoa pē ke ke fekumi pe ko e hā e me’a ‘oku finangalo e ‘Eikí ke fakahā kiate koé.

Tui ki he ‘Otuá ko e Tamai Ta’engatá pea ki Hono ‘Alo, ko Sīsū Kalaisí, pea ki he Laumālie Mā’oni’oni

Ne tupu hake ha tokolahi ‘o kimaautolu mo ha fa’a-hinga fakakaukau ‘o kau ki he ‘Otuá, pea ‘i he’emau hoko ko e kāingalotu ‘o e Siasí, ne ‘i ai ha’amau ‘ilo ki he Tamai Hēvaní, Sīsū Kalaisí, mo e Laumālie Mā’oni’oni. Ne ‘i ai pē ‘emau ki’i tui kiate Kinautolu, ka ne ‘ikai ke mau fakafēhokotaki ‘emau ngaahi faingata’a’ia fakatāutahá mo ‘emau ngaahi fie ma’ú ki he mālohi ‘o e ‘Otuá ‘i he’emau mo’uí.

‘Oku fakatefito e ngāue ‘oku fie ma’u ‘i he sitepu 2 ‘i he loto ko ia ke ‘ahi’ahi’i e tui ki he ‘ofa mo e ‘alo’ofa ‘a e Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisí pea mo e malava ke ma’u mo e ngaahi tāpuaki ‘o e Laumālie Mā’oni’oni. Ko ‘emau fakamo’oni ia, te ke ‘ilo ‘a e ‘ofa haohaoa mo uouangataha ‘a e Tolu’i ‘Otuá ‘aki ho’o vakai’i ha fakamo’oni ‘o ‘Enau ‘ofá mo e mālohi ‘i ho’o mo’uí mo e mo’ui ‘a e nīihi kehé.

Ako pea Ma’u ha Mahino

‘E tokoni’i koe ‘e he ngaahi potufolofola ko ‘eni ‘i ho’o fakahoko e sitepu 2. ‘Oku mau fokotu’u atu ke ke faka’aonga’i ‘a e ngaahi potufolofolá mo e ngaahi fehu’i ni ‘i ho’omou fealēlea’akí, akó, mo e tohí. Manatu ke faitotonu mo tohi pē e ngaahi me’a pau.

Tui ki he ‘Otuá

“Tui pē ki he ‘Otuá; tui ‘okú ne ‘i ai, pea na’á ne fakatupu ‘a e ngaahi me’a kotoa pē, ‘i he langí pea ‘i he māmaní fakatou’osi; tui ‘okú ne ma’u ‘a e poto kotoa, mo e māfimafi kotoa, ‘i he langí mo e māmaní fakatou’osi; tui ‘oku ‘ikai ‘ilo’i ‘e he tangatá ‘a e ngaahi me’a kotoa pē ‘oku lava ke ‘afio’i ‘e he ‘Eikí.” (Mōsaia 4:9).

- ‘Oku fakamo’oni ‘a e kau fakamo’oni tokolahi ‘i hēvani mo māmani ki he mo’ui ‘a e ‘Otuá. Ko e hā ha ngaahi fakamo’oni ‘o kau ki he ‘Otuá mo ‘Ene ‘ofá kuó ke a’usia?

Tui kia Sīsū Kalaisi

“Malanga ‘aki atu kiate kinautolu ‘a e fakatomalá, mo e tui ki he ‘Eiki ko Sīsū Kalaisi; ako’i ‘a kinautolu ke nau fakavaivai’i ‘a kinautolu pea ke nau angamalū mo angavaivai; ako’i ‘a kinautolu ke nau lava’i ‘a e ‘ahi’ahi kotoa pē ‘a e tēvoló, ‘aki ‘enau tui ki he ‘Eiki ko Sīsū Kalaisi” (‘Alamā 37:33).

- Ne feinga homau tokolahi ke mavahe mei he ma’unimā ‘aki e mālohi kotoa honau ‘atamai pe ‘aki ha tui ki ha kaungāme’a pe toketā fakalelei ‘atamai. Ne mau ‘ilo vave ange pe tuai ange ne ‘ikai malava ‘e he’emau tui kiate kimautolú pe nī’ihi kehé ke ikuna’i kakato e ngaahi me’a na’á ne ma’unimā kimautolú. Tohi ho’o ngaahi ongo he ‘aho ní fekau’aki mo ho’o loto-fakatōkilaló mo ho’o loto ke tafoki kia Kalaisi mo ‘Ene ongoongolelei ‘o makehe atu ia mei ha toe ma’u’anga tokoni kehe ‘i ho’o feinga ke fakaakeaké.

Ko e anga’ofa ‘a e Fakamo’ui

“Pea tangi lo’imata leva ‘a e tamai ‘a e tamasi’i, ‘o ne pehē, ‘Eiki ‘oku ou tui ke ke tokoni’i au telia ‘eku ta’etu’i” (Ma’ake 9:24).

- Na’e kumi tokoni ‘a e tangata ko ‘eni mei he Fakamo’ui pea na’á ne ma’u ia. Na’e ‘ikai ke valoki’i ia ‘e Sīsū ‘i he’ene veiveiuá. Hiki ha fakamatala fekau’aki mo e anga’ofa mo e kātaki ‘a e Fakamo’ui.

- Ko e hā nai e ongo ‘okú ke ma’u ‘i hono vahevahe e me’a ‘okú ke ongo’i mo e ‘Eiki?

Ko e me’afuaki ‘o e ‘alo’ofá

“Ko ia ke tau . . . ha’u mālohi ai ki he ‘afio’anga ‘o e ‘alo’ofá, koe’uhi ke tau ma’u ‘a e ‘alo’ofá, pea ‘ilo mo e foaki ‘ofá, ke tokoni mai ‘i he ‘aho ‘e ‘aonga ai” (Hepelū 4:16).

- ‘I he Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá, ‘oku fakamatala’i ‘a e ‘alo’ofá “ko e tokoni pe ivi fakalang” ‘a ia ‘oku fakafou mai ‘i he “ ‘alo’ofa mo e ‘ofa ‘a e ‘Otuá” (“ ‘Alo’ofá,” 232). Ko e me’afuaki ‘o e mālohi fakalang” ko ‘eni te ke lava ‘o fai ha

me'a lahi ange 'i he me'a na'a ke mei lava 'o fai kapau na'e tuku pe kiate koe ke ke fai. 'E fai 'e he Fakamo'ui ma'au 'a e me'a 'oku 'ikai te ke lava 'o fai ma'au. Te ke lava 'o fakatomala mo liliu 'i He'ene 'alo'ofa. Ko e ha nai ha ngaahi founa ku'o ke ongo'i ai e me'afuaki 'o e 'alo'ofa 'i ho'o mo'ui

- 'Oku malava fefe nai 'e he me'afuaki 'o e malohi fakalangí ke ke lava 'o tauhi koe ke hokohoko atu ho'o fakaakeake?

Faifakamo'ui

"'Oku ke tui koa ki he mafimafi 'o Kalaisi ki he fakamo'ui? . . . Kapau 'oku ke tui ki he huhu'i 'a Kalaisi 'e lava 'o fakamo'ui koe" ('Alama 15:6, 8).

- 'Oku tau fakakaukau ki hotau sino 'i he taimi 'oku tau fakakaukau ai ki he faifakamo'ui. Ko e ha ha toe me'a kehe te ke fie ma'u ki ai 'a e malohi faifakamo'ui 'o Sisū Kalaisi?

- Hiki ha fakamatala fekau'aki mo ho'o fie ma'u ke ke ma'u 'a e malohi 'o e huhu'i (fakatau'ataina'i, liliu) 'o Kalaisi.

Fakaake

"Kapau te mou 'a hake 'o fakaake homou 'atamai, 'o 'ahi'ahi'i 'a 'eku ngaahi lea, pea ngaue 'aki ha kihii konga siii 'o e tui, 'io, kapau foki 'oku 'ikai te mou lava 'o fai ha me'a lahi ange 'i he holi pe ke tui, tuku 'a e holi ni ke ngaue 'iate kimoutolu, kae 'oua ke mou tui 'i he anga te mou lava ai 'o faka'ata ha potu ki ha konga 'o 'eku ngaahi lea" ('Alama 32:27).

- Ko e fakatokanga'i—pe fakaake mo e langa'i hake ho 'atamai—ko ha konga mahu'inga ia 'o e founa 'o e ako ke tui. Ko e ha ha ngaahi founa 'oku ke fakatokanga'i lahi ange ai he 'aho ni 'a Sisū Kalaisi mo Hono malohi 'i ho'o mo'ui 'o makehe ia mei he uike kuo 'osi? mahina kuo 'osi? ta'u kuo 'osi?

Fakahaofi mei he nofo pōpulá

“Na’a nau nofo pōpula, pea na’e toe fakahaofi ‘a ki-nautolu ‘e he ‘Eiki mei he nofo pōpulá ‘i he māfimafi ‘o ‘ene folofolá” (Alamá 5:5).

- *‘E mālohi ‘a e folofola ‘a e ‘Otuá ke ne fakatau-‘atāina’i koe mei he nofo pōpulá. Te ke ma’u ‘a e folofola ‘a e ‘Otuá mei he ngaahi folofolá mo e ngaahi lea ‘okú ke fanongo ki ai he konifelenisí mo lau ‘i he ngaahi makasini ‘a e Siasí. Te ke lava foki ‘o ma’u fakahangatonu e folofola ‘a e ‘Otuá mei he Laumālie Mā’oni’oni. Tohi ha ngaahi me’a ‘okú ke loto ke ke fai he ‘ahó ni ke ma’u ‘Ene folofola kiate koé.*

Lined writing area with two columns of horizontal lines for student responses.

NGAAHI MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

Lined writing area with two columns of horizontal lines for text entry.

FALALA KI HE 'OTUÁ

Tefito'i Mo'oni Mabu'ingá: Fili ke fakatafoki ho lotó mo ho'o mo'uí ki he to'ukupu 'o e 'Otua ko e Tamai Ta'engatá mo Hono 'Alo ko Sisū Kalaisí.

Ko e Sitepu 3 ko e sitepu ia ke fakahoko ai e filí. I he ongo sitepu 'uluakí, ne fakaake kimautilu ki he me'a ne 'ikai ke mau lava 'o fai ma'amautolú mo e me'a ne mau fie ma'u ke fai 'e he 'Otuá ma'amautolú. Pea 'i he sitepu 3 ne fakafe'iloaki ai kimautilu ki he me'a pē 'e taha te mau lava 'o fai ma'a e 'Otuá. Te mau lava 'o fai ha fili ke fakaava homau lotó kiate Ia mo tukulolo kakato 'emau mo'uí—'a e kuo hilí, lolotongá, mo e kaha'ú—pea mo homau loto ke foaki 'emau mo'uí kiate Iá. Ko e Sitepu 3 ko ha ngāue ia 'o e tau'atāina ke filí. Ko e fili mahu'inga taha ia ne mau fakahokó.

Ne fai 'e Eletā Niila A. Mekisuele 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'a e leá ni fekau'aki mo e fili mahu'inga taha ko 'eni: "Ko e me'a fakafō'ituitui makehe pē ia 'e taha 'e lava ke tau hili ki he funga 'ōlita 'a e 'Otuá. Ko ha tokāteline faingata'a, ka 'oku mo'oni. Ko e ngaahi me'a lahi kehe 'oku tau foaki ki he 'Otuá, neongo 'oku faka'ofō'ofa kiate kimautilu, ko ha ngaahi me'a pē ia ná'á Ne 'osi foaki pe tufa mai kiate kimautilu. Ka neongo ia, ko e taimi ko ia 'oku tau toki foaki ai kimautilú, 'o tuku 'a hotau lotó ke tōloto 'i he finangalo 'o e 'Otuá, ko e taimi ia kuo tau toki foaki mo'oni ai ha me'a kiate Iá" ("Insights from My Life," *Ensign*, Aug. 2000, 9).

Na'e fakamatala'i 'e Palesiteni Poiti K. Peeka 'o e Kōlomu 'o e Toko Hongofulu Mā Uá 'a 'ene fili ke tukulolo hono lotó ki he 'Otuá pea mo e tau'atāina ná'á ne ma'u mei he fili ko iá: "Mahalo ko e 'ilo fo'ou ma'ongo- 'onga taha ki he'eku mo'uí, 'o 'ikai toe fehu'ia 'a e tukupā ma'ongo'onga tahá, ne hoko mai ia 'i he'eku toki ma'u 'a e loto falala ki he 'Otuá te u lava 'o ma'u pe tukulolo 'eku tau'atāina ke filí kiate Ia—'o 'ikai fakamālohī'i pe fekau'i, 'ikai fakakouna'i, ko ha tokotaha fakafō'ituitui, ko au pē, 'ikai ha loi, 'ikai ha me'a 'e 'amanaki ki ai ka ko ha faingamālie pē. Ko ha fakakaukau pē, ko ha lea fakatātā, ke to'o mei ha tokotaha 'a 'ene tau'atāina ke filí, 'a e me'a'ofa mahu'inga ko iá 'a ia 'oku fakamahino mai 'e he folofolá 'oku mahu'inga ki he mo'uí mo lea 'o pehē, 'Te u fai ki ho'o fakahinohinó,' 'oku toki mahino 'i he'e-tau fai pehe'e te ke ma'u ia 'o lahi ange" (*Obedience*,

Brigham Young University Speeches of the Year [Dec. 7, 1971], 4).

I he'emau fakahoko e sitepu 3, ne mau fehanga-hangai ai mo e mo'oni ko ia ko e fakaakeaké ko e ola ia 'o e ivi 'o e 'Otuá kae 'ikai ko kimautilu. Na'á Ne fai e maná he taimi ne mau fakafe'i ai Ia ki he'emau mo'uí. Ko e sitepu 3 ko e fili ia ke faka'atā e 'Otuá ke Ne fai homau fakaakeaké mo huhu'i kimautilu. Ko ha fili ia ke faka'atā Ia ke Ne tataki 'emau mo'uí, mo manatu, 'io, 'okú Ne faka'apa'apa'i ma'u pē 'emau tau'atāina ke filí. Ko ia ai, ne mau fili ke tuku 'emau mo'uí ki Hono to'ukupú 'aki 'emau hokohoko atu ke muimui 'i he polokalama fakalaumālie ko 'eni 'o e fakaakeaké.

I he'emau fuofua kau atu ki he ngaahi fakataha'anga 'o e fakaakeaké, ne mau ongo'i lōmekina pe hangē na'e fakamālohī'i kimautilu 'e ha nīhi ke mau 'i aí, ka 'i hono fakahoko e sitepu 3 na'e pau ke mau fili ke ngāue pē ma'amautolu. Ne mau fakatokanga'i ko e liliu lahi ko 'eni 'i he'emau mo'uí ko e fili pē ia 'a mautolu. Na'e 'ikai ko ha me'a ia ne fai 'e he'emau mātu'á, pe ko ia 'oku nau fakahoko he lolotonga ní, pe ko e me'a ne nau fie ma'ú. Ne 'ikai ko ha me'a ia ne fakakaukau'i, ongo'i, fakahoko, pe 'ikai fakahoko 'e he ngaahi hoá, fāmílí, pe kaungā-me'a. Ne mau 'ilo kuo pau ke mau loto ke mau ma'a mo fakamātoato pea tukunoa'i ha ngaahi fakakaukau mo ha ngaahi fili 'a ha taha kehe. Na'e hoko 'emau loto 'akí ko ha fakava'e fefeka ia ki he me'afua 'o e fakaakeaké. I he'emau lau 'a e Tohi 'a Molomoná, ne mau 'ilo'i ai 'a hono fakamo'oni'i mālohi 'o e sitepu 3 'i he 'Alamá 5:13: "Pea nau fakavaiva'i 'a kimautilu 'o nau falala ki he 'Otua mo'oni mo mo'uí."

I he'emau fakahoko e sitepu ko 'eni, ne mau ongo'i manavahē ki he me'a 'oku 'ikai 'ilo'i. Ko e hā e me'a 'e hoko kapau ne mau fakavaiva'i kimautilu mo tukulolo kakato 'emau mo'uí mo homau lotó ki he 'Otuá? Ko e tokolahi 'o kimautilu ne fu'u faingata'a e taimi 'o e tupu haké, pea ne mau manavahē na'a faifai pea mau toe iku 'o hangē ha tamaikí. Ne fakalotoa kimautilu 'e he ngaahi me'a ne mau a'usia he kuohilí 'o pehē ne fu'u ta'emalava ke mau fai ha tukupā pau, 'o ne 'omai e fakakaukau hala ke ne 'ākilotoa kimautilu he māmani ko 'eni. Kuo mau mamata ki he 'ikai lava 'o tauhi e ngaahi tukupā lahi. Kuo lahi foki mo e ngaahi tukupā ne 'ikai ke mau lava 'o tauhi. Ko e me'a lelei taha 'e ala fai 'e homau nīhi ko e feinga ke 'ahi'ahi'i e ngaahi me'a kuo

fokotu'u mai 'e homau ngaahi kaungāme'a 'oku fakaake-aké: " 'Oua 'e faka'aonga'i [e ngaahi me'a 'okú ne ma'uni-mā koé]. 'Alu ki he ngaahi fakataha'angá. Kole ha tokoni." Ne fakaafe'i kimautilu 'e he ni'hi kuo nau 'osi foua kimu'a 'iate kimautilu e ngaahi sitepu ko 'eni 'o e fakaakeaké ke mau 'ahi'ahi'i 'a e founga fo'ou ko 'eni 'o e mo'uí. Ne nau tatali 'i he fa'a kātaki kiate kimautilu ke mau loto ke ki'i faka'atā 'emau mo'uí ki he 'Otuá.

'Oku toe 'omai 'e he 'Eikí 'a e fakaafe tatau. " 'Oku ou tu'u 'i he matapaá, mo tukituki: kapau 'e fanongo 'e ha taha ki hoku le'ó, mo to'o 'a e matapaá, te u hū atu kiate ia, pea te ma keinanga fakataha mo au" (Fakahā 3:20).

Na'a mau tailiili mo momou 'i he kamata'angá. Ne fe-fokifoki'aki 'emau falalá mei he 'Eikí. Ne mau lotomo'ua na'a faifai pea Ne loto mamahi 'i he'emau ta'epau pea Ne fakafoki 'Ene poupou mo e 'ofá meiate kimautilu. Ka na'e 'ikai ke Ne fai ia.

Ne māmālie pē 'emau faka'atā 'a e 'Eikí ke Ne fakaha'i Hono mālohi faifakamo'uí pea mo e malu 'o e muimui He'ene founga. Ne faifai pea mau takitaha fakatokanga'i ne 'ikai ngata pē he pau ke mau si'aki e ngaahi me'a 'okú ne ma'unimā kimautilu, ka kuo pau foki ke tafoki kakato homau lotó mo 'emau mo'uí ki he 'Otuá. 'I he'emau fai peheé, ne mau 'ilo 'Ene kātaki mo 'Ene tali 'emau ngaahi feingá mo e momou ke tukulolo kiate Ia 'i he me'a kotoa pē.

Kuo fakava'e 'a 'emau malava ke matu'uaki e 'ahi'ahi 'i he hokohoko 'emau tukulolo ki he finangalo 'o e 'Eikí. 'Oku mau fakahā 'emau fie ma'u e mālohi 'e faingamālie kiate kimautilu tu'unga 'i he Fakalelei 'a e Fakamo'uí, pea kuo kamata ke mau 'ongo'i e mālohi ko iá 'iate kimautilu, ke ne malu'i kimautilu mei he 'ahi'ahi ka hoko maí. Kuo mau ako ke tali e mo'uí 'i he tūkunga kuo fokotu'utu'u 'e he 'Eikí.

Hangē ko e me'a ne vakai ki ai 'a 'Eletā Mekisuelé, ko e fakaongoongo ko 'eni ki he 'Eikí ko e tokāteline faingata'a ia. 'Oku fie ma'u ia ke mau fakatapui kimautilu ma'a Hono finangalo 'i he kamata'anga 'o e 'aho takitaha pea taimi 'e ni'hi ke fakahoua pe na'a mo e momēniti kotoa pē. 'I he'emau loto ke fai peheé, 'oku mau ma'u ai 'a e 'alo'ofá, pe ko e mālohi ke malava 'o fai ha me'á, ke fai 'a e me'a ne 'ikai ke mau lava 'o fai ma'amautolú.

'E fakasi'isi'i e faingata'a 'e he hokohoko atu e fakaongoongo ki he 'Otuá pea te ne 'omi e 'uhinga 'oku lelei ange ki he'emau mo'uí. 'Oku 'ikai kei hoko e fanga ki'i me'a iiki hangē ko e femo'uekina e halá ko ha me'a ia ke ne fakatupu ha loto-mamahi. 'Oku 'ikai ke mau kei manavahē kiate kinautilu 'oku mau mo'ua ki ai. 'Oku

mau tali ke 'ekea meiate kimautilu 'emau ngaahi ngāue. 'Oku mau tali mo fai ki he ni'hi kehé 'o hangē ko e me'a 'oku mau loto ke fai kiate kimautilu, pea hangē ko ia 'oku fai 'e he Fakamo'uí kiate kimautilu. Kuo faifai pea toki 'ā homau matá, 'atamaí, mo homau lotó ki he mo'oni ko ia 'oku faingata'a 'a e mo'uí fakamatelié pea 'okú ne malava ma'u pē ke 'omi kiate kimautilu 'a e mamahí mo e lotofoi' pea pehē pē ki he fiefia.

'Oku mau fakafou'u 'i he 'aho takitaha 'emau fakaongoongo ki he 'Eikí mo Hono finangalo. Ko e me'a 'eni 'oku 'uhinga ki ai homau tokolahi 'i he taimi 'oku mau pehē ai, " 'Aho 'e taha he taimi 'e taha." Kuo mau fili ke tuku ange homau lotó mo e siokitá 'a ia ko e makatu'unga ia 'o e ngaahi me'a na'a ne ma'unimā kimautilu pea fiefia 'i ha toe houa 'e 24 'i he nonga mo e mālohi 'oku mei he falala ki he 'Otuá mo 'Ene lelei, mālohi, mo e 'ofá.

Ngaahi Sitepu ke Ngāue'i

Kau ki he houalotu sākalamēniti; toe vakai'i mo fakafou'u e ngaahi fuakava 'o e papitaiso

Ko hono fakahoko 'o e sitepu 3 mo e falala ki he 'Otuá 'i he me'a kotoa pē 'oku hangē ia hano tui ha matasio'ata fo'ou pea vakai ki he me'a kotoa pē 'aki e mata 'oku fo'ou. 'I ho'o fili ke fakatafoki ho lotó ki he 'Otuá, 'e kamata ke ke a'usia 'a e fakafiemālie mo e fiefia 'oku ma'u mei he fekumi mo e fakahoko e finangalo 'o e Tamai Hēvaní.

'Oku fakaha'i 'e he papitaiso mo e sākalamēniti ho'o-mou 'ofa mo e tukulolo kia Sīsū Kalaisí. 'Oku mou fuakava ke to'o kiate kimoutolu Hono huafá, ke manatu ma'u ai pē kiate Ia, ke muimui 'iate Ia mo tauhi 'Ene ngaahi fekaú "koe'uhí ke 'iate [kimoutolu] ma'u ai pē 'a hono Laumālie" (Molonai 4:3; vakai foki, Molonai 5:2; T&F 20:77, 79).

Talanoa mo ho'o pīsopé pe palesiteni fakakoló 'o kau ki he me'a 'okú ne ma'unimā koé pea mo ho'o fili ke muimui ki he finangalo 'o e 'Otuá. Fai ho lelei tahá ke ke kau ki he houalotu sākalamēniti 'i he uike takitaha. 'I ho'o lotú, fakafanongo lelei ki he ongo lotu 'o e sākalamēniti mo fakakaukau ki he ngaahi me'afou'aki 'a e Tamai Hēvaní ma'au. Peá ke toki fakafou'u ho'o tukupā ke tali mo muimui ki Hono finangalo ki ho'o mo'uí 'aki ho'o ma'u e sākalamēniti kapau 'oku fakangofua koe 'e ho'o pīsopé pe palesiteni fakakoló ke fai pehē.

'I he fakalakalaka ho'o fakaakeaké, te ke ma'u ha loto vilitaki ange ke kau mo kinautilu 'oku nau fakapa'apa'i 'a e feilaulara 'a e Fakamo'uí. 'E kamata leva ke ke a'usia

‘a e mo’oni ko ia “ ‘oku ‘ikai ha me’a ‘e faingata’a ki he ‘Otuá” (Luke 1:37).

Fili ke falala mo talangofua ki he ‘Otuá; liliu ‘a ia te ke lava ‘o liliú; tali ‘a ia ‘oku ‘ikai lava ke ke liliú

Ko e ngaahi lea ‘eni—na’e to’o mei he lotu na’e fai ‘e Leinolo Nípua (Reinhold Niebuhr) pea na’e ‘iloa ko e “Lotu ‘o e Nonga (Serenity Prayer)”—te ne tokoni’i koe ‘i ho’o fili ke falala mo talangofua ki he ‘Otuá, “ ‘E ‘Otuá, ‘omi mu’a ha nonga kiate au ke u tali e ngaahi me’a ‘oku ‘ikai ke u lava ‘o liliú, mo ha lototo’a ke liliu e ngaahi me’a te u lava ‘o liliú, mo ha poto ke u ‘ilo hono faikehekehé.”

Te ke lava ‘o tali ‘i he nonga ‘a e mo’oni ‘o e tu’unga lolotonga ‘okú ke ‘i aí ‘i he taimi ‘okú ke falala ai ki he malava ‘e he ‘Otuá ke tokoni’i koé. Te ke lava ‘o tali ‘i he nonga neongo ‘oku ‘ikai te ke mapule’i e ngaahi fili mo e ngaahi tō’onga ‘a e nīihi kehé, te ke lava ‘o fili ‘a e founda te ke fakahoko ‘i he tu’unga takitaha te ke fehangahangai mo iá.

Te ke lava ‘o fili ‘i he loto-to’a ke falala ki ho’o Tamai Hēvaní mo ngāue ‘o fakatatau ki Hono finangaló. Te ke lava ‘o fakatafoki ho lotó mo ho’o mo’uí kiate Ia. Te ke lava ‘o fili ke fai ‘a e me’a ‘okú Ne kolé mo tauhi ‘Ene ngaahi fekaú.

Mahalo pē he ‘ikai te ke lava ‘o liliu e ngaahi me’a ‘e nīihi ‘i ho’o mo’uí, ka te ke lava ‘o liliu ho’o loto-vilitaki ke falala ki he ‘Otuá mo talangofua kiate Iá. ‘I ho’o ako ke falala kiate Iá, te ke ‘ilo ai ko ‘Ene palaní ke ke mui-mui ‘i he me’a ne ui ‘e ‘Alamá ko e “palani lahi ‘o e fiefiá” (‘Alamá 42:8). Te ke ‘ilo ai neongo e ngaahi me’a fakamahi ‘o e mo’uí mo e ngaahi faingata’á “ ‘oku fengāue’aki fakataha ‘a e ngaahi me’a kotoa pē ke lelei ai ‘a kinautolu ‘oku ‘ofa ki he ‘Otuá” (Loma 8:28) mo tauhi ‘Ene ngaahi fekaú (vakai foki, T&F 90:24; 98:3; 100:15; 105:40).

Ako pea Ma’u ha Mahino

‘E tokoni e ngaahi potufolofola ko ‘ení ke ke fakahoko e sitepu 3. Faka’aonga’i kinautolu mo e ngaahi fehu’i ko ‘ení ‘i ho’o fakakaukaú, akó, mo e tohí. Manatu’i ke faitotonu mo tohi pē e ngaahi me’a pau.

Ke fenāpasi mo e finangalo ‘o e ‘Otuá

“Fakalelei ‘a kimoutolu ki he finangalo ‘o e ‘Otuá, kae ‘ikai ki he loto ‘o e tēvoló pea mo e kakanó; pea manatu, ‘o ka ‘osi ho’omou fakalelei ‘a kimoutolu ki he finangalo ‘o e ‘Otuá ‘oku ngata pea fou ‘i he ‘alo’ofa pē ‘a e ‘Otuá ‘a homou fakamo’uí.” (2 Nifai 10:24).

• Fakakaukau ki he ‘uhinga ‘o e mo’uí ke fenāpasi mo e finangalo ‘o e ‘Otuá. Fakakaukau ki he founda ‘oku lava ‘o hū mai ai Hono mālohi ke fakahoko ha me’a ki ho’o mo’uí ‘i ho’o tafoki kiate Iá. ‘Oku fēfē nai ho’o ongo’í ‘i ho’o tuku ke tataki ‘e he ‘Otuá ho’o mo’uí?

• Ko e hā nai ha me’a ‘okú ne fakafe’atungia’i koe mei hono faka’atā la ke Ne tataki ho’o mo’uí?

Tukulolo ki he finangalo ‘o e ‘Otuá

“Na’e fakama’ama’a ‘a e ngaahi kavenga ‘a ia na’e hilifaki kia ‘Alamá mo hono kāingá; ‘io, na’e fakamālohi ‘a kinautolu ‘e he ‘Eikí koe’uhí ke nau lava ‘o fua faingofua ‘a ‘enau ngaahi kavengá, pea nau fakangoongo ‘i he fiefia mo e fa’a kātaki ki he finangalo kotoa pē ‘o e ‘Eikí” (Mōsaia 24:15).

- Na’e mei malava pē ke to’o ‘e he ‘Eikí ‘a e ngaahi kavenga ‘a ‘Alamā mo hono kakai; neongo ia, na’á ne fakamālohia kinautolu ke nau lava ‘o fua “faingofua ‘a ‘enau ngaahi kavengá.” Fakatokanga’i ange na’e ‘ikai ke nau lāunga ka ne nau fakaongo-ongo ‘i he fiefia mo e fa’a kātaki ki he finangalo ‘o e ‘Eikí. Hiki ha fakamatala ki he loto fakatōkilalo ‘oku fie ma’u ke holi ki ha fakafiemālie i he vave tahá pea loto lelei ke fakama’ama’a māmālie e kavengá.

- Ko e hā nai e ‘uhinga ‘o e fakaongoongo ki he ‘Otuá? ‘Oku anga fēfē nai ho’o fakaongoongó?

- ‘Okú ke ongo’i fēfē nai ‘i ho’o fakaongoongo ‘i he loto fiemālie mo e fa’a kātaki ki he taimi kuo kotofa ‘e he ‘Eikí ki he liliú?

- Te ke ma’u fēfē nai ha loto-to’a ke hokokoko atu ho’o feingá kae ‘oua kuó ke tau’atāina mei ho’o ngaahi kavengá?

‘Aukai mo e lotú

“Na’a nau fa’a ‘aukai mo lotu, pea nau faka’au ‘o mālohi ange ai pē ‘i honau loto fakatōkilaló, mo tu’u mālohi ai pē ‘i he tui kia Kalaisí, ‘o a’u ki hono fakafonu honau laumālié ‘aki ‘a e fiefia mo e fiemālie, ‘io, ‘o a’u ki hono fakahaohaoa’i mo fakamā’oni’oni’i honau lotó, ‘a ia ko ha fakamā’oni’oni’i ‘oku hoko tupu mei he’enau fakavaivai’i ‘a honau lotó ki he ‘Otuá” (Hilamani 3:35).

- ‘Oku fakamatala ‘a e veesi ko ‘ení ki ha kakai ne nau fakavaivai’i honau lotó ki he ‘Otuá. ‘Oku fakamālohia fēfē ‘e he ‘aukai ho’o malava ke fakavaivai’i ho lotó ki he ‘Otuá pea fakamama’o mei he ngaahi me’a ‘oku nau ma’unimā koé?

-
-
- Fakakaukau ki he mahu'inga 'o e lotú 'i he taimi 'o e 'ahi'ahi, pea tohi 'o fekau'aki mo e founga 'e fakamālohia ai 'e he lotú ho'o loto fakatōkikaló mo ho'o tui kia Kalaisí.
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-

- 'Oku mālohi fēfē nai ho'o loto fiemālie ke fakavaivai'i ho lotó ki he 'Otuá kae 'ikai ke fakavaivai'i ki ha me'a te ne ma'unimā koe 'i he taimi 'oku hoko mai ai e 'ahi'ahi?
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-

Fakavaivai'i koe 'i he 'ao 'o e 'Otuá

"Na'a ne fakahaofi 'a kinautolu koe'uhí na'a nau fakavaivai'i 'a kinautolu 'i hono 'aó; pea koe'uhí ko 'enau fu'u tangi lahi kiate iá na'a ne fakahaofi ai 'a kinautolu mei he nofo pōpulá; pea 'oku ngāue pehē 'a e 'Eikí 'i he me'a kotoa pē 'i hono māfima'í 'i he fānau 'a e tangatá, pea mafao atu 'a e to'ukupu 'o e 'alo'ofá kiate kinautolu 'oku falala kiate iá." (Mōsaia 29:20).

- Ko e hā nai e me'a 'okú ne ta'ofi koe mei he "fu'u tangi lahi" ki he 'Otuá ke fakahaofi koe 'o fakatau mo Hono finangaló?
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-

- Ko e hā nai ha me'a kuó ne ta'ofi koe 'i he kuohili mei he fekumi ki he fa'ahinga fakahaofi ko 'ení?
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-

- Ko e hā nai ha ngaahi founga te ke lava 'o ako ai ke falala ki he 'Otuá?
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-

- Ke fakavaivai'i koe ko ha fili ia te ke fakahoko. Mahalo 'e feinga 'a Sētane ke ke tui neongo ne tokoni'i 'e he 'Otuá e ní'ihī kehé, he 'ikai ke Ne tokoni'i koe koe'uhí he 'oku 'ikai te ke toe lava ha me'a pea 'ikai ha toe 'amanaki lelei kiate koe. Fakatokanga'i ange 'a e loi ko 'ení. Ko hono

mo'oni, ko e fānau koe 'a e 'Otuá. 'E tokoni'i fēfē nai koe 'e he 'ilo ko 'eni ke ne fakavaivai'i koé?

• Ko e hā nai ha ngaahi 'ulungāanga kehe 'oku fakakau 'e 'Alamā 'i he vēsí ní?

Ko e fili ke kamata 'a e fakaakeaké

“Ko hoku lotó ke mou loto fakatōkilalo, mo anganofo mo angavaivai; pea ako'i ngofua; pea mohu 'i he kātaki mo e fa'a kātaki fuoloa; pea anga-fakapotopoto 'i he me'a kotoa pē; pea faivelenga ma'u ai pē 'i he tauhi 'o e ngaahi fekau 'a e 'Otuá; pea kole 'a e me'a kotoa pē 'oku 'aonga ke mou ma'ú, ko e me'a fakalau-mālie mo e me'a fakatu'asino fakatou'osi; pea fakafeta'i ma'u ai pē ki he 'Otuá koe'uhí ko e me'a kotoa pē 'oku mou ma'ú” ('Alamā 7:23).

• Ko e sitepu 3 ko ha me'a ia te ke fili. 'Oku hoko 'a e fakaakeaké 'i he mālohi 'o e 'Otuá, ka 'e toki hoko pē ia hili ho'o fili ke fekumi ki He'ene tokoni. 'Oku fakaava 'e ho'o filí ha ngaahi halanga ke tafe atu ai Hono mālohí ki ho'o mo'uí. Fakakaukau ki he anga e hoko ai 'a e loto fakatōkilaló, fa'a kātaki, anga'ofá, mo e hā fua ko e ngaahi me'a ke fili mei aí. Ko e 'ulungāanga faka'osi 'oku hā he vēsí ko e fakafeta'i. 'Oku tokoni'i fēfē nai koe 'e he fakafeta'i ke ke loto fakatōkilaló?

• Ko e fē nai 'i he ngaahi 'ulungāanga ko 'eni 'oku 'ikai ke ke ma'ú?

• Ko e fē nai 'iate kinautolu te ke ngāue ai he 'aho ní? Ko e hā e me'a te ke fai he taimí ni ke ke kamata aí?

Hoko 'o anga tatau mo ha tamasi'i si'i

"He ko e tangata fakakakanó ko e fili ia ki he 'Otuá, pea kuo pehē ai pē ia talu mei he hinga 'a 'Ātamá, pea 'e pehē ai pē, 'o ta'engata pea ta'engata, kae 'oua kuó ne talangofua ki he ngaahi fakahinohino 'a e Laumālie Mā'oni'oni, pea lí'aki 'a e tangata fakakakanó kae hoko ko ha tangata mā'oni'oni 'i he fakalelei 'a Kalaisi ko e 'Eiki, pea hoko 'o anga tatau mo ha tamasi'i si'i, angavaivai, angamalū, loto fakatōkilalo, fa'a kātaki, fonu 'i he 'ofa, pea loto fiemālie ke fakavaivai 'i he me'a kotoa pē 'oku 'afio'i 'e he 'Eiki 'oku lelei ke ne faí, 'o hangē 'oku fakavaivai 'e ha tamasi'i si'i ki he'ene tamaí." (Mōsaia 3:19).

- Kuo a'usia 'e ha tokolahi 'o kimautolu ha anga ta'éofa mei he mātu'a pe tauhi pea faingata'a pea mahalo 'e ngali fakailifia 'a e feinga ko ia ke hoko 'o "anga tatau mo ha tamasi'i si'i." Kapau kuo'i ai ha ngaahi palopalema kuo te'eki fakalelei'i mo ha mātu'a, ko e hā nai ha me'a te ke fai ke fakamavahe'i ai ho'o ngaahi ongo ki ho'o mātu'a mei ho'o ngaahi ongo ki he 'Otuá?

- Neongo 'e 'i ai ho'o ngaahi palopalema ke fakalelei'i mo ho'o mātu'a fakaemāmaní, te ke lava 'o ma'u ha loto falala ki he Tamai Hēvaní mo e Fakamo'uí ko e ongo tamai haohaoa. Ko e hā nai e 'uhinga te ke lava ai 'o falala ki he Tamai Hēvaní mo e Fakamo'uí 'i ho'o tukulolo ho'o mo'uí kiate Kinauá?

Fefolofolai mo e 'Otuá

"Na'e tū'ulutui [a Sisū], mo lotu, 'o ne pehē, 'E Tamai, kapau ko ho finangaló, 'ave 'a e 'ipú ni 'iate au: kae 'oua na'a fai hoku lotó, ka ko e finangalo 'o'ouú" (Luke 22:41–42).

- Na'e fakaha'a'i 'e he Fakamo'uí 'i he lotu ko 'eni 'a 'Ene lotu ke fakaongoongo ki he Tamaí. Na'a Ne fakaha'a'i 'Ene fie ma'u ka na'a Ne lotu fakatōkilalo ke fai 'a e finangalo 'o 'Ene Tamaí. Fakakaukau ki he tāpuaki 'o e malava ke ke tala ki he 'Otuá ho'o ngaahi ongó. 'E tokoni'i fēfē nai koe 'e ho'o 'ilo 'oku mahino kiate la 'a e ngaahi me'a 'oku 'ikai ke ke lotu ki ai, ho mamahi, mo ha fa'ahinga ongo pē 'okú ke ma'u ke ke lea 'o pehē, "Ke fai pē ho finangaló," pea 'okú ke 'uhinga'i ho'o leá?

KO E MO'ONÍ

Tefito'i Mo'oni Mabu'ingá: Fai ha fekumi mo ha fakamatala totonu 'i he ta'emanavahē 'o kau kiate koe.

Na'á ke fili ke falala ki he 'Eikí 'i ho'o fakahoko e sitepu 3. Ne fakatafoki ho lotó mo ho'o mo'uí kiate Ia. 'I he sitepu 4, 'okú ke fakahaa'i ho'o loto fiemālie ke falala ki he 'Otuá. 'Okú ke fai ha fekumi mo tohi ha fakamatala ta'emanavahē 'o fekau'aki mo ho'o mo'uí, savea'i mo hiki fakanounou e ngaahi me'a mahu'inga 'i ho'o ngaahi fakakaukaú, ngaahi me'a 'oku hokó, ngaahi ongó, mo e ngaahi tō'onga ho'o mo'uí, 'o fakahoko ho'o fakamatalá ke kakato.

'E 'ikai ke faingofua ho'o tohi ha fakamatala ta'emanavahē mo faka'auliliki ki ho'o mo'uí. 'I he taimi 'oku tau pehē ai ta'emanavaheé, 'oku 'ikai ke tau 'uhinga 'oku 'ikai ke 'i ai ha ongo'i manavahē 'iate koe. Te ke meimei a'usia ha ngaahi ongo lahi 'i ho'o vakavakai'i ho'o mo'uí, kau ai e ongo'i fakamaa pe maá pe manavaheé. 'Okú 'uhinga e ta'emanavaheé ko e 'ikai te ke tuku ho'o manavaheé ke ne ta'ofi koe mei hono faka'auliliki ho'o founga fakamatalá. 'Okú 'uhinga e sitepu 4, ko ho'o falala ki he faitotonu mo'oni 'i ho'o tukutaha ho'o tokangá ki he ngaahi me'a 'oku hoko 'i ho'o mo'uí, kau ai ho ngaahi vaivaí, 'o 'ikai ko ha ngaahi vaivai 'o ha taha kehe.

Mahalo pē ne ke fakatonuhia'i e 'ulungāanga koví 'i he kuo hilí pea tukuaki'i e kakai kehé, ngaahi feitu'u, pe ngaahi me'a ki he ngaahi palopalema ne ke fakatupú. 'I he taimi ní 'e kamata ke 'ekea meiate koe ho'o ngaahi tō'onga he kuohilí mo e lolotonga ní, neongo te ke fie ma'u ke fakahā ho'o mamahí, ongo'i maá, pe ngaahi me'a faingata'a ne hokó, ngaahi fakakaukaú, ngaahi ongó, pe ngaahi tō'ongá.

Kapau 'okú ke ongo'i lōmekina 'i he fakakaukau ke fakahoko ha fekumi mo ha fakamatala ta'emanavahē 'o kau kiate koé, 'ilo'i 'oku 'ikai ke ke tuēnoa. 'Okú mau 'ofa atu kiate koe. 'Okú mau manatu'i 'emau fefa'uhi ke ma'u ha loto fiemālie ke fakakakato e sitepu ko 'ení. Ne fifili homau tokolahi pe 'e lava ke mau kei ikuna'i e ngaahi me'a ne nau ma'unimā kimautilú kapau te mau li'aki faka'aufuli 'a e sitepu 4. Fāifai ne mau tui ki he ngaahi lea 'a kinautilu ne nau mu'omu'a 'iate kimautilú: "[Kapau he 'ikai ha fekumi mo ha fakamatala mo'oni mo ta'emanavahē, . . . he 'ikai pē ke ma'u 'a e tui ko ia 'oku

'aonga he mo'ui faka'ahó]" (*Twelve Steps and Twelve Traditions* [1981], 43).

Na'e fakavaiva'i 'e he me'a na'a ne ma'unimā kimautilú 'a 'emau malava ke fakakaukau 'i he faitotonu ki he 'emau mo'uí. Na'a ne fakangatangata 'a e malava ke mahino kiate kimautilu 'a e maumau mo e faingata'a—'o e ngaahi mo'ua—na'a nau fakatupu 'i he kotoa homau ngaahi vā fetu'utaki. Kimu'a pea lava ke mau ma'u 'a e loto falala ki he Fakamo'uí, ne mau fie ma'u ha founga 'a ia te Ne lava 'o tokoni'i kimautilu ke mau vakai'i 'i he faitotonu 'emau mo'ui he kuohilí. Ne 'omi 'e he sitepu 4 'a e founga ko iá; 'a ia ko e ("ngāue longomo'ui mo fakamātoato ke 'ilo'i ko e hā homau ngaahi mo'ua he kuohilí mo e lolotonga ní") (*Twelve Steps and Twelve Traditions*, 42).

Ko e fakamatala ko 'ení ko ha sitepu foki ia ke ne tokoni'i kimautilu ke fakatonotonu 'emau mo'ui ke fenāpasi mo e finangalo 'o e 'Otuá. Ne mau fakahaa'i 'i he fakamatalá 'emau ngaahi fakakaukau ta'e'aongá, ngaahi ongó, mo e ngaahi tō'onga na'a nau pule'i 'emau mo'uí. 'I he 'emau 'ilo'i e fanga ki'i me'a faka'auha 'i he 'emau mo'uí, ne mau fakahoko e 'uluaki sitepú ki hono fakatonotonu kinautilú. Na'e faingata'a e fakahoko 'o e fakamatalá, ka na'e malava 'i hono fakahoko e sitepu ko 'ení ke ma'u 'a e tui lahi ange mo e 'amanaki lelei ne mau fie ma'u ke hokohoko atu 'emau fakaakeake mo e ikuna'i e ngaahi me'a na'a ne ma'unimā kimautilú.

Ko e anga hono fakahoko ha hiki fakamatalá

Ko e taimi pē kuo tau fakahā ai 'a e fie ma'u ke fakahoko e sitepu 4, ko e fehu'i hokó leva, "Ka 'e anga fēfē nai ha'aku fakahoko ha hiki fakamatala? Ko e hā nai e me'angāue te u fie ma'ú?" Ko e fakamatalá ko ha founga fakatāutaha pē ia, pea 'oku 'ikai taha pē e founga tonu ke fakahoko 'aki iá. Te ke lava pē 'o tala-talanoa mo ha ni'ihī kehe ne nau 'osi fakahoko ha hiki fakamatala mo fekumi ki he tataki 'a e 'Eikí 'i hono fakahoko ho'o hiki fakamatala 'a'au. Te Ne tokoni'i koe ke ke fai mo'oni mo 'ofa 'i ho'o fakakalasi ho'o ngaahi manatú mo ho'o ngaahi ongó.

Ko e founga 'e taha ke fakahoko ai ha hiki fakamatalá ko hono tohi ho'o ngaahi manatu ki ha kakai; ngaahi 'apiako pe kautaha; ngaahi tefito'i mo'oni, ngaahi fakakaukau, pe ngaahi tui; mo e ngaahi me'a ne hoko, ngaahi tu'unga, pe ngaahi tūkunga 'oku nau fakatupu ha ngaahi ongo lelei pe kovi (kau ai e loto-mamahí,

fakame'apango'ia, 'ita, taufehi'a, manavahe'e, ta'efiemali'e). Mahalo 'e 'asi tu'o lahi ha ngaahi me'a 'i ho'o lisi. 'Oku sai pe ia. 'Oua 'e feinga ke fakafa'ahinga pe fakamau'i pe 'analaiso he taimi ko 'eni. 'I he taimi ni, ko e me'a mahu'inga taha ke malava 'o faka'auliliki.

'I ho'o tohi ho'o hiki fakamatala, vakai 'o fakalaka atu 'i ho ngaahi 'ulunganga he kuohili pea sivosivi'i e ngaahi ongo, mo ho'o ngaahi tui ne iku ai ki ho 'ulunganga. Ko ho'o ngaahi fakakaukau, ngaahi ongo, mo e ngaahi tui 'a e tefito ho ngaahi 'ulunganga na'a nau ma'unima ko'e. Kapau he 'ikai te ke vakai'i kotoa e ngaahi me'a 'oku ke hehema ngofua ai ki he manavahe'e, hikisi'a, taufehi'a, 'ita, ho'o loto ki ai, faka'ofa'ia pe koe 'iate ko'e, 'e fu'u ta'epau 'aupito ho'o faka'ehi'ehi. Te ke kei hoko-hoko atu pe 'i he me'a na'a ne 'uluaki ma'unima ko'e pe ko ha'o liliu ki ha me'a 'e taha. Ko hono ma'unima koe 'e ha me'a ko ha faka'ilonga ia 'o e "ngaahi me'a 'oku ne fakatupu mo e ngaahi tu'unga 'oku 'i ai" (*Alcoholics Anonymous* [2001], 64)

'Oku fakakalalasi 'e he kakai 'e nihi 'enau mo'ui 'o fakatautu ki he ta'u motua, ngaahi tu'unga he ako, ngaahi feitu'u ne nau nofo ai, pe ngaahi va fetu'utaki. 'Oku kamata e nihi 'aki 'enau fakafehu'i. Mahalo he 'ikai te ke manatu'i e me'a kotoa pe he taimi pe 'e taha. Hokohoko atu 'i he fa'a lotu mo faka'ata e 'Eiki ke Ne fakamanatu atu e ngaahi me'a. Tuku faka'ata pe e ngau'e ni, pea toki tanaki atu ki ho'o fakamatala he taimi te ke manatu'i ai.

'I he 'osi pe ho'o lisi, fekumi ki he tataki 'a e 'Eiki 'i ho'o ako mei he fo'i manatu takitaha. 'Oku fokotu'utu'u 'e he kakai 'e nihi 'a e kongakoa ko 'eni 'o 'enau hiki fakamatala 'i he tepile 'oku fakakolomu pea 'oku tohi 'i he kolomu takitaha 'a e ngaahi me'a 'oku ha atu 'i lalo. 'Oku nau fakangatangata e ngaahi me'a 'oku nau fakahuu ki he ngaahi me'a mahu'inga pe. 'Oku 'ai 'e he nihi ha peesi kakato 'e taha ki he'enu fo'i fakahu takitaha 'i he'enu lisi, pea toki hiki e ngaahi tali 'i he ngaahi fakakalalasi ko ia 'e nimá.

Me'a ne hoko. Ko e ha e me'a ne hoko? Tohi ha kii fakamatala nounou pe 'o ho'o manatu ki he me'a ne hoko. Fakakaukau lahi ange ke hiki fakanounou'i pe e ngaahi me'a mahu'inga 'o 'ikai ko ha talanoa loloa.

Olá. Ko e ha hono ola kiate koe pe ko e nihi keh'e?

Ngaahi Me'a. Ko e ha 'oku ke ongo'i he taimi ne hoko ai e me'a? Ko e ha ho'o ongo'i he taimi ni ki ai? Fakakaukau ki he kaunga ki ai ho'o manavahe'e.

Sivi'i pe kita 'e kita. Ne kaunga fefe ho ngaahi vai-vai pe malohi faka'ulunganga ki he me'a ne hoko?

'Oku ke fakatokanga'i nai ha me'a 'oku ne fakamo'oni e hikisi'a, ongo'i faka'ofa'ia 'iate kita, fakahalaia'i kita, pe ko 'ete loto ki ai 'i ho ngaahi 'ulunganga mo e tonga? Fakapapai ke hiki foki e ngaahi taimi ko ia ne ke fai ai e me'a 'oku totonu.

'Oku lava ke tokoni'i koe 'e he Laumalie Ma'oni'oni ke ke fakavaiva'i koe pea fehangahangai mo e mo'oni, neongo kapau 'oku fakamamahi 'a e mo'oni. Te ke lava 'o fakatokanga'i ho ngaahi malohinga mo e ngaahi vai-vai, 'i he tokoni 'a e 'Eiki ('Eta 12:27). 'E ala tokoni atu e ngaahi fehu'i hang'e ko 'eni:

- *Ko e ha e ola ne u fie ma'u mei be me'a ne hoko pea ko e ha hono 'ubingá?*
- *Ne anga fefe nai 'eku feinga ke mapule'i e me'a ne hoko?*
- *Ne 'i ai nai baku kaunga ki ai?*
- *Ko e ha e ngaahi me'a ne u fakaboko pe 'ikai fakaboko ke ma'u e me'a ne u fie ma'u?*
- *Ne u tukunoa'i nai e mo'oni?*
- *Ne 'ubingamalie nai 'eku ngaahi amanaki kiate au mo e nihi keh'e?*
- *Ne u lobiaki'i nai au pe ko e nihi keh'e?*
- *Ne u tukunoa'i nai e ngaahi me'a ne ongo'i 'e he nihi keh'e ka u fakakaukau pe au kiate au?*
- *Ne anga fefe 'eku fai ha me'a ke u bang'e ai ha taba kuo lave'a ke u pule'i e nihi keh'e, ma'u e tokanga mo e fiekaungamamahi, ke u makehe, mo e ha fua?*
- *Ne u fakafepaki'i nai e tokoni mei be 'Otu'a mo e nihi keh'e?*
- *Ne u vivili nai ne u tonu pe au?*
- *Ne u ongo'i matahoa nai ko e 'ikai ke fakabounga'i pe fakatokanga'i au?*

Fale'i fakalaumalie. Ko e ha nai e fale'i 'oku 'omi 'e he 'Eiki fekau'aki mo e me'a ko 'eni 'oku hoko? Manatu 'oku 'ikai ke 'i ai ha me'a te ke manavahe'e ki ai 'i ho'o tukulolo ki he Fakamo'ui. 'Oku ke 'i hen'i ke ako e lelei mei he kovi, pea 'e lava 'o tokoni'i koe 'e he Fakamo'ui ke ke fakamolemole'i koe mo e nihi keh'e. Tohi ho'o ngaahi fakakaukau mo e ngaahi me'a 'oku ke ongo'i 'i he taimi 'oku ke fakakaukau ai ki he fale'i fakalaumalie mei he folofola mo e kau taki 'o e Siasi.

Ko e ngaahi 'elemeniti 'e fa 'oku fie ma'u

'Oku 'i ai e ngaahi 'elemeniti 'e fa 'oku mahu'inga ki ha fakamatala lelei mo fakafiefia—ko e tohi, faitotonu,

poupou, mo e lotu. 'E tokoni'i koe 'e he ngaahi 'ele-
mēniti ko 'eni 'o e fakamatala lelei ke ke fakatokanga'i
pea ikuna'i e ngaahi angahalá mo e ngaahi tōnounou.

Ko e tohi. 'E mātu'aki 'aonga taha pē 'a e fakamatala
ki ho'o mo'u'i kapau te ke tohi ia. 'E lava ke ke ma'u ha
fakamatala kuo tohi, toe lau ia, mo toe vakai'i ia 'o ka fie
ma'u; 'oku faingofua ke ngalo e ngaahi fakakaukau 'oku
'ikai ke tohi, pea 'e faingofua ke fakahehema'i ho'o faka-
kaukau 'e he ngaahi me'a 'oku nau fakahoha'asi ko'e.
'I ho'o tohi ho'o fakamatalá 'i he anga-tonu, te ke lava
'o fakakaukau lelei ange ki he ngaahi me'a ne hoko 'i
ho'o mo'u'i pea te ke lava 'o tukutaha ho'o tokanga 'iate
kinautolu pea si'si'i hono fakahoha'asi ko'e.

'Oku feinga e kakai 'e ni'hi ke faka'ehi'ehi mei hono
hiki 'enau fakamatalá 'i he anga-tonu, nau ongo'i mā pe
manavahē ki he tu'unga 'o 'enau malava ke tohi pe ko
ha lau 'e ha taha kehe 'a e me'a 'oku nau tohi. 'Oua na'a
ta'ofi koe 'e he ngaahi manavahē ko 'eni. 'Oku 'ikai ko ha
fu'u loko me'a ho'o sipelá, kalamá, tohi nima lelei, pe ko
ho'o 'ilo fakataipé. Te ke lava pē 'o tā ha ngaahi fakatātā
'aki ha ngaahi laine faingofua, kapau ko ha me'a pau ia
'oku fie ma'u, kae kehe pē ke tohi ho'o fakamatalá 'i ha
pepa. He 'ikai lau kuó ke fakahoko ho'o sitepu hono faá,
kae 'oua kuó ke fakahoko ia 'i ha founga te ke lava 'o ala
ki ai. 'I ho'o fakakakato e sitepu hono faá, manatu'i 'a e
fakahaohaoá—ho'o feinga ke fakahaohao'i ho'o faka-
matalá mo fakafiemālie'i e ni'hi kehé—te ne lava ke
ta'ofi ai koe mei he fakakakato ho'o fakamatalá.

Ko e manavasi'i ko ia na'a lau 'e ha taha 'a e me'a kuó
ke tohi, ko ha hoha'a ia 'oku mo'oni ka te ke lava pē
'o ikuna'i ia. Ko e ni'hi 'o kinautolu ne 'osi fakahoko
'emau fakamatalá na'e pau ke mau fehanga'angai mo e
manavasi'i ko 'eni. Na'e pau ke mau fai e me'a kotoa ne
mau lavá ke 'oua 'e fakahāhā holo 'emau fakamatalá pea
ko e ngaahi olá ne mau fakafalala leva ia ki he 'Otuá.
Na'e pau ke mau tokanga ange ke fakamo'u'i kinautolu 'i
he'emau siokita pe ko homau ongoongó. Na'e fie ma'u
ke mau ui hokohoko ki he tokoni 'a e 'Otuá, 'o kole ke
Ne malu'i mo tatakí kinautolu 'i he fakahoko 'emau faka-
matalá, pea ne mau lava'i ia. Kuo pau ke ke manatu'i ko
e sitepu 4 ko ho'o mavahe mai ia mei he malumalu 'o
e ongo'i maá pea fakahā ho'o fie ma'u ke fakatomalá.
Kapau te ke fa'a lotua 'a e founga mo e feitu'u ke tauhi ai
ho'o ngaahi peesi fakamatalá ke 'oua 'e fakahāhā holó,
'e tatakí koe 'e he 'Eiki ke ke fai 'a e lelei tahá.

Faitotonu. 'Oku lava pē ke fakailifia 'a ho'o faitotonu
kiate koe fekau'aki mo e ngaahi tafa'aki angahalá'ia ho'o
mo'u'i. 'Oku fa'a faka'ehi'ehi e kakai mei he'enau vaka-

vakai'i honau kuohili, nau ilifia na'a toe fakae'a mai 'a e
mo'oni 'o e me'a kuo hoko ki he'enau mo'u'i. 'I ho'o faka-
hoko 'a e sitepu hono faá he taimi ní, kuo pau ke ke
fehanga'angai hangatonu mo e me'a mo'oni 'o kau ki
ho'o mo'u'i mo e ngaahi me'a ne ke manavahē ai.

'I ho'o fakamatalá, he 'ikai ngata pē 'i ho'o 'ilo'i ho
ngaahi vaivai ka 'e mahino kiate koe peá ke hounga'ia
ange 'i ho ngaahi mālohingá. Fakakau 'i ho'o fakamatalá
ho ngaahi 'ulungāanga lelei mo e ngaahi me'a lelei na'a
ke fakahokó. Ko hono mo'oni, 'okú ke hoko ko e tuifio-
'anga 'o e ngaahi vaivai mo e ngaahi mālohingá. 'I he
taimi 'okú ke loto ai ke ke vakai ki he kotoa 'o e mo'oni
'o ho kuohili—'a e lelei mo e kovi—'okú ke faka'atā 'a e
ngaahi mālohi 'o hēvani ke nau fakae'a 'a e mo'oni mo
tokoni'i koe ke ke toe fokotu'utu'u ke tonu ho kuohili.
'E tokoni'i koe 'e he 'Eiki ke liliu e halanga ho'o mo'u'i
mo fakahoko ho ngafa fakalangí. Te ke 'ilo ai 'okú ke
hangē pē ko e kakai kehé, 'oku 'i ai honau ngaahi mā-
lohinga mo honau ngaahi vaivai. Te ke kamata ke
fehanga'angai mo e ni'hi kehe 'oku mou faitatau 'i
he ngaahi me'a lahi.

Ko e Poupou. 'E lava 'o tokoni'i ho'o feingá 'a e faka-
lotolahi mo e poupou mei he ni'hi kehe 'oku mahino
kiate kinautolu 'a e fakaaakeaké. Te nau tatakí koe ke ke
'ilo 'a e founga, fa'ungá, pe founga fakaofiofi 'e 'aonga
lelei taha kiate koe 'i hono toe fakamanatu ho kuohili.
Te nau lava 'o fakalotolahi'i koe kapau 'okú ke lotosi'i.

Ko e Lotu. 'I ho'o fakakaukau ki hono mahu'inga 'o
e sitepu 4 mo e pole 'okú ne fakafongai, fakakaukau
ki he founga kuo tokoni'i ai koe 'e he 'Eiki 'i he sitepu
takitaha kuo 'osi. Hangē ko ho'o tafoki ki he 'Otuá ki ha
fakafiemālie, loto-to'a, mo ha tatakí, na'a ke 'ilo'i ai 'a e
tokoni 'e hokohoko atu mo koe 'i ho'o fakahoko ha
fakamatalá. Na'e akonaki 'a Paula 'o pehē ko e 'Otuá
ko e " 'Otuá 'o e fiemālie kotoa pē; 'a ia 'okú ne fakafie-
mālie 'a kinautolu 'i he'emau mamahi kotoa pē"
(2 Kolinitō 1:3–4). 'E tokoni'i koe 'e he 'Otuá kapau te
ke lotu 'i he taimi takitaha 'okú ke tangutu hifo ai ke
tohi ho'o fakamatalá. Te ke ako e mo'oni ko 'eni 'i ho'o
fakahoko e sitepu hangehangē ka 'ikai malava 'eni—'E
malava 'e he 'Otuá pea te Ne 'i ai ma'u pē ma'a koe, 'o
kapau te ke kole.

Fakatau'atāina'i koe mei he kuohili

'Oku hoha'a e kakai 'e ni'hi ke toe vakai ki he kuohili
koe'uhí ko 'enau manavahē na'a 'i ai ha fehālaaki 'o ne
fakatupu ha ngaahi manatu ta'e mo'oni mei he ngaahi
fakamatala ta'epau mo fakalahí. Fakakaukau pē ki he
ngaahi manatu ko ia 'oku mahinó mo fokotu'utu'u 'i he

taimi 'okú ke fakahoko ai ho'o fakamatalá. Ka u toe 'ai atu, ko e falala ki he 'Otuá 'a e talí. Kapau te ke fakahoko ho'o fakamatalá 'i he loto fakamātoato, mo e loto mo'oni, 'o ma'u 'a e tui kia Kalaisí, te ke lava 'o falala kiate Ia ke Ne 'omi e ngaahi me'a ko ia 'e tokoni ki ho'o fakaakeaké ki ho'o manatú.

Ko e ola nāunau'ia 'e taha 'o hono fakakakato 'o e sitepu 4 ko ho'o fakahoko ha sitepu mahu'inga ki ho'o fakatau'atāina'i koe mei he ngaahi 'ulungāanga ne nau fakamatala'i ho kuohilí. 'E lava 'e ho'o ongo'i ko ia te ke fakakaukau ki ai 'i ho'o fakakakato e sitepu 4 ke ne ue'i koe ke liliu 'a e 'alunga ho'o mo'uí 'o kapau te ke faka'atā ia. Koe'uhí ko e 'ofa mo e 'alo'ofa 'a e Fakamo'uí, 'oku 'ikai totonu ke ke hangē ko ia 'i he kuohilí. 'I ho'o sivi'i ho'o mo'uí 'aki ho'o kole ki he 'Eikí ke Ne tatakí, te ke fakatokanga'i e ngaahi me'a na'a ke a'usía ko ha ngaahi faingamālie ia ke ke ako ai. Te ke 'ilo'i ai 'e hanga 'e hono fakahā e ngaahi vaiva'anga kuó ke tofanga ai 'o fu'u fuo-lóá 'o faka'atā koe ke ke laka ki mu'a ki ha mo'uí fo'ou.

Ngaahi Sitepu ke Ngāue'i

Tobi 'i ha tohinoa fakatāutaha; fekumi ki he tatakí 'a e Laumālie Mā'oni'oni

Ko e hiki fakamatalá ko ha fuofua ngāue ia ki ha tokolahi 'o kimautolu ke mau tohi 'o kau ki he'ema'u mo'uí. 'E lava ke hokohoko atu 'a e tohinoa fakatāutahá ko ha me'angāue mālohi 'aupito ia ki he fakaakeaké. Kuo toutou ako'i 'e he kau palōfita 'a e 'Eikí 'o kau ki hono mahu'inga 'o e ngaahi tohinoá. Hangē ko 'ení, na'e akonaki 'a Palesitini Sipenisā W. Kimipolo 'o pehē, "Hiki . . . ho'o ngaahi 'alú mo ho'o ngaahi ha'ú, ho'o ngaahi fakakaukau lolotó, mo ho'o ngaahi ikuná mo ho'o ngaahi ta'emalavá, mo ho'o ngaahi feohí mo ho'o ngaahi ikuná, mo ho'o ngaahi fakakaukau mo ho'o ngaahi fakamo'oni" (" 'E Lau Mei Ai 'a e Kau 'Āngeló," Tūhulu, *Sune* 1977, 17).

'I ho'o tohi 'i he fa'a lotu 'o kau ki ho'o mo'uí, 'okú ke 'oange ai ha faingamālie ki he Laumālie Mā'oni'oni ke Ne tokoni'i koe ke ke sio mo lava 'o mahino kiate koe 'a e ngaahi lēsoni mahu'inga 'oku 'omi 'e he ngaahi me'a takitaha kuó ke a'usía. Kapau 'oku 'ikai te ke lolotonga tauhi ha tohinoa, 'oku mau fakalotolahii atu koe ke ke kamata leva. Kapau kuó ke 'osi tauhi ha tohinoa, 'oku mau fakalotolahii atu koe ke ke fa'a lotu 'i ho'o tohi iá koe'uhí ke ako'i koe 'e he 'Eikí mo fakatupulaki ho'o 'iló 'o fakafou atu 'i Hono Laumālie.

Tobi ha fakamatala 'o ho'o mo'uí, kuohilí mo e lolotonga

'Okú fie ma'u ha taimi ke fakakakato ai ha fakamatala. 'Okú 'ikai fie ma'u ke fakave'i ia, ka 'oku fie ma'u ke ke kamata leva. 'Okú 'ikai ke mahu'inga 'a e feitu'u ke ke kamata mei ai 'o hangē ko ha'o vakavaka'i 'i he fa'a fakakaukau ho kuohilí ki he ngata'anga 'o ho'o manatú pea 'e tataki koe 'e he ue'i 'a e 'Eikí. Tohi 'i he taimi 'okú ke manatu'i ai. 'Okú 'ikai fakahā holo e me'a 'okú ke tohí, pea te ke toki vahevahe pē ia mo ha tokotaha 'oku poupuu atu mo anga falala'anga 'a ia te ke fili 'i he fa'a lotu 'i he taimi te ke fakahoko ai e sitepu 5. Ko ho'o fakamatala 'o kau kiate koe mo ho vā pē mo koé, mo e 'Otuá, mo e ni'ihi kehé. 'I ho'o ma'u e lototo'a ke ke sio totonu kiate koe mo e tu'unga 'okú ke 'i ai, 'e fakaava 'e he 'Otuá ho matá, pea 'e kamata ke ke sio kiate koe 'o hangē ko 'Ene 'afio mai kiate koé—ko e taha 'o 'Ene fānaú 'oku 'i ai hono tukufakaholo fakalangi. Fakahoko e sitepu ko 'ení, peá ke ngāue 'o fakataumu'a ke ma'u e tukufakaholo ko iá.

'Ikai toe manatu ki ho'o ngaahi angahalá

Hili ho'o fakakakato ho'o fakamatala ne tohi peá ka hokosia hono taimi totonú, 'oku totonu ke faka'auha 'a e ngaahi konga ko ia 'oku kau ai e ngaahi me'a 'okú ke ongo'i 'oku koví pe ko e 'itá, ngaahi fakamatala 'o e ngaahi maumau fono fakatāutahá, pea mo ha toe me'a kehe pē 'oku 'ikai totonu ke vahevahe mo e ni'ihi kehé pe fakatolonga ki he ngaahi to'utangata he kaha'ú. Ko hono faka'auha 'o e ngaahi me'a ne tohi ko 'ení ko e faka'ilonga ia ho'o fakatomalá pea ko ha founga mālohi ia 'o hono tukuange 'o e kuohilí. Na'e palōmesi 'a e 'Eikí kia Selemaia 'o kau ki Hono kakaí, "Te u fakamolemole 'enau hiá, pea 'e 'ikai te u toe manatu ki he'enau angahalá" (Selemaia 31:34). 'Okú totonu ke tau muimui ki he sipinga 'a e 'Eikí 'i hono fakamolemole'i 'etau ngaahi angahala 'atautolú mo e ni'ihi kehé.

Ako pea Ma'u ha Mahino

'E tokoni'i koe 'e he ngaahi potufolofola ko 'ení mo e ngaahi lea mei he kau taki 'o e Siasí ke ke fakakakato e sitepu 4. Faka'aonga'i kinautolu ki he fakalaulautotó, akó, mo e tohí. Manatu ke ke faitotonu mo tohi pē e ngaahi me'a pau.

Vakai'i 'i he fa'a fakakaukau 'a ho'o mo'uí

" 'Okú ou fakaafe'i 'a kimoutolu takitaha 'i he lotovaivai mo e loto fakamātoato kotoa 'o hoku lotó, ke mou vakai'i 'i he fa'a fakakaukau 'a ho'omou mo'uí.

Kuo mou fai nai ha me'a kehe mei he ngaahi tu'u-tu'uni 'oku mou 'ilo 'okú ne 'omi 'a e fiefiá? 'Okú 'i ai nai ha tuliki fakapo'uli 'oku fie ma'u ke fakama'a? 'Okú mou fai nai he taimi ni ha ngaahi me'a 'oku mou 'ilo 'oku hala? 'Okú mou fakafonu nai homou 'atamai 'aki ha ngaahi fakakaukau 'oku ta'e ma'a? 'Okú fakahā atu nai 'e homou konisēnisi ke mou fakatomala, 'i he taimi 'oku lōngonoa ai pea mou toe fakakaukau lelei?

"Mou kātaki 'o fakatomala, koe'uhí ke mou ma'u 'a e melinó 'i he mo'uí ni pea mo e fiefia 'i he ta'engatá. Mou fakaava mai homou lotó ki he 'Eiki pea mo kole kiate la ke tokoni atu kiate kimoutolu. Te mou ma'u ai 'a e ngaahi tāpuaki 'o e fakamolemolé, melinó, mo e 'ilo kuo fakahaohaoa'i pea kakato ho'omou mo'uí. Mou feinga mu'a ke mou ma'u ha loto-to'a ke mou kole ki he 'Eiki ke Ne foaki atu ha ivi ke mou fakatomala he taimi ni" (Richard G. Scott, 'i he Lipooti ki he Konifelenisi Lahi, Siulai 1995, 94; pe *Ensign*, May 1995, 77).

- Ko e sitepu 4 ko e founga ia 'e taha ke muimui ai ki he akonaki 'a 'Eletā Sikotí. Kumi ha taimi lōngonoa ke ke lotu ai ki ha fakahinohino mo ha loto-to'a 'i he taimi 'okú ke toe vakai'i ai 'i he fa'a fakakaukau 'a ho'o mo'uí. Fekumi 'i he fa'a lotu ki ha taimi ke ke sivi'i ai koe, pea lekooti e ngaahi fakakaukau 'oku ha'u kiate koé 'i he taimi 'okú ke fakakaukau ai ki he ngaahi fehu'i 'a 'Eletā Sikotí.

Fakamo'oni'i 'a e kuohilí

"Tafoki mei ho'omou ngaahi angahalá, tupe'i atu 'a e ngaahi sēini 'a ia 'okú ne fie ha'i ma'u 'a kimoutolú; ha'u ki he 'Otua 'a ia ko e maka 'o homou fakamo'uí" (2 Nifai 9:45).

- He 'ikai lava ke kamata e tafoki mei he ngaahi angahalá mo e tupe'i atu e ngaahi sēini 'okú ne ma'unimā koé kae 'oua kuó ke fakamo'oni 'oku mo'ui 'a e ngaahi angahalá mo e ngaahi sēini. Tohi 'o kau ki he fa'ahinga fakafepaki 'okú ke ongo'i 'i he taimi 'okú ke fakakaukau ai ke ke mātu'aki faitotonu 'i ho'o fakamatala'i ho kuohilí.

Fakafetongi e faka'ikai'i 'aki e mo'oni

"Kapau te tau pehē, 'oku 'ikai ha'atau angahala, 'oku tau kākaa'i 'a kitautolu, pea 'oku 'ikai 'iate kitautolu 'a e mo'oni" (1 Sione 1:8).

- Ko ha tefito'i 'ulungāanga 'o e ma'unimā kita 'e ha fa'ahinga me'a ko e faka'ikai'i mo e kākaa'i pē 'e kita 'a kitá—'i he taimi 'oku faka'ikai'i ai 'e he fakafō'ituituí 'oku 'i ai ha'ane palopalemá. Ko e hā e ngaahi ola faifakamo'ui 'e lava 'o ma'u mei hono fakafetongi e faka'ikai'i 'aki e mo'oni?

- 'E tokoni'i fēfē koe 'e he sitepu 4 ke ke lava 'o ikuna'i ha fa'ahinga ngāue pehē?

Ko e 'amanaki lelei 'o e fakaakeaké

“Na’á ku manatu’i ‘eku ngaahi angahalá mo ‘eku ngaahi hia kotoa pē, ‘a ia na’e fakamamahi’i ai au ‘aki ‘a e ngaahi mamahi ‘o helí; ‘io, na’e mahino kiate au kuó u angatu’u ki hoku ‘Otuá, pea kuo ‘ikai te u tauhi ‘ene ngaahi fekau mā’oni’oni” (‘Alamā 36:13).

- 'E fakamamahi ho’o manatu ki ho’o ngaahi angahalá, ka te ne lava 'o 'ave koe ki ha mo'ui fo'ou 'o e fiefiá (vakai, 'Alamā 36:19–21). Fehu'i ange ki ha taha kuó ne 'osi fakakakato e sitepu ko 'eni ki he founa na'e tokoni'i ai iá. 'E tokoni'i fēfē nai koe 'e he 'amanaki lelei ki he fakaakeake mei he mamahi 'o e loto-laveá ki he fiefia 'o e fakamolemolé?

Ko e mo'oni

“Pea ‘i he mālohi ‘o e Laumālie Mā’oni’oni te mou lava ai ke ‘ilo’i hono mo’oni ‘o e ngaahi me’a kotoa pē” (Molonai 10:5).

- 'Oku faingata'a'ia ha kakai 'e ni'ihiki he fakamanatu mo fakamo'oni ki he mo'oni fakamamahi 'o e kuohili, ka 'e tokoni'i koe 'e he Laumālie Mā’oni’oni ke ke manatu’i pea ‘okú Ne lava 'o fakafiemālie'i koe 'i ho’o fakahoko e sitepu 4. Te ke lava 'o ma'u e ngaahi tāpuaki ko 'eni neongo 'oku 'ikai te ke ma'u e me'afuaki 'o e Laumālie Mā’oni’oni. Tohi ho’o fakamatala 'o kau ki he founa 'oku lava ai ke tataki koe 'e he Laumālie Mā’oni’oni 'i he hokohoko ho’o fakamatalá.

- Ko e hā e 'uhinga 'oku mahu'inga ai ke 'ilo'i e mo'oni 'oku kau ki ho tu'unga lolotongá?

- Ko e hā e 'uhinga 'oku mahū'inga ai ke 'ilo'i e mo'oni ko ia ko e fānau koe 'a e 'Otuá?

Ko e vaivaí mo e mālohí

"Pea kapau 'e ha'u kiate au 'a e tangatá te u fakahā kiate kinautolu 'a honau vaivaí. 'Oku ou foaki ki he tangatá 'a e vaivaí koe'uhi ke nau loto fakatōkilalo; pea 'oku fe'unga 'a 'eku 'ofá ki he tangata kotoa pē 'oku nau fakavaivaí'i 'a kinautolu 'i hoku 'aó, he kapau te nau fakavaivaí'i 'a kinautolu 'i hoku 'aó, pea tui kiate au, te u liliu 'a e ngaahi me'a vaivaí ko e mālohí kiate kinautolu." (Eta 12:27).

- Faka'aonga'i 'a e veesi ko 'ení 'i ho'o mo'uí 'aki ha'ó hiki ia pea fakahū ki ai ho hingoá 'o hangē tofu pē ko ha lea fakahangatonu atu ia 'a e 'Eikí kiate koé. Tohi e ngaahi fakakaukau 'oku ha'u ki ho 'atamai 'o kau ki he veesi ko 'ení pea mo hono faka'aonga'i fakatāutahá.

" 'E fakatau'atāina'i 'a kimoutolu 'e he mo'oni"

"Pea te mou 'ilo 'a e mo'oni, pea 'e fakatau'atāina'i 'a kimoutolu 'e he mo'oni" (Sione 8:32).

- Ko ho'o faitotonu kiate koe mo e 'Eikí, 'a ia 'oku 'iloa foki ko e "Laumālie 'o e mo'oni" (T&F 93:9), ko e kī ia te ne fakatau'atāina'i koe mei he ngaahi loi 'okú ne ha'i koé. 'E fakatau'atāina'i koe mei he me'a 'okú ne ma'unimā koé 'i he taimi 'okú ke 'ilo'i ai lá, Hono mālohí mo 'Ene 'i ho'o mo'uí. 'E lava fēfē nai 'e hono fakatokanga'i e mo'oni ke ne fakatupulaki ho vā fetu'utaki mo Sīsū Kalaisi?

KO E VETE HIÁ

Ko e Tefito'i Mo'oni Mabu'ingá: Fakahā 'a e mo'oni kiate koe, ki ho'o Tamai Hēvani 'i he buafa 'o Sisū Kalaisí, ki he ma'u mafai totonu 'o e lakanga fakataula'eikí, pea ki ha tokotaha kehe 'a e natula totonu 'o ho'o ngaahi fehālāki.

Ko ha 'ulungāanga maheni ia 'o ha tokolahi kuo nau mo'ua 'i he ma'unimaá 'a e ongo'i li'ekina. Neongo ha ha'oha'onga ha kakai pe femo'uekina 'i ha ngaahi 'ekitiviti 'a ē 'oku ongo'i ai 'e he ni'hi kehé 'a e fehokotakí, ne mau ongo'i hangē ne 'ikai ke mau kau aí. 'I he taimi ne mau omi ai ki he ngaahi fakataha'anga 'o e fakaakeaké, ne kamata ke mau mavahe mai mei he ongo'i li'ekina ko ē 'oku tupulaki ai 'a e ma'unimaá. 'I he kamata'angá, ne tangutu pē homau tokolahi 'o fanongo, kae fāi mai pē pea mau ongo'i 'oku mau malu fe'unga ke lea mo vahevahe. Neongo ia, ne mau fūfuui pē 'e kimautilu e ngaahi me'a lahi—'a e ngaahi me'a fakamaá, fakangalivalé, fakalavea-lotó, mo e ngaahi me'a náá ne 'ai kimautilu ke mau ongo'i loto-si'i.

Ne mau fai ha fakamatala mo'oni mo faka'auliliki 'i he sitepu 4, ka ko ha a'usia pē ia ne 'ikai ke fakahāhā holo. Ne kei li'ekina pē kimautilu mo e fakamā 'o e kuohilí. Kae 'oua kuo mau fakahoko e sitepu 5 ne mau lava ke tupe'i atu e ngaahi ha'i fakapulipulí 'o homau ngaahi li'ekina pea ma'u ha ngaahi fakakaukau kiate kimautilu mo homau kuohilí. Na'e kamata 'e he vetehiá ha founga 'o hono tuku atu ha fakamatala 'a ia ne mau vahevahe e ngaahi ongo'i loto-laveá mo e ngaahi kaungāme'á, fāmilí mo e ni'hi kehé. Ko e kongá ia 'o ha ngāue hokohoko ke fakalelei'i mo toe fokotu'u e ngaahi vā fetu'utaki kuo maumaú. Na'e kau ki he vetehiá 'a e fekumi ki he fakamolemole mei he 'Eikí 'o fakafou 'i he lotu mo fakafou 'i ha kau ma'u mafai totonu 'o e lakanga fakataula'eikí.

Ne mau 'ilo'i ne sai taha pē ke mau fakahoko e sitepu 5 'i he 'osi pē hono fakakakato e sitepu 4. Ko hono fakatoloi 'oku hangē ia hano 'ilo'i ha lavea 'oku 'uli kae 'ikai pē ke fufulú. Ne hangē ne taulōfu'ú e sitepu 5, ka 'i he'emaui kole ki he 'Eikí ke tokoní, náá Ne 'omi kiate kimautilu ha loto-to'a mo ha mālohi. Hili 'emaui vakai'i lelei 'emaui ngaahi fakamatalá, ne mau vetehia ki he'emaui pīsopé 'i he ngaahi me'a ne 'ikai ke fakaláop ko ha angahala pe ko ha ngāue ta'e taau te ne ta'ofi ai kimautilu mei hano ma'u ha'amaui lekomeni temipalé.

Ko e fakahā ko 'eni ki he ma'u mafai totonu 'o e lakanga fakataula'eikí ko e kongá mahu'inga ia 'o e fakaakeaké mo e faifakamo'ui.

Ne mau fili foki ha tokotaha falala'anga kehe ke mau fakahā ki ai 'a e natula totonu 'o 'emaui ngaahi fehālāki. Ne mau feinga ke fili ha tokotaha kuó ne fakakakato e sitepu 4 mo e 5 pea kuó ne tu'uma'u 'i he ongoongo-lelei. Ne kamata 'emaui fakatahá 'aki ha lotu ke fakaafe'i e Laumālié, pea mau toki lau le'olahi 'emaui ngaahi fakamatalá. Ne fa'a tokoni'i kimautilu 'e he tokotaha kotoa pē ne fanongo ki he'emaui ngaahi fakamatalá ke mau 'ilo e ngaahi me'a ne kei toe náa nau kākaa'i kimautilu. Náa nau tokoni'i kimautilu ke mau fokotu'utu'u 'emaui mo'ui mo ta'ofi hono fakalahi mo fakasi'isi'i 'emaui fakamatalá.

Ne hangē e tohi 'emaui ngaahi fakamatalá ko hano lekooti e ngaahi kongá kehekehe 'e laungeau mei he'emaui mo'ui. 'I he sitepu 5, ne mau ma'u ha faingamālie ke mau mamata ki hono fakaha'i mai e angá 'emaui mo'ui, mei he kongá ki he kongá, 'i hano fakamatala'i lelei. 'I he'emaui fai iá, ne kamata ke mau fakatokanga'i e ngaahi sipinga 'o e vaiva'i kuó ne tākiekina 'emaui ngaahi filí. Ne kamata ke mahino kiate kimautilu 'emaui hehema ngofua ki he ngaahi fakakaukau mo e ngaahi ongo ta'e fe'ungá (holi ke tu'u pē hoto lotó, manavaheé, hīkisiá, fakasi'ia kitá, meheká, fakatonuhia'i pē kitá, 'itá, tāufehi'á, ngaahi mamahi mo e holi ta'e fakangatangátá, mo e hā fua). Ko e ngaahi fakakaukau mo e ngaahi ongo ko 'eni 'a e natula totonu 'o 'emaui ngaahi fehālāki.

'I hono fakakakato e sitepu 5, ne mau fakahā 'i he 'ao 'o e 'Otuá, 'a kimautilu, mo ha fakamo'oni kehe 'e taha 'a 'emaui tukupā ki ha mo'ui fo'ou 'o fakatefito mālohi 'i hono fakahā mo mo'ui 'aki e mo'oni. Neongo ko e sitepu 5 ko e taha ia 'o e ngaahi sitepu faingata'a taha ke fakahokó, ne fakalotolahi'i kimautilu 'e he akonaki 'a Palesiteni Sipenisā W. Kimipoló: ("He 'ikai pē ke hoko mai e fakatomalá kae 'oua kuo fakama'a 'e he tokotahá hono laumālié mo fakahā 'ene ngaahi tō'ongá 'o 'oua 'e toe kumi tonuhia pe kumi 'uhinga. . . . Ko kinautilu 'oku nau fili ke tali iá mo liliu 'enau mo'ui, mahalo te nau 'ilo 'a e faingata'a 'o e fakatomalá he 'uluaki taimí, ka te nau toki 'ilo 'a e hala 'oku manakoa ange mo ta'e fakangatangátá 'i he'enau 'ahi'ahi'i hono ngaahi fuá") ("The Gospel of Repentance," *Ensign*, Oct. 1982, 4).

Kuo mau a'usia 'a e me'a ne ako'i 'e Palesiteni Kimipoló. 'I he taimi pē ne mau fakakakato totonu mo

faka'auliliki ai e sitepu 5, ne 'ikai ke toe 'i ai ha me'a ke mau fufuu'i. Ne mau fakamo'oni'i fakahāhā 'emau holi ke "lī'aki kotoa ['emau] ngaahi angahalá" (Alamā 22:18) koe'uhí ke mau lava 'o ma'u ha 'ilo lahi ange ki he 'ofa 'a e 'Otuá pea mo e 'ofa mo e poupou 'a e kakai lelei toko-lahi ne nau tokoni mo fakalotolahi kiate kinautolu.

Ngaahi Sitepu ke Ngāue'í

Kamata ke fekumi ki he fakamolemolé; fealea-'aki mo e pīsopé 'o ka fie ma'u; faitotonu ki he 'Otuá, kiate koe, mo e ni'ibi kebé

Ko e "fatongia 'o e kakai kotoa pē [ko e] vete 'enau ngaahi angahala kotoa pē ki he 'Eikí" (Ko e Fakahinohino Ki He Ngaahi Fofofolá, "Vete Hiá," 228). 'Oku 'i ai e ngaahi fehālaaki mamafa kuo pau ke vete ki he kau taki lakanga fakataula'eiki totonú, hangē ko e pīsopé: "Neongo ko e 'Otuá pē taha te Ne lava ke fakamolemolé 'a e ngaahi angahalá, ka 'oku fakahoko 'e he kau taki lakanga fakataula'eiki ko 'ení ha fatongia mahu'inga 'i he ngāue'í 'o e fakatomalá. Te nau tauhi 'o malu ho'o vete 'e fakahokó pea mo tokoni'i koe 'i he fakatomala kakato. Lea totonu 'aupito kiate kinautolu. Kapau te ke vete fakakonga pē, 'o fakahā pē ho'o fanga kī'i fehālaaki ikí, he 'ikai ke ke toe lava 'e koe 'o fakalelei'i ha ngaahi maumau fono mamafa 'oku 'ikai fakahā. Ko e vave ange ho'o fakahoko 'ení, ko e vave ange ia ho'o ma'u 'a e nonga mo e fiefia ko ē 'oku ma'u mei he mana 'o e fakamolemolé." (*Tu'u Ma'u i he Tu'i: Ko ha Hulubulu ki he Ongongolelei* [2004], 53).

Tokanga lahi mo fakapotopoto 'i he taimi 'okú ke fili ai ha taha 'o 'ikai ko ha taki lakanga fakataula'eiki ke fakahā ki ai ho'o ngaahi fehālakí. 'Oua 'e vahevahe ha fa'ahinga fakamatala pelepelengesi ki ha ni'ibi 'okú ke mahamahalo te nau fakalahi ta'e totonu ha fa'ahinga fakamatala, 'ave ha ngaahi fakamatala hala, pe faingata'a ke nau malu'i ke 'oua 'e fakahāhā holo. Kuo pau ke mātu'aki falala'anga fakatou'osi 'i he lea mo e ngāue 'a kinautolu 'okú ke vahevahe ki ai ho'o fakamatalá.

Tuku ke bū mai e melinó ki ho'o mo'uí

Na'e fakatokanga 'a Palesiteni Pilikihami 'Iongi ki he kāingalotú ke 'oua 'e fakahā e ngaahi tō'onga ta'e 'uhingá: "I he'emau kole ki he kau takí, 'o hangē pē ko ia 'oku mau fa'a faí, ke nau lea 'i he ngaahi houalotu sākalamēnití, ko 'emau faka'amú, kapau kuo nau fakalavea'i honau kaungā'apí, ke nau vete 'enau ngaahi faihalá; kae 'oua 'e fakahā honau ngaahi 'ulungāanga laulaunoa ko koe pē 'oku 'ilo ki aí. Fakahā ke 'ilo 'e he kakai 'a e me'a pē 'a e kakai. Kapau kuó ke faihala ki ha fāmili pe ha kaungā'api, 'alu 'o vete ho'o kovi kiate

kinautolu. Kapau kuó ke faihala ki ho Uōtí, vete ho'o kovi ki ho Uōtí. Kapau kuó ke faihala ki ha tokotaha, 'ave 'e koe 'a e tokotaha ko íá 'o fai ki ai ho'o vete hiá. Pea kapau kuó ke faiangahala ki ho 'Otuá, pe kiate koe pē, vete ki he 'Otuá, peá ke malu'i pē ia kiate koe, he 'oku 'ikai ke u fie 'ilo au ki ai") (*Discourses of Brigham Young*, sel. John A. Widtsoe [1954], 158).

Taimi 'e ni'ibi te ke lava 'o siofi ha ni'ibi 'i he ngaahi fakataha'anga fakaakeaké pe 'i ha ngaahi tūkunga kehe 'oku hangē 'oku nau toutou fakahoko 'enau faihalá mo e ngaahi tōnounou pe ko e ngaahi faihala 'a e ni'ibi kehé kuo fai kiate kinautolú. 'Oku nau vete ma'u pē kae 'ikai pē ma'u ha melino.

'Oua te ke fet'oaki e sitepu 5 mo ha fu'u holi lahi ke nofo pē he ngaahi me'a 'oku 'ikai lelei. 'Oku fu'u fehanganagai ia mo e taumu'a 'o e sitepu 5. 'Oku tau fakahoko e sitepu 5 'o 'ikai ko e piki ki he ngaahi me'a 'oku tau veté ka ko e kamata ke fakafaikehehehe'i 'a e kovi mei he lelei ma'atautolu pea ke fili 'a e lelei.

Ako pea Ma'u ha Mahino

'E tokoni atu e ngaahi potufolofola ko 'ení mo e ngaahi lea mei he kau taki 'o e Siasí 'i ho'o fakahoko e sitepu 5. Faka'aonga'i kinautolu ki ho'o fakalaulau-lotó, akó, mo e tohi. Manatu ke faitotonu mo tohi pē e ngaahi me'a pau.

Vete ki he 'Otuá

"Ko au, ko e 'Eikí, 'oku ou fakamolemolé 'i 'a e ngaahi angahala kiate kinautolu 'oku vete 'enau ngaahi angahalá 'i hoku 'aó 'o kole ha fakamolemolé" (T&F 64:7).

- 'Oku tokoni'i fēfē nai 'e ho'o vete ho'o ngaahi angahalá ki he 'Otuá ke ke fakahoko ha ngaahi liliu lelei 'i ho'o mo'uí?

- 'Oku ongo'i manavasi'i mo ta'e loto ha tokolahi 'o kitautolu ke fakahoko e sitepu 5. 'Oku malava fēfē 'e he vete ho'o ngaahi angahalá ki he 'Otuá 'o 'oatu ha loto-to'a mo ha mālohi kiate koe ke fāifai peá ke vete ki ha tokotaha kehe?

Vete ki he ní'ihí kehé

"Ke fetoutou fevete'aki ho'omou ngaahi angahalá kiate kimoutolu, pea felotua'aki 'a kimoutolu ke mou mo'ui" (Sēmisi 5:16).

- Mahalo te ke manavasi'i ná'a fakafisinga'i koe 'e ha taha ná'a ne 'ilo'i lelei kotoa ho ngaahi vaivai mo ho ngaahi melé. Ka 'e tali lelei koe 'i he loto mahino mo e manava'ofa 'e ha taki lakanga fakataula'eiki pe ko ha kaungāme'a falala'anga 'oku mahino ki ai 'a e ngāue ki he fakaakeaké. 'E toko-ni'i fēfē koe 'e ha fa'ahinga tali pehē ke ke mo'ui?

Ko e feinga ke hā lelei ki he ní'ihí kehé

(" 'Oua ná'a talaki 'e ha tangata 'a 'ene anga mā'oni-'oni 'a'aná. . . ; tuku ke ne vete 'ene ngaahi angahalá, pea 'e toki fakamolemole'i ia, pea te ne 'omi ha fua lahi ange") (Joseph Smith, in *History of the Church*, 4:479).

- Ko e taha e me'a mahu'inga kiate kinautolu 'oku fefa'uhi mo e ma'unimaá ko ha holi lahi ke hā lelei ki he ní'ihí kehé. 'E ta'ofi fēfē koe 'e he holi ko 'eni mei he fakalelei'i mo 'omi "ha fua lahi angé" (pe ngaahi ngāue lelei)?

- 'E liliu fēfē ho 'ulungāangá kapau 'okú ke tokanga pē koe ki ho'o hā lelei ki he 'Otuá?

Loto mo’oni ‘aki

“’Ilonga ia ‘e fai angahala kiate aú, ke ke fakamāu’i ia ‘o fakatatau ki he ngaahi angahala kuó ne faí, pea kapau te ne vete ‘ene ngaahi angahalá ‘i ho ‘aó mo hoku ‘aó, pea fakatomala ‘i he mo’oni ‘o hono lotó, ke ke fakamolemole’i ia, pea te u fakamolemole’i ia foki.” (Mōsaia 26:29).

- *‘I he taimi ‘okú ke vete ai ho’o ngaahi angahalá, kuo pau ke ke loto ‘aki. Fakakaukau ki he anga hono fakavaivai’i ‘e he me’a ‘okú ke kei fufū’i ‘a ho’o feinga ke ke loto ‘aki ho’o vete hiá. Ko e hā e konga ‘i ho’o fakamatalá, kapau ‘oku ‘i ai, ‘okú ne fakatauvele’i koe ke ke fufū’i?*

- *Ko e hā ha me’a te ke ma’u ‘i ho’o hokohoko atu ke fufuu’i e konga ko ‘ení ‘i ho’o fakamatalá? Ko e hā e me’a ‘e mole meiate koé?*

Vete ho’o ngaahi angahalá ‘i he taimi pē ‘okú ke fakatokanga’i ai

“Na’e fakamahino kiate kinautolu ‘i he ta’u pē ko íá ‘a ‘enau faihalá, pea nau vete ‘enau ngaahi halá” (3 Nifai 1:25).

- *Ko e potufolofola ko ‘ení ko ha sippinga ia ‘o e kakai na’e ‘ikai ke fakatoloi ‘enau vete ‘enau ngaahi halá ‘i he taimi pē na’e fakamahino ai kiate kinautolú. Ko e hā ha ngaahi lelei ‘o e fakahoko e sitepu 5 ‘i he ‘osi pē ‘a e sitepu 4?*

- *Ko e hā ha ngaahi me’a ‘e ngali fakatu’utāmakei ‘i hono fakatoloi e sitepu 5?*

Tuku ange e loto-hoha'á mo ma'u e fiemālié

"'E 'ikai te u fie lea fuoloa ki ho'o ngaahi hiá ke fakamamahi'i ai ho laumālié, 'o kapau 'e 'ikai lelei ia kiate koe" ('Alamā 39:7).

- 'E pehē 'e he kakai 'e ni'ihi 'oku mau nofo fuoloa he ngaahi me'a 'oku 'ikai ke lelei 'i he mo'uí 'i hono fakahoko 'o e sitepu 4 mo e 5 pea 'i he fai peheé ko e toe tēnaki mai pē ki he'emaui loto-hoha'á. 'Oku ako'i ai kimautilu 'i he potufofolola ko 'eni, ko e fehengahangai mo e ngaahi tōnou-nou 'okú ne fai e lelei kiate kimautilu, kae 'ikai ko e "fakalavea'i" (pe fakamamahi'i) homau laumālié. Ko e hā ha ngaahi founa 'i he sitepu 4 mo e 5 te nau fakatau'atāina'i koe mei he loto-hoha'á mo 'omi ha fiemālie lahi ange?

Li'aki e angahalá

"Te mou 'ilo 'i he me'a ni 'o kapau 'oku fakatomala ha tangata mei he'ene ngaahi angahalá—vakai, te ne vete ia pea li'aki ia" (T&F 58:43).

- Ke li'aki ha me'a 'oku 'uhinga ia ke si'aki pe tuku faka'aufuli. Te ke fakahaa'i fēfē nai ho'o holi ke li'aki ho'o ngaahi founa motu'á 'aki hono fakahoko e sitepu 5?

LILIU 'O E LOTÓ

Tefito'i Mo'oni Mabu'ingá: Hoko 'o mateuteu mo'oni ke banga 'e he 'Otuá 'o to'o kotoa ho ngaahi 'ulungāanga vaivai.

Hili hono fakama'a faka'aufuli fakaeloto mo fakalaumālie 'e he sitepu 4 mo e 5, ne ofo hamau tokolahi 'i he'emaui liliú. Ne mau lotu fakamātoato ange, fa'a fifili lahi ange 'i he folofolá, mo tauhi ha tohinoa 'oku hokohoko lelei angé. Ne mau mateuteu ke fakahoko mo tauhi e ngaahi fuakava toputapú 'aki ha'amau kau ki he houalotu sākalamēnití.

Ne fakataha ha tokolahi 'o kimautilo mo 'emaui kau pīsopé mo fie ma'u ha tokoni 'i he fakatomalá 'i he'emaui fakahoko e sitepu 5. Ne mau 'ilo'i ne vaivai mo tu'o sī ange hono 'ahi'ahi'i kimautilo 'e he ngaahi me'a na'a ne ma'unimā kimautiló. Ne 'osi fakatau'atāina'i ha nīhi 'o kimautilo mei homau ngaahi ma'unimā. Tupu mei he fu'u liliu lahi pehē 'i homau 'ulungāangá ne fifili ai hamau tokolahi pe ko e hā e 'uhinga ne mau toe fie ma'u ai ha ngaahi sitepu lahi angé.

Hili ha ngaahi taimi, neongo, ne mau fakatokanga'i ne hangē kuo hanga 'e he fakaikai'i-kitá 'o toe fakae'a ange homau 'ulungāanga vaivai, tautefito kiate kimautilo. Ne mau feinga ke mapule'i 'emaui ngaahi fakakaukau mo 'emaui ngaahi ongo'i 'oku 'ikai lelei, ka ne hokohoko atu pē 'enau toutou hā maí, nofo pē 'i he'emaui fakakaukau mo fakailifia'i kimautilo te nau mau-mau'i 'emaui mo'ui fo'ou 'o e faka'ikai'i-kitá mo e mālohi 'a e Siasí. Ne poupu'i kimautilo 'e kimautilo ne mahino ki ai 'a e ngaahi ouau 'o e fakakeaké ke mau fakatokanga'i neongo e fakafo 'o e ngaahi liliu kotoa 'i tu'a he'emaui mo'ui, na'e fie ma'u 'e he 'Eiki ke Ne tāpuaki'i lahi ange kimautilo. Na'e tokoni'i kimautilo 'e homau ngaahi kaungāme'á ke mau 'ilo'i kapau na'e 'ikai ngata pē he'emaui fie ma'u ke ta'ofi e ngaahi me'a na'a nau ma'unimā kimautiló ka ko e mole mo'oni 'a e holi ke toe foki ki aí, kuo pau ke mau a'usia ha liliu 'o e lotó. Ko e liliu 'o e lotó pe ko e holi ko 'ení ko e taumu'a ia 'o e sitepu 6.

Mahalo te ke kaila, "O anga fēfē?" Te u lava fēfē nai 'o kamata ke ikuna'i ha liliu pehē?" 'Oua 'e fakalotosi'i'i koe 'e he ngaahi ongo ko 'ení. 'Oku hangē pē 'a e sitepu 6 ko e ngaahi sitepu kimu'a aí, te ke ongo'i hangē ha pole faingata'á. Mahalo 'e fakamamahi, kuo pau ke ke fakahā, hangē ko ia ne mau faí, ko e 'ilo'i mo e vete ho ngaahi

vaivai fakae'ulungāangá 'i he sitepu 4 mo e 5 na'e 'ikai 'uhinga ia ne ke mateuteu ke ta'ofi kinautilo. Mahalo te ke fakatokanga'i 'okú ke ke pipiki pē ki ho'o ngaahi founa motu'a 'o e tali mo hono lava'i 'o e ngaahi loto-hoha'a 'i he mo'ui—mahalo pē na'a toe lahi ange, ko ia ta'ofi e ngaahi me'a 'oku nau ma'unimā ko'e he taimi ni.

Mahalo ko e me'a loto fakatōkilalo taha ke ke 'ilo'okú ke ke ma'u ha holi 'i he loto-hikisia ke liliu ta'e kau ai e tokoni 'a e 'Otuá. 'Oku 'uhinga e sitepu 6 ko e tukulolo ki he 'Otuá 'a e kotoa 'o 'ete hikisia mo e fai ki hoto lotó. 'Oku fie ma'u 'e he sitepu 6, hangē pē ko e sitepu 1 mo e 2, ke ke fakavaivai'i koe mo tala 'okú ke fie ma'u 'a e mālohi huhu'i mo e liliu 'a Kalaisí. Hili kotoa iá, 'oku malava 'e He'ene feilaulau fakalelei ke ikuna'i e sitepu takitaha 'o a'u ki he tu'unga ko 'ení. 'Oku 'ikai ke ta'e lau e sitepu 6.

'I ho'o ha'u kia Sīsū Kalaisí, 'o fekumi ki ha tokoni 'i he sitepu ko 'ení, he 'ikai ke ke loto-mamahi. Kapau te ke falala kiate Ia pea fa'a kātaki 'i he ngāue, te ke 'ilo'i e māmalie 'o e fetongi 'e he anga-vaivai 'a e hikisia. Te Ne tatali 'i he fa'a kātaki kiate koe ke ke ongosia 'i ho'o feinga ta'e tokoni'i ke liliu, pea ko e taimi pē kuo ke tafoki ai kiate Iá te ke toe fakamo'oni'i 'Ene 'ofá mo Hono mālohí 'iate koe. Ko ho'o ta'ofi ko ia e ngaahi sīpinga motu'a ho 'ulungāangá 'e fakafetongi 'aki ia 'e ha 'atamai mahino 'i hono fokotu'u atu 'e he Laumālie ha founa lelei ange 'o e mo'ui. 'E fakasi'i'i ho'o manavahē ki he liliu 'i he taimi te ke fakatokanga'i ai 'oku mahino ki he 'Eiki 'a e mamahi mo e ngāue lahi 'oku fie ma'u.

'I he taimi 'oku ma'u ai ho lotó 'e he ngāue 'o e ha'u kia Kalaisí, te ke fakatokanga'i 'a e māmalie pē hono fetongi 'e he mo'oni 'a e ngaahi tui loi 'okú ne tafunaki e ngaahi fakakaukau mo e ngaahi ongo 'oku 'ikai ke lelei. Te ke tupulaki 'i he mālohi 'i ho'o hokohoko atu ke ako ki he folofola 'a e 'Otuá mo fifili ki hono faka'aonga'i fakatāutahá. 'E tokoni'i koe 'e he 'Otuá ke ke 'ilo 'a e mo'oni ko ia 'e lava 'e Hono mālohí ke fakamo'ui koe, 'o makatu'unga 'i he ngaahi fakamo'oni 'a e nīhi kehé. 'E fetongi 'e he holi ke tauhi kiate Ia mo talangofua ki Hono finangaló 'a e holi ke tukuaki'i e nīhi kehé koe 'uhí ko e tu'unga 'oku 'i ai ho 'ulungāangá pe ke fakasi'i'i ho'o feinga ke liliu ho lotó. Na'e fakahā 'e he 'Eiki 'o fakafou 'i he palōfita ko 'Isikeli 'o pehē, "Te u foaki. . . ha loto fo'ou kiate kimoutolu, pea te u 'ai kiate kimoutolu ha laumālie fo'ou; te u to'o 'o 'ave 'a e loto maká mei homou kakanó" ('Isikeli 36:26).

‘Oku fie ma’u ‘e he ‘Eikí ke Ne tāpuakíi koe ‘aki ha liliu ‘o e lotó ‘a ia te ke taha ai mo Ia ‘i he fakakaukaú mo e lotó, ‘o hangē ko ‘Ene taha mo e Tamaí. ‘Okú Ne fie ma’u ke Ne foaki atu ha mālōlō kiate koe mei ho’o fakamavahe’i koe mei he ‘Otua ko e Tamaí, ‘a e fakamavahe ko ē ‘okú ne fakatupu ‘a e manavahē ko ia ‘okú ne tokoni’i ho’o ma’unimaá. ‘Okú Ne fie ma’u ke ‘aonga e Fakalelei ‘i ho’o mo’uí, ‘i heni mo e taimí ni.

‘I ho’o tukulolo ki he ngaahi ue’i ‘o e Laumāliē pea sio ki he Fakamo’uí ki ha fakahaofi, ‘o ‘ikai ngata pē mei he ma’unimaá pē ka e mei he ngaahi ‘ulungāanga vaivai, ‘e lava ke fakapapau’i atu kiate koe ‘e tupu hake ha loto fo’ou pe ‘ulungāanga loto ‘aki ‘i ho lotó. Ko ha holi ‘oku tupulaki ke fakahaohao’i koe te ne ‘ai ke ke mateuteu ki ha liliu ho natula mo’oni. ‘Oku ma’u ‘i he ngaahi lea ko ‘eni ‘a Palesiteni ‘Eselā Tafu Penisoní ‘a e taha ‘o e ngaahi fakamatala lelei taha ‘o e ngāue ko ‘eni:

“‘Oku ngāue ‘a e ‘Eikí mei loto ki tu’a. ‘Oku ngāue ‘a e māmaní mei tu’a ki loto. ‘Oku to’o ‘e he māmaní ha kakai mei he koví. ‘Oku to’o ‘e Kalaisi ‘a e koví mei he kakaí, pea nau toki fakamavahe’i kinautolu mei he koví. ‘Oku liliu ‘e he māmaní ‘a e tangatá ‘aki e liliu honau ‘ātakaí. ‘Oku liliu ‘e Kalaisi ‘a e tangatá, pea nau toki liliu ‘e kinautolu honau ‘ātakaí. ‘Oku fakafōtunga ‘e he māmaní ‘a e ‘ulungāanga ‘o e tangatá, ka ‘oku lava ‘e Kalaisi ‘o liliu e natula ‘o e tangatá. . . .

“Fakatauange ke tau fakapapau’i ko Sīsū ‘a e Kalaisi, fili ke muimui kiate Ia, liliu Ma’ana, tuku ke Ne taki kinautolu, ke Ne ma’u kakato kinautolu, pea fanau’i fo’ou” (‘i he Conference Report, Oct. 1985, 5–6; pe *Ensign*, Nov. 1985, 6–7).

Ngaahi Sitepu ke Ngāue’i

Feinga ke ke loto ke faka’atā e Fakamo’uí ke Ne liliu ho lotó; kau ‘i he feohi’anga ‘o Kalaisi ‘aki ha’o kau ki he boualotu Lautohi Faka-Sāpaté mo e Fine’ofá pe lakanga fakataula’eiki

‘I he taimi ne mau papitaiso aí, ko e nīhi tokosi’i pē ‘o kinautolu ne mahino ki ai ko e ului mo’oni ko e ngāue ia ‘oku fai he kotoa ‘o e mo’uí. Neongo ia, na’e fakamatala’i mahino ia ‘e Palesiteni Melioni G. Lomení ‘o e Kau Palesitenisí ‘Uluakí ‘o pehē, “Pea ko e tokotaha ko ia ‘okú ne ului kakato mo’oni, ‘oku ‘ikai ke toe ‘i ai ha’ane holi ke fai ha ngaahi me’a ‘oku fepaki mo e ongoongolelei ‘a Sīsū Kalaisi. Pea ‘oku fetongi ‘aki leva ia ha ‘ofa ki he ‘Otuá, mo ha fakapapau mamafa mo fakamātoato ke tauhi ‘ene ngaahi fekaú” (‘i he Conference Report, Guatemala Area Conference 1977, 8; Liahona, Siulai 2002,27)

‘I ho’o a’usia ‘a e mana ‘o e fakaakeake ‘oku hokohoko peé—‘uluakí mei he ngaahi ‘ulungāanga faka’auha ‘o e ma’unimaá pea mei he ngaahi vaivai fakae’ulungāanga—te ke a’usia ‘a e ului mo’oni. ‘E kamata ke ke ‘ā hake, ke foki mai ho ‘atamai lelei ‘o hangē tofu pē ko e foha mau-mau koloá (vakai, Luke 15:17). ‘E kamata ke ke fakatokanga’i ko e foki ki he pule’anga ‘o e Tamaí Hēvaní, ‘e ‘ikai ngata pē he pau ke ke ‘ā hake ka ke tutu’u hake mo faka’atā ‘a Sīsū Kalaisi ke hoko ko ho Huhu’i.

‘I he tukulolo ho lotó ki he ‘Otuá mo faka’au ke mālohi ange ho’o loto fakatōkikaló, ‘e faka’au ‘o ma’u ange ho’o fakapapau ke ‘oua ‘e toe fakahoko e ngaahi ‘ulungāanga he kuohilí. Ko hono vete ange koe mei he nofo pōpula ‘o e kuohilí, te ke ongo’i fiemālie lahi ange ‘i ho’o feohi mo e kāingalotu ‘o e Siasí. Te ke fakatokanga’i ho’o holi ke foki mo kau ki he tana’ki ko e fānau ‘a e ‘Otuá mo lau koe ki he feohi’anga kakato ‘i he fanga sipi ‘o ‘Ene tākangá (vakai, 1 Nifai 22:24–26; Mōsaia 27:25–26; Mōsaia 29:20; Hilamani 3:35).

Loto ke liliu ke lava ‘o to’o e ngaahi me’a ta’e baobaoá ‘i he mālohi ‘o e ‘Otuá

Tatau ai pē pe na’e ma’unimā ko e ‘e he ‘olokaholó, faito’o konatapu, va’inga kumi monū’ia, ponokalafí, ngaahi founga kai ‘oku fakatupu ‘auha kiate kitá, fakamole ta’efakapotopotó, pe ko ha ‘ulungāanga kehe pe ko ha me’a ‘okú ne fakafofonga’i ho’o fie ma’u ke ke hola ‘o toitoi mei he ngaahi hoha’a pe faingata’a ‘i ho’o mo’uí, te ke lava ‘o fakatokanga’i na’e kamata kotoa ia ‘i ho ‘atamai mo ho lotó. ‘Oku kamata foki e fakamo’uí ‘i ho ‘atamai mo ho lotó. ‘I ho’o loto ke ke liliu ‘aki ho’o ha’u kia Sīsū Kalaisi, te ke ‘ilo ai Hono mālohi ke faifakamo’uí.

‘I hono fakahoko e sitepu 6, ‘okú ke fakatupulaki ai ho’o tukupā ke faka’ehi’ehi mei he ngaahi ma’unimā he kuohilí ‘o fakafou ‘i ha vā fetu’utaki mālohi mo e Fakamo’uí, ko Sīsū Kalaisi, mo e Tamaí, ‘a Ia na’a Ne fekau’i mai Iá. ‘Okú ke fakapapau ke anga fakamatu’otu’a ‘o hangē ko e palōfita kei talavou ko Molomoná (vakai, Molomona 1:15). ‘Okú ke hokohoko atu ke tali ‘oku hoko mo’oni mo pau e ‘Otuá ko e me’a kotoa pē kiate koe ke fakahaofi koe mei he ngaahi vaivai ‘o e fakakaukaú, leá mo e ngāue.

Ako pea Ma’u ha Mahino

‘E tokoni’i koe ‘e he ngaahi potufolofola mo e ngaahi lea ko ‘eni mei he kau taki ‘o e Siasí ‘i ho’o fakahoko e sitepu 6. Faka’aonga’i e ngaahi potufolofola ko ‘eni mo e ngaahi fehu’i ki he fakalaulautó, akó, mo e tohí.

Li'aki kotoa ho'o ngaahi angahalá

"Na'e folofola ange 'e he tu'i...ko e hā te u fai ke u fanau'i 'i he 'Otuá, pea ta'aki fu'u 'a e laumālie fai angahala ko 'ení mei hoku lotó, 'o ma'u hono Laumālié, koe'uhí ke u fonu 'i he fiefiá....te u tuku-ange 'a e me'a kotoa pē 'a ia 'oku ou ma'ú...koe'uhí ke u lava 'o ma'ú 'a e fu'u fiefia lahi ko 'ení....

"...Na'e punou hifo 'a e tu'i 'i he 'ao 'o e 'Eikí, 'i hono ongo tuí; 'io, na'á ne fakatōmape'e hifo ia ki he kelekelé 'o ne kaila le'o lahi 'o pehē:

" 'E 'Otuá...te u li'aki kotoa 'eku ngaahi angahalá koe'uhí ke u 'ilo'i koe, peá ke fokotu'u hake au mei he maté, pea fakamo'ui au 'i he 'aho faka'osí"
(Alamā 22:15, 17–18).

- *Toe lau fakalelei 'a 'Alamā 22:15, 17–18. Ko e hā e ngaahi fakafe'ātungia—kau ai e ngaahi 'ulungā-angá mo e ngaahi me'a 'okú ke ongo'i—'okú ne ta'ofi koe mei he li'aki "kotoa [ho'o] ngaahi angahalá" pea ma'ú kakato ange e Laumālie 'o e 'Eikí?*

Ako e loto fakatōkilaló

"Pea kapau 'e ha'u kiate au 'a e tangatá te u fakahā kiate kinautolu 'a honau vaivai. 'Oku ou foaki ki he tangatá 'a e vaivai koe'uhí ke nau loto fakatōkilalo; pea 'oku fe'unga 'a 'eku 'ofá ki he tangata kotoa pē 'oku nau fakavaivai'i 'a kinautolu 'i hoku 'aó, he kapau te nau fakavaivai'i 'a kinautolu 'i hoku 'aó, pea tui kiate au, te u liliu 'a e ngaahi me'a vaivai ko e mālohi kiate kinautolu" ('Eta 12:27).

- *'I hotau tu'unga matelie mo ta'ehaohaoá, 'oku tau mo'ulaloa kotoa ai ki ha ngaahi vaivai lahi. 'Oku fakamatala 'e he 'Eikí 'i he potufolofola ko 'ení 'a 'Ene taumu'á 'i hono faka'atā kitautolu ke tau a'usia e mo'ui matelié mo fehangahangai mo e ngaahi vaivai peheé—ke tokoni'i kitautolu ke tau*

loto fakatōkilalo. Fakatokanga'i ange, neongo iá, 'oku tau fili ke fakavaivai'i 'a kitautolu. 'E ange fēfē nai ho'o mateuteu 'i he sitepu 6, ko e kongia ia 'o ho'o fakavaivai'i koé?

- *Tohi ho ngaahi vaivai fakae'ulungāanga 'e ni'ihi, pea tohi'i honau tafa'akí 'a e ngaahi mālohi 'e hoko 'i he taimi te ke ha'u ai kia Kalaisí.*

Kau 'i he feohi'anga 'o e Siasí

"Ko e me'a ko ia 'oku ou peluki ai hoku tuí ki he Tamai 'a hotau 'Eiki ko Sisū Kalaisí,

" 'A ia 'oku ui mei ai 'a e fānau kotoa pē 'i he langi mo māmani,

"Koe'uhí ke ne foaki kiate kimoutolu, 'o fakatatau mo hono lahi 'aupito 'o 'ene leleí, ke fakamālohi 'a kimoutolu 'aki 'a e mālohi 'i hono Laumālié 'i he tangata 'i lotó;

"Koe'uhí ke nofo'ia homou lotó 'e Kalaisi 'i he tui; kae aka 'a kimoutolu mo tu'u ma'u 'i he 'ofá,

"Ke mou mafai ke 'ilo fakataha mo e kāinga mā'oni- 'oni kotoa pē, hono māukupu, mo hono lōloa, mo hono loloto, mo hono mā'olunga;

"Pea ke 'ilo 'a e 'ofa 'a Kalaisí, 'a ia 'oku lahi hake 'i he fa'a 'iló, pea ke fakafonu 'a kimoutolu 'aki 'a e fonu kotoa pē 'o e 'Otuá" ('Efesō 3:14–19).

- *‘I ho’o to’o kiate koe ‘a e huafa ‘o Kalaisi mo fakamālohia koe ‘e Hono Laumālié, te ke kamata fakatokanga’i koe mo e Kaīngalotú—ko e ngaahi tuonga’ane mo e tuofāfine kuo papitaiso mo kau ki Hono fāmili he māmaní (vakai, Mōsaia 5:7). ‘I he kamata ke ke ‘ilo’i lelei ange ho kāīngalotú, ‘oku anga fēfē ho’o loto lelei ke kau kakato ange ‘i he feohi’anga ‘o e lakanga fakataula’eiki, Fine’ofá, mo e Lautohi Faka-Sāpaté?*

Huhu’i

“He ko e tangata fakakakanó ko e fili ia ki he ‘Otuá, pea kuo pehē ai pē ia talu mei he hinga ‘a ‘Ātamá, pea ‘e pehē ai pē, ‘o ta’engata pea ta’engata, kae ‘oua kuó ne talangofua ki he ngaahi fakahinohino ‘a e Laumālie Mā’oni’oni, pea lí’aki ‘a e tangata fakakakanó kae hoko ko ha tangata mā’oni’oni ‘i he fakalelei ‘a Kalaisi ko e ‘Eiki, pea hoko ‘o anga tatau mo ha tamasi’i sí’i, angavaivai, angamalū, loto fakatōkilalao, fa’a kātaki, fonu ‘i he ‘ofa” (Mōsaia 3:19).

- *‘Oku hoko hotau tokolahi ko e Kāīngalotu ‘i he hingoá pē ‘i he papitaisó pea fakamoleki leva e toenga ‘o ‘etau mo’uí he fāinga ke “lí’aki e tangata fakakakanó” mo fakatupulaki ‘a e ngaahi ‘ulungāanga ‘oku hiki he potufolofola ko ‘ení. ‘Oku teuteu’i fēfē nai koe ‘e he fāinga ko ‘ení ke ke tali ko e makatu’unga pē ‘i he Fakalelei ‘a Kalaisi—‘aki ho’o hoko ‘o taha mo Sīsū Kalaisi mo e Tamaí—te ke lava ai ‘o a’usia e huhu’i?*

Ha’u kia Kalaisi

“Pea neongo pe ko e hā hono tupu’anga ‘o e fainga-ta’á, pea ‘oku anga fēfē ha’atau kamata ke ma’u ha fiemālié—‘o fou mai ‘i ha kau tokoni fakapalofesinale, toketā, taki lakanga fakataula’eiki, kaume’a, mātu’a pe kakai tokanga—pea ‘e tatau ai pē pe anga fēfē ha’amou kamatá, ka ‘e ‘ikai pē ‘omi ‘e he ngaahi tokoni ko iá ha tali kakato ki homou ngaahi fainga-ta’áiá. ‘Oku toki ma’u ‘a e fakamo’ui faka’osí ‘i he tui kia Sīsū Kalaisi, mo ‘Ene ngaahi akonakí, pea ‘i he loto-mafesifesi mo e loto fakatomala, mo e talangofua ki He’ene ngaahi fekaú” (Richard G. Scott, ‘i he Conference Report, Apr. 1994, 9; pe Tūhulu Siulai 1994, 10).

- *Na’e ako’i ‘e ‘Eletā Lisiate G. Sikoti ‘o e Kōlomu ‘o e Toko Hongofulu Mā Uá he ‘ikai ha pou pou pe feohi’anga lahi—na’a mo e ngaahi kulupu fakaakeaké pe ngaahi fakataha’anga ‘o e Siasí—te ne ‘omi ‘a e fakamo’ui kiate koe. Mahalo ‘e pou pou’i mo tāpuaki’i koe ‘e he kakai kehé ‘i ho’o fonongá, ka ‘e fāifai pē kuo pau ke ke ha’u kia Kalaisi. Tohi ‘a e anga e kamata ho’o fononga ‘i he fakaakeaké.*

- *Ko hai nai na’e kau ‘i hono tokoni’i koe ke ke fou e hala ki he fakatomalá mo e fakaakeaké? Na’e anga fēfē nai hono tākiekina koe ‘e he’enu sīpingá ki he Fakamo’ui?*

- Ko e hā nai ha me'a kuó ke ako 'o kau ki he Fakamo'uí kuó ne tokoni'i pe tākiekina ho'ó holi pe feinga ke liliu ho 'ulungāangá?

Fa'a kātaki 'i he founa ngāue

"Ko e fānau iiki 'a kimoutolu, pea 'oku 'ikai te mou malava ke kātaki'i 'a e ngaahi me'a kotoa pē 'i he taimi ni; ka kuo pau ke mou tupulaki 'i he anga'ofa pea 'i he 'ilo'i 'o e mo'oní.

" 'Oua 'e manavahē, 'e fānau iiki, he 'oku 'a'aku 'a kimoutolu, pea kuó u ikuna'i 'a e māmani,...

"Pea 'e 'ikai mole ha taha 'o kinautolu kuo foaki kiate au 'e he'eku Tama'i" (T&F 50:40–42).

- 'Oku 'ikai ke tau fa'a kātaki pe loto fo'i he taimi 'e ni'ihī koe'uhī ko e fakaakeaké ko ha founa ngāue 'oku hokohoko hono fai. 'Oku fakahaai 'e he ngaahi potufolofolá ni 'a e fa'a kātaki 'a e Fakamo'uí mo e Tama'i Hēvaní 'iate kinautolu ko e "fānau iiki." Faka'onga'i e ngaahi potufolofola ko 'eni kiate koe 'aki ha'o hiki kinautolu 'o fakalea fakahangatonu kiate koe fakatāutaha.

- 'Oku fakamālohia fēfē nai koe 'e he ngaahi tala-'ofa 'i he potufolofola ko 'eni 'i he taimi 'okú ke ongo'i loto fo'i ai?

Tokoni mei he 'Eiki

" 'E hoku kāinga 'ofeina, 'o ka hili ho'omou hū ki he hala fāsi'i mo lausi'i ko iá, 'oku ou fie fehu'i kiate kimoutolu kuo mou fai 'a e me'a kotoa pē? Vakai, 'oku ou pehē kiate kimoutolu: 'Ikai; he kuo 'ikai te mou a'usia ki he potu ko iá kā ne ta'e'oua 'a e folofola 'a Kalaisi mo e tui ta'e-faka'alo'alongaua kiate ia, 'o falala kakato ki he ngaahi lelei 'a'ana 'a ia 'okú ne māfimafi ke fakamo'uí.

"Ko ia, kuo pau ke mou vivili atu ki mu'a 'i he tui mālohi kia Kalaisi, pea ma'u 'a e 'amanaki 'oku mālohi haohaoa, mo ha 'ofa ki he 'Otuá mo e kakai fulipē. Ko ia, kapau te mou vilitaki atu, pea keinanga 'i he folofola 'a Kalaisi, pea kātaki ki he ngata'angá, vakai, 'oku folofola 'e he Tama'i: Te mou ma'u 'a e mo'ui ta'engata" (2 Nifai 31:19–20).

- Fakalaululoto mo tohi fekau'aki mo e founa 'oku tokoni'i ai koe 'e he 'Eiki 'i he hala fāsi'i mo lausi'i. 'Oku fakahaofi fēfē koe 'e he tupulaki ho'ó ofa ki he 'Otuá mo e ni'ihī kehé mei he ma'unimaá, tokoni'i koe ke hokohoko atu ho'ó mapule'i koé, mo toe fakafoki atu kiate koe ha 'amanaki lelei 'o e mo'ui ta'engata?

LOTO FAKATŌKILALO

Tefito'i Mo'oni Mahu'ingá: Kole 'i he loto fakatōkilalo ki he Tamai Hēvaní ke to'o ho'o ngaahi tōnōnou.

‘O ku fie ma’u ‘e he ngaahi sitepú kotoa ‘a e loto fakatōkilaló, ka ‘oku fu’u fie ma’u lahi taha ia ‘e he sitepu 7: “anga fakatōkilalo ‘o kole kiate Ia ke ne to’o hotau ngaahi vaivai’angá.” Na’a mau fakatupulaki ‘a e loto fakatōkilalo ‘i he sitepu 6, na’á ne ‘omai kimautilo ke mau tū’ulutui ‘i he sitepu 7 ‘o kole ki he ‘Eiki ke to’o ‘emau ngaahi tōnōnou. ‘I he’emau fakalakalaka ‘o a’u ki he tu’unga ko ‘ení, ne mau mateuteu ai ke lotu ‘o ‘ikai ‘i ai ha toe faka’āi’ai kehe ka ko ‘emau holi ke mau taha ‘i he loto mo e fakakaukau pea mo e Tamai Hēvaní mo e ‘Eiki ko Sīsū Kalaisí. Ne ‘ikai hano taimi ne mau fiemālie ‘i he liliu ‘o e ngaahi ‘ulungāangá pe ko e founa mo’uí. Ne fāifai pea mau mateuteu ke hanga ‘e he ‘Otuá ‘o liliu homau natula mo’oní.

Ne fakatāta’i ‘e he sitepu 7 kiate kimautilo takitaha ‘a e tukulolo kakato ki he Fakamo’uí ‘a ia ne ‘ikai lava ‘e homau tokolahi ‘o mata’ofi kae tangi homau lotó, ‘o hangē ko ia na’e fai ‘e ‘Alamaá, “ ‘E Sīsū, ‘a koe ko e ‘Alo ‘o e ‘Otuá, ‘alo’ofa mai kiate au” (‘Alamā 36:18). Ne fonu homau lotó he fakame’apango’ia mo’oni, ‘o ‘ikai koe’uhí pē kuo mau mamahi pe fakamamahi’i ha ni’ihi kehe ka koe’uhí ne mau fakame’apango’ia na’a mo ‘emau kei fakaakeaké ne ‘ikai ke mau lava ‘o to’o ‘emau ngaahi tōnōnou.

‘I he’emau ongo’i ha kongá ‘o e ‘ofa ‘a e ‘Otuá, ne mau holi ke li’aki ‘emau ngaahi angahalá, ‘o a’u ki he ngaahi me’a kotoa ‘oku fakahehema ki he faiangahalá, koe’uhí ke mau ‘ilo’i lelei ange Ia. Faka’osí, ne mau foaki kakato homau laumālie ki he ‘Otuá ‘i he loto tau’atāina mo e kotoa homau lotó mo kole kiate Ia ke fakamolemole’i kimautilo pea ngaahi kimautilo ‘i Hono tataú. Ne mau toki fakatokanga’i he ‘ikai pē ha toe hingoa, hala pe founa, te ne ‘omi kiate kimautilo ha fakamolemole kakato ‘o ‘emau ngaahi angahalá. ‘I hono si’aki e me’a kotoa peé, ne mau tukupā mo e Tamai te Ne fakamolemole’i kimautilo mei he kotoa ‘emau hīkisiá, fai angahalá, mo e ngaahi tōnōnou tu’unga ‘i He’ene ‘alo’ofa ta’e fakangatangátá. Ne mau kole ke Ne foaki mai kiate kimautilo ‘Ene ‘alo’ofá, pea makatu’unga ‘iate Ia te mau tauhi ma’u e founa fo’ou ‘o e mo’ui ko ‘ení.

Na’e ‘ikai kamata ‘e he ‘Eiki ha liliu tau’atāina pehē ‘i he kotoa homau ‘ulungāangá kae ‘oua kuo mau faka’atā Ia ke fai pehē. Ko ‘emau fakapapaú ne fai he sitepu 7. Ne pau ke mau fakavaivai’i kimautilo ‘i he loto fakapapau. Ne pau ke mau tukulolo ‘a e kongá kotoa pē ‘o e hīkisiá ne kei ‘iate kimautilo mo tala kuo ‘ikai ke fe’unga ‘emau ngāue ke fakahaofi kimautilo. Ne pau ke mau ongo’i mo mo’ui ‘aki e mo’oni ko ia ne akonaki ‘aki ‘e he Tu’i ko Penisimaní —ko e kau paea kotoa pe ‘a kimautilo ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otuá pea ‘oku ‘ikai ha ‘amanaki lelei ‘o e fakamo’uí ‘i he’emau ngāue ‘a kimautilo kae ngata pē ‘i he ‘alo’ofa mo e manava’ofa ‘a Sīsū Kalaisí (vakai, Mōsaia 2:21; 4:19–20).

Ne faka’ilonga’i ‘e he sitepu 7 kiate kimautilo takitaha ‘a e taimi ko ia ne fāifai pea mau tukulolo ai ‘o ‘ikai ha toe tatali ki he mo’oni ta’engata ko ia ne ako’i ‘i he Mōsaia 16:4: “Na’e mole ai ‘a e fa’ahinga kotoa ‘o e tangatá; pea vakai, na’a nau mei mole ta’engata ka ne ta’e-‘oua hono huhu’i ‘e he ‘Otuá ‘a hono kaka’i mei honau tu’unga mole mo tō ki laló.” Ne ako’i kimautilo ‘e he me’a ne mau a’usíá na’e ‘ikai ke faka’atā kimautilo mei he ngāue na’e totonu ke mau fai ‘i hono fakahoko e sitepu 7. Na’e pau ke mau fa’a kātaki mo “vilitaki atu ki mu’a ‘i he tui mālohi kia Kalaisí” (2 Nifai 31:20).

Ne te’eki ai ke mau tau’atāina kakato mei he holi ke fai angahalá. Na’e pau ke mau ako ke tali e mo’ui ‘o fakatatau mo e finangalo ‘o e ‘Otuá pea tatali ki He’ene ngaahi tau-mu’á mo ‘Ene taimí—na’a mo hono to’o ‘emau ngaahi tōnōnou. ‘I hono fakahoko e sitepu 7, ne mau ako ke mo’ui ‘i he loto fakatōkilalo tatau mo e fa’a kātaki ki he ‘Otuá ‘a ia ne hā meia ‘Alamā mo hono ngaahi tokouá ‘i he taimi na’e fakama’ama’a ai ‘enau ngaahi kavengá kae ‘ikai to’o: “Na’a nau fakaongoongo ‘i he fiefia mo e fa’a kātaki ki he finangalo kotoa pē ‘o e ‘Eiki” (Mōsaia 24:15). Ne fāifai pea mau si’aki ‘a e fakakaukau te mau lava pē ‘o haohaoa ‘iate kimautilo, pea ne mau tali ‘a e mo’oni ko ia ‘oku finangalo ‘a e ‘Otuá ke mau ikuna’i homau ngaahi vaivai ‘i he mo’ui ko ‘ení ‘aki e ha’u kia Kalaisi pea hoko ‘o haohaoa ‘iate Ia. Ne mau ‘ilo, tu’unga ‘i He’ene manava’ofá, na’á Ne ‘ai ke mau malava ‘o fakafisi mei he ngaahi anga ta’e-mā’oni’oni kotoa pē mo mahino kiate kimautilo ‘oku ‘ikai ke ma’u e fakamo’uí ‘i homau mālohi pē ‘o kimautilo ka ‘i Hono mālohí (vakai, Molonai 10:32).

Neongo ‘oku ha’u e sitepu takitaha mo ha fakatokanga, pea ‘oku ‘ikai ke toe kehe ‘a e sitepu 7. Ko kimautilo ko

ia ne mau tali e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'eni kuo pau ke mau 'oatu e fakatokangá 'oua te ke 'amanaki ke fakahoko e sitepu ko 'eni ta'e fai ha feilaulau—pea ko e mo'oni ia. 'Oku fekau'i mai 'e he 'Eiki 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 59:8, "Ke ke 'atu ha feilaulau ki he 'Eiki ko ho 'Otuá 'i he mā'oni'oni, 'a ia ko e loto mafesifesi mo e laumālie fakatomala." Ko e feilaulau ko 'eni ko e uho ia 'o e sitepu 7. Na'a mo ho'o ongo'i e mamahi 'i ho toe fanau'i fo'ou 'o 'ou, manatu ko Ia 'oku mamahi, 'oku 'ikai ko koe, 'okú ne fakapapai ho huhu'i mei he angahalá. 'Oku hoko ho'o feilaulau ko ha fakamanatu 'i he loto fakatōkilalo 'o 'Ene "fu'u feilaulau lahi mo faka'osi ko íá" koe'uhí ko koe (Alamá 34:14).

I ho'o tuku e me'a kotoa pē ki he to'ukupu 'o e 'Otuá, kuo fāifai pea kuó ke fakahoko kotoa 'a e me'a 'okú ke malavá ke ma'u 'Ene fakamo'oni ta'e toe veiveiua kuo fakamolemole'i ho'o ngaahi angahalá, pea ko ho kuohilí kuo 'osi mo'oni ia. Te ke lava 'o fakamo'oni'i "kuo 'a'ahi kiate [koe] 'a e māfima'i mo e Laumālie 'o e 'Otuá, 'a ia 'oku 'ia Sīsū Kalaisí" (3 Nifai 7:21). Te ke lava 'o kalanga fakataha mo 'Alamá: "Na'e 'ikai te u toe manatu'i 'a hoku ngaahi mamahi; 'io, na'e 'ikai ke toe tautea'i hoku lotó 'i he'eku manatu ki he'eku ngaahi angahalá. Pea 'oiauē, ko e fiefia mo e maama fakaofa kuó u vakai ki aí; 'io, na'e fonu hoku laumālie 'i he fu'u fiefia na'e tau hono lahí mo hoku mamahi!" (Alamá 36:19–20).

Ngaahi Sitepu ke Ngāue'i

Fekumi ki he mālobi 'o e Fakalelei 'a e Fakamo'uí ke ke hoko 'o 'aonga 'i ho'o mo'ui fakatāutabá 'aki ba'o fakalaulauloto 'i he ngaahi lotu 'o e sākalamēnití

Ko e founga 'aonga 'e taha 'o ho'o fakalaulaulotó ko ho'o fakakaukau ki ha veesi pe ha kupu'i folofola 'i ho'o lotú ke mahino hono 'uhingá mo faka'aonga'i ia 'i ho'o mo'uí. Neongo kuo pau ke tau takitaha fai ha fuakava 'oku toutou fakahoko 'i he ngaahi lotu 'o e sākalamēnití, te ke lava pē 'o fakalaulauloto ki ai.

I ho'o muimui ki he fakaafe 'a e kau palōfitá ke faka'aonga'i e folofolá 'i ho'o mo'uí, mahalo pē te ke fie ma'u ke lau 'a Molonai 4:3 mo e 5:2 mo fakakaukau 'i he loto fakatōkilalo ki he ngaahi lea toputapu ko 'eni 'i ho le'o pē 'o 'ou: hangē ko 'eni, " 'E 'Otuá ko e Tamai Ta'engatá, 'oku [ou] kole ki ho'o 'afí 'i he huafa 'o ho 'Alo ko Sīsū Kalaisí, ke tāpuaki'i mo fakatapui 'a e maá ni ki [hoku laumālie 'i he'eku] 'ilo aí...mo tauhi 'ene ngaahi fekau 'a ia kuó ne tuku kiate [aú], koe'uhí ke 'iate [au] ma'u ai pē 'a hono Laumālie."

Lotu 'i he loto fakatōkilalo ki he 'Otuá ke Ne fai ma'au 'a Ia 'oku 'ikai te ke lava 'o fai ma'au

I ho'o tauhi ha ki'i lotu faingofua 'i ho lotó, hangē ko e " 'Eiki, ko e hā e me'a 'okú ke finangalo ke u faí?" pe "Ke fai pē Ho finangaló," 'e hokohoko atu hono fakamanatu atu kiate koe 'a ho'o fakafalala kakato ki he 'Eiki. Ko e 'ofa e 'Otuá, 'a ho'o 'ofa kiate Iá mo 'Ene 'ofa kiate koé, te ne tokoni'i koe ke fa'u ha vā fetu'utaki 'e taha 'a ia te ke lava 'o foaki koe ki ai 'o 'ikai ha momou. Ne ke fekumi ki he 'ofa ko 'eni 'i he ngaahi ta'u lahi na'a ke fihia ai he tauhele 'o e ma'unimaá. I he sitepu 7, te ke 'ilo ai ha founga ke ma'u ai e melinó 'i ho'o hū ki he "mālōlō'anga 'o e 'Eiki" (Molonai 7:3; vakai foki, 'Alamá 58:11; Ezra Taft Benson, "Jesus Christ—Gifts and Expectations," *Ensign*, Dec. 1988, 2).

Ako pea Ma'u ha Mahino

'E tokoni'i koe 'e he ngaahi potufolofola ko 'eni mo e ngaahi lea mei he kau taki 'o e Siasí 'i ho'o fakahoko e sitepu 7. Faka'aonga'i kinautolu mo e ngaahi fehu'i ki he fakalaulaulotó, akó, mo e tohí. Ke ke faitotonu mo tohi pē e ngaahi me'a pau.

Ko e fili ke loto fakatōkilaló

"Hangē ko 'eku lea kiate kimoutolú, ko e me'a 'i ho'omou fakamālohi'i ke loto fakatōkilaló kuo mou monū'ia, he 'ikai koā 'oku mou pehē 'oku monū'ia ange 'a kinautolu 'oku fakavaivai'i mo'oni 'a kinautolu koe'uhí ko e folofolá?" ('Alamá 32:14).

- Ne omi homau tokolahi ki he ngaahi fakataha-'anga 'o e fakaakeake mo e loto-hoha'á, koe'uhí ko e nunu'a 'o 'ema ngaahi ma'unimaá. Ne fie ma'u ke mau loto fakatōkilalo. Neongo ia, 'oku 'i ai ha tu'unga kehe 'o e loto fakatōkilalo ne fakamatala'i 'i he sitepu 7. 'Oku fai tau'atāina pē. Ko e ola ia 'o ho'o fili ke fakavaivai'i koé. Kuo liliu fēfē nai ho'o ngaahi ongo'i loto fakatōkilaló talu ho'o kamata e fakaakeake?

Fonu 'i he fiefia

"Kuo vakai ki honau tu'unga fakakakano 'o nautolu, 'a ia 'oku nau si'i hifo 'i he efu 'o e kelekelé. Pea na'au kalanga le'o-lahi 'i he le'o pē taha, 'o pehē:

'Oiaue 'alo'ofa mai, pea ngāue 'aki 'a e ta'ata'a fakalelei 'o Kalaisi koe'uhí ke mau lava 'o ma'u ha fakamolemole 'o 'emau ngaahi angahalá, pea lava ke fakama'a 'a homau lotó; he 'oku mau tui kia Sīsū Kalaisi, ko e 'Alo 'o e 'Otuá, 'a ia na'á ne fakatupu 'a e langí mo e māmaní, pea mo e ngaahi me'a kotoa pē; 'a ia 'e hā'ele hifo ki he fānau 'a e tangatá.

"Pea na'e hoko 'o pehē 'i he hili 'a 'enau lea 'aki 'a e ngaahi lea ní na'e tō kiate kinautolu 'a e Laumālie 'o e 'Eikí, pea na'au fonu 'i he fiefia, hili 'enau ma'u ha fakamolemole 'o 'enau ngaahi angahalá, mo e fiemālie 'o e konisēnisí, ko e tupu mei he fu'u tui lahi 'a ia na'au ma'u kia Sīsū Kalaisi 'a ia te ne hā'ele maí" (Mōsaia 4:2–3).

- *Ne fakahoko 'e he kakai 'o e Tu'i ko Penisimani 'a e fa'ahinga lotu ko ia 'oku mau fai 'i he'emau fakahoko e sitepu 7. Na'au nau ongo'i e melino mo e fiefia 'i he taimi ne 'a'ahi mai ai e Laumālie 'o e 'Eikí kiate kinautolu mo foaki ange e fakamolemole 'o 'enau ngaahi angahalá. Fakakaukau ki he ngaahi me'a kuó ke a'usia 'i he ngaahi me'a kuó ke ongo'i ko 'eni. Tohi pe 'e anga fēfē ha hoko 'a e ngaahi ongo ko 'eni ko e founga ia 'o ho'omou.*

Tui ki he 'Otuá

"Tui pē ki he 'Otuá; tui 'okú ne 'i ai, pea na'á ne fakatupu 'a e ngaahi me'a kotoa pē, 'i he langí pea 'i he māmaní fakatou'osi; tui 'okú ne ma'u 'a e poto kotoa, mo e māfimafi kotoa, 'i he langí mo e māmaní fakatou'osi; tui 'oku 'ikai 'ilo'i 'e he tangatá 'a e ngaahi me'a kotoa pē 'oku lava ke 'afio'i 'e he 'Eikí.

"Pea ko e tahá, tui foki 'oku totonu ke mou fakatomala mei ho'omou ngaahi angahalá pea lí'aki ia,

pea fakavaivai'i 'a kimoutolu 'i he 'ao 'o e 'Otuá; pea kole 'i he loto fakamo'omoni ke ne fakamolemole'i 'a kimoutolu; pea ko 'eni, kapau 'oku mou tui ki he ngaahi me'a ni kotoa pē, tokanga ke mou fai ia.

"Pea 'oku ou toe pehē kiate kimoutolu 'o hangē ko 'eku pehē 'i mu'a, ko e me'a 'i ho'omou 'ilo'i 'a e nāunau 'o e 'Otuá, pe kuo mou 'ilo'i ki he'ene angalelei 'o 'ahi'ahi'i 'a 'ene 'ofá, pea ma'u ha fakamolemole 'o ho'omou ngaahi angahalá, 'a ia 'oku fakatupu ha fu'u fiefia lahi pehē 'i homou laumālie, ko ia 'oku ou loto ke mou manatu, pea mou manatu ma'u ai pē, ki he māfimafi 'o e 'Otuá, mo ho'omou ta'e'aonga, mo 'ene angalelei mo e kātaki fuoloa kiate kimoutolu, 'a e kakai ta'etaau, pea fakavaivai'i 'a kimoutolu 'i he fu'u loto fakatōkilalo lahi, pea ui ki he huafa 'o e 'Eikí 'i he 'aho kotoa pē, 'o tu'u ma'u 'i he tui mālohi ki he ngaahi me'a 'e hoko maí, 'a ia na'e lea 'aki 'e he ngutu 'o e 'āngeló.

".... Kapau te mou fai 'eni te mou fiefia ma'u pē, pea fonu 'i he 'ofa 'a e 'Otuá, 'o tauhi ma'u ai pē ha fakamolemole 'o ho'omou ngaahi angahalá; pea te mou tupulaki 'i he 'ilo ki he nāunau 'o ia na'á ne fakatupu 'a kimoutolu, pe 'i he 'ilo'i ki he me'a ko ia 'oku totonu mo mo'oni" (Mōsaia 4:9–12)

- *Tohi 'i he fa'a lotu ha lisi 'o e ngaahi me'a na'e pehē 'e he Tu'i ko Penisimani kuo pau ke tau fai. 'Oku fekau'aki fēfē nai 'a e ngaahi me'a ko 'eni mo hono fakahoko e sitepu 7?*

- *Ko e hā nai ha ngaahi tala'ofa 'oku ma'u mei hono fakahoko 'o e ngaahi me'a ne fakahinohino 'e he Tu'i ko Penisimani? (Vakai ki he veesi fakatou'osi.)*

- Kapau náá ke ma'u e ngaahi tala'ofa ko 'eni, ko e hā nai e me'a ne liliu 'i ho'o mo'uí?

Talangofua ki he fonó mo e ngaahi fekaú

"He ko hono 'uhinga 'eni ná'e tuku mai ai 'a e fonó; ko ia kuo hoko 'o mate ai 'a e fonó kiate kimautolu, pea 'oku fakamo'ui 'a kimautolu 'ia Kalaisi koe'uhí ko 'emau tui; kā 'oku mau tauhi 'a e fonó koe'uhi ko e ngaahi fekaú" (2 Nifai 25:25).

- 'Oku "fakamo'ui 'a kimautolu 'ia Kalaisi koe'uhí ko 'emau tui" kiate lá. Ko e hā nai hono 'uhinga 'o e pehē 'oku mate 'a e fonó kiate kimautolú? Ko e hā nai e 'uhinga 'oku totonu ke hokohoko ai 'etau tauhi 'a e fonó pe talangofua ki he ngaahi fekaú?

- 'Okú ke ongo'i fēfē nai 'i ho'o tauhi e fonó he 'aho ní?

- 'Oku fakahaa'i fēfē nai 'e ho'o tauhi e ngaahi fekaú 'a ho'o 'ofa ki he 'Otuá?

Ko e 'ofa 'a e 'Otuá

"Ko e taimi 'oku tau fakamu'omu'a ai 'a e 'Otuá, 'oku tu'u leva 'a e ngaahi me'a kehe kotoa ki honau tu'unga totonú, pe ko 'enau mavahe mei he'etau mo'uí. 'E hanga leva 'e he'etau 'ofa ki he 'Otuá 'o pule'i 'a e ngaahi me'a 'oku fe'auhi mai ke tau 'ofa aí, ko e ngaahi fie ma'u ki hotau taimí, ko e ngaahi me'a 'oku tau fekumi ki aí, pea mo e fakahokohoko 'o e mahu'inga 'o e ngaahi me'a 'oku tau mahu'inga'ia aí" (Ezra Taft Benson, 'i he Conference Report, Apr. 1988, 3; pe Tūhulu Siulai 1988, 5).

- 'I ho'o 'ilo lahi ange ki he 'alo'ofa mo e lelei 'o e 'Otuá, mahalo pē kuo kamata ke ke ongo'i 'a e 'ofa 'a e 'Otuá—'a e 'ofa kiate lá mo e 'ofa meiate lá. Fakakaukau ki ai peá ke tohi 'o kau ki ha'o ongo'i ha tupulaki 'o e 'ofá lolotonga ho'o fakahoko e ngaahi sitepú.

- 'Oku hoko fēfē nai 'a e sitepu 7 ko ha ngāue ma-
'ongo'onga taha 'o e 'ofa kuó ke a'u ki aí?

**Ko ho'ó 'ai kiate kimoutolu 'a e huafa
'o Kalaisí**

" 'Ilonga ia 'okú ne fai 'ení, te ne ma'u ha nofo'anga 'o e nāunau 'i he nima to'omata'u 'o e 'Otuá, koe'uhí he te ne 'ilo 'a e hingoa 'oku ui 'aki iá; he 'e ui 'aki ia 'a e huafa 'o Kalaisí" (Mōsaia 5:9).

- 'Oku fakakaukau ha tokolahi 'o kitautolu ki he 'uhinga 'o hono 'ai kiate kitautolu 'a e huafa 'o Kalaisí 'i he'ene fekau'aki mo e papitaisó mo e sākalamēnití pea 'oku tonu pē ia. Fakakaukau angé pē 'e fēfē nai kapau 'e ui 'aki koe 'a e huafa 'o Kalaisí peá ke ma'u mo Hono ongoongó ko ho 'ulungāanga ia 'o 'ou.

- Ko e hā nai 'oku fie ma'u ke ke fakahoko kae 'ilo'i ai 'okú ke 'i he nima to'omata'u 'o e 'Otuá? Ko e hā 'okú ke fuakava ke fakahoko 'i ho'o papitaiso mo ho'o ma'u e sākalamēnití?

- Tohi 'o fekau'aki mo e ngaahi me'a 'okú ke ongo'i 'okú ke a'usia 'i he taimi 'okú ke fakakaukau ai ki He'ene loto fiemālie ke foaki atu kiate koe Hono huafá pe 'ulungāangá ke fakafetongi'aki 'a e kotoa ho'o ngaahi tōnounou.

Li'aki ho ngaahi vaivaí

"Ko ha tui fakalotu 'oku 'ikai fie ma'u ki ai hano feilaulau'i 'o e ngaahi me'a kotoa pē, 'oku 'ikai 'aupito ke ne ma'u 'e ia ha mālohi fe'unga ke fakatupu 'a e tui 'oku fie ma'u ki he mo'uí mo e fakamo'uí" (Joseph Smith, comp., *Lectures on Faith* [1985], 69).

- 'Oku lau 'e he kakai 'e ni'ihī 'a e folofolá mo fakakaukau 'oku 'uhinga 'a e "me'a kotoa pē" ki he ngaahi koloa kotoa okú te ma'ú. 'Oku anga fēfē nai hono hanga 'e ho'o foaki li'aki kotoa ho ngaahi vaivaí ki he 'Eikí 'o fakalahi ho'o mahino ki he 'uhinga ko ia ke feilaulau'i e me'a kotoa peé?

FEKUMI KI HE FAKAMOLEMOLÉ

Tefito'i Mo'oni Mabu'ingá: Hiki ha lisi 'o e kakai kotoa pē kuó ke fakamamahi'i peá ke loto fie-mālie ke fai ha totongi bubu'i kiate kinautolu.

Kimu'a 'i he'emaui fakaakeaké, ne hangē 'emaui founga mo'ui 'i homau ma'unimaá ko ha 'ahihio faka'auha mālohi na'á ne vahevahe'i homau ngaahi vā fetu'utakí, pea lahi fau e ngaahi maumau ne hoko aí. Ne hoko e sitepu 8 ko ha faingamālie ke fa'u ai ha palani ke fakama'a e ngaahi maumau ko iá mo toe langa fo'ou 'a e me'a kotoa pē ne lava 'o fakahaofi. 'I he'emaui ongo'i e mālohi faifakamo'ui 'o e 'alo'ofa 'o e Fakamo'ui 'i he'emaui ngāue 'i he sitepu 7, ne mau vēkeveke ke tokoni'i e ni'ihiki kehé mo toe fakalelei'i e ngaahi vā fetu'utaki ne maumau. Neongo ia, ne mau 'ilo'i ko e fakavavevave ta'e fakapotopoto ko ia ke fakalelei'i e ngaahi maumau kae 'ikai tuku ha taimi ke lotua aí pea mahalo mo ma'u ha fale'i mei ha 'etivaisa falala'anga, hangē ko ha pīsope pe taki lakanga fakataula'eiki kehe, 'e ala fakatu'utāmaki ia pea 'e tatau pē ia mo e 'ikai ke fai ha fakalelei'i 'o e maumau. Ko e sitepu 8 ko hano fakapapau'i ia he 'ikai ke tau fakamamahi'i e ni'ihiki kehé 'i he taimi ne tau kamata ai ke fetu'utaki kiate kinautolu 'i he sitepu 9.

Ne fie ma'u ke mau 'ilo'i 'a e ngaahi vā fetu'utaki kuo maumau kimu'a pea mau lava 'o toe fakalelei'i 'a e ngaahi vā fetu'utaki ko iá. Ne kamata ke mau hiki e kakai ne mau fakamamahi'i, ka ne fakatokanga'i 'e homau tokolahi ne 'ikai lava ke mau tohi e kakai ko 'eni ta'e uesa kinautolu 'e he ngaahi ongo tāufehi'a kiate kinautolu ne nau fakamamahi'i kinautolú. Ne mau vete hia mo'oni ki he 'Eiki 'i he'emaui ngaahi ongo'i ta'e tāu. Ko hono tali maí, na'á Ne fakahaa'i mai kiate kinautolu ne mau fehangahangai mo e fili tatau na'e fai 'e he tangata ko ia 'i he talanoa fakatāta'a 'a ia, na'e fie ma'u ke ne fakamolemole'i e ni'ihiki kehé 'i hono fakamolemole'i e kotoa 'o hono ngaahi mo'ua. Hangē ne mau malava nai ke fanongo ki he lea mai 'a e 'Eiki kiate kinautolú, "Ne u fakamolemolea koe 'i he totongi kotoa pē ko iá, ko e me'a 'i ho'o kole kiate aú: Pea 'ikai na'e taau mo koe ho'o manava'ofa . . . ki ho kaungā tamaio'eiki 'o hangē ko 'eku manava'ofa kiate koé?" (Mātiu 18:32–33).

Kapau 'okú ke 'ilo'i 'okú ke fehangahangai mo e palopalema ko 'eni, mahalo 'e fie ma'u ke ke fai e me'a

kuo fai 'e he tokolahi 'o kinautolú. 'Uluaki, hiki ha lisi 'o e kakai ko ia 'oku fie ma'u ke ke fakamolemole'i, kimu'a ia peá ke toki hiki ha lisi 'o e kakai 'oku fie ma'u ke nau fakamolemole'i koé. 'Oua na'á ke 'ohovale kapau 'e 'asi ha ngaahi hingoa 'i he ongo lisi fakatou'osi. 'Oku fa'a fihia e kakai 'i he fakatu'utāmaki 'o e fefakalotolavea'aki mo e ni'ihiki kehé. Ke ta'ofi e ngaahi fetāufehi'a'aki ko 'eni 'i he ongo tafa'aki, kuo pau ke loto fie-mālie ha taha ke ne fai 'a e fakamolemole'i.

Ke kamata 'a e ngāue ko 'eni 'o e fakamolemole'i, ne mau 'ilo 'a e fu'u mahu'inga hono ngāue 'aki e hiki fakamatalá. 'I he tafa'aki 'o e ngaahi hingoa ne fie ma'u ke mau fakamolemole'i, ne mau lekooti 'a e me'a ne mau fuofua ongo'i 'i he taimi na'e hoko ai e ngaahi me'a fakalotolavea'aki mo e me'a na'á ne kei fakatauvele'i kinautolu ke mau ongo'i. Na'e tokoni e lisi ke mau lotua ha ngaahi me'a pau 'i he'emaui vahevahe mo e Tama'i 'a e ngaahi me'a ne mau ongo'i kuo 'ikai lava hano vetekí. Ne mau kolea 'a e 'alo'ofa 'a Kalaisi ke ne tokoni'i kinautolu ke mau fakamafola ki he ni'ihiki kehé 'a e 'alo'ofa tatau pē 'okú Ne foaki mai kiate kinautolú. Kapau ne mau 'ilo'i ha kakai 'i he'emaui ngaahi lisi ne 'i ai ha taimi faingata'a lahi ke fakamolemole'i ai kinautolu, ne mau fai e fale'i 'a e Fakamo'ui ke hūfia kinautolu ke nau mo'ui lelei, kolea ha ngaahi tāpuaki ma'a nautolu 'o hangē ko ha'amaui fie ma'u ma'a mautolú (vakai, Mātiu 5:44).

'I he'emaui lotua ha tokoni ke fakamolemole'i e ni'ihiki kehé—neongo kapau 'oku 'uluaki ongo'i fakangalingali—ne fāifai pea faitāpuekina kinautolu 'aki ha ongo fakaofo 'o e manava'ofa. Na'a mo e ngaahi tu'unga kovi tahá, kuo ma'u 'e he kakai kuo nau fakahoko e founga ko 'eni 'a e mālohi 'o laka ange ia he me'a ne nau mei malava pē 'iate kinautolú, ke fai 'a e fakamolemole'i. Ne fakamoleki 'e ha fefine 'e taha ha ngaahi uike ke tohi 'o fekau'aki mo 'ene kei si'i mo lotua ke faitāpuekina 'ene tama'i 'a ia na'á ne ngaohikovia iá. 'Okú ne fakamo'oni 'i he loto fiefia kuo fakatau'atāina'i ia 'e he Fakamo'ui mei he'ene ngaahi ongo'i tāufehi'a mo loto mamahi ki he'ene tama'i. 'I hano fakahoko e founga tatau, kuo mau ako kapau te mau fai ha fakamatala faka'auliliki 'o e ngaahi me'a 'oku mau tukuloto'i pea fakahā ia ki he Fakamo'ui, 'e toki lava leva ke ngata 'a 'emaui hoko ko e kakai ke fakamamahi'i. Ko e taimi pē ne mau feinga ai ke li'aki e ngaahi fehālaaki kuo fai mai kiate kinautolú,

ne mau 'ilo'i 'e lava ke 'osi e lisi 'o kinautolu ne mau 'amanaki ke nau fakamolemole'i kinautolú.

'Oku totonu ke ke lotua ha fakahinohino mei he 'Eiki 'i he taimi 'okú ke a'u ai ki he tu'unga ko 'ení pea kamata ke tohi ho'o lisí. 'E tokoni 'a e ngaahi fakahinohino ko 'ení. Fehu'i hifo pē kiate koe, " 'Oku 'i ai nai ha taha 'i he'eku mo'uí, 'i he kuohilí pe lolotongá ni, 'a ia 'oku ou ongo'i mā, ta'e fiemālie, pe fakamaa'ia ki ai?" Tohi honau ngaahi hingoá, pea ta'ofi 'a e feinga ke fakatonuhia'i ho'o ngaahi ongo'i pe fakatonuhia'i ho'o ngaahi tō'onga ta'e taau kiate kinautolú. Fakakau 'a kinautolu na'a ke loto ke fakalavea'i, mo kinautolu foki na'e 'ikai ke ke fakataumu'a ke fakalavea'i. Fakakau ai 'a kinautolu kuo maté mo kinautolu 'oku 'ikai pē te ke 'ilo pe 'e fēfē ho'o fetu'utaki kiate kinautolú. Te ke ngāue ki he ngaahi me'a makehe ko 'ení 'i ho'o fakahoko e sitepu 9. 'I ho'o ngāue 'i he sitepu 8 he taimi ní, tukutaha ho'o tokangá ki ho'o loto fiemālie ke tonu pea taeue'ia ho'o faitotonú.

Ke faka'auliliki ho'o ngāue, vakai'i 'a e ngaahi me'a ne li'aki pe ngaahi me'a ne tuku ta'e fai na'a ne fakalavea'i e ni'ihi kehé. 'Oua 'e li'aki e fanga ki'i me'a iki. Fakakaukau 'i he loto faitotonu ki he maumau ne ke fakatupu ki he ni'ihi kehé 'i ho'o fakatuituia ho'o ma'unimaá, neongo kapau na'e 'ikai ke ke fakaoao kiate kinautolu. Fakahā 'a e maumau ne ke fakahoko ki ho ngaahi 'ofa'angá mo e ngaahi kaungāme'a 'aki ho'o ta'e fie fai ho fatongiá, fakatupu 'itá, fakaangá, ta'e fa'a kātaki, mo e fakaongo-ongokovi'i. Vakai'i ha me'a lahi pe si'isi'i ke tñaki atu ki he ngaahi kavenga mafasia 'a ha taha kehe pe fakamamahi'i pe fakafaingata'a'ia'i ha taha. Vakai'i e ngaahi loi ne ke talá pe ngaahi palōmesi kuó ke maumau'i mo e ngaahi founa ne ke kãkaa'i 'aki pe ngāue 'aki e ni'ihi kehé. Tohi e tokotaha kotoa pē na'e uesiá. Mahalo te ke 'ilo'i ai 'a e hoko 'a e fakamatala 'i he sitepu 4 ko ha fakahinohino 'aonga ki he ngāue ko 'ení.

Faka'osí, hili ho'o hiki e hingoa 'o e tokotaha kotoa pē he lisí 'a ia na'a ke fakamamahi'i, tñaki atu ha toe hingoa 'e taha ki he lisí—'a e hingoa 'o 'ou. 'I he taimi na'a ke fakatuituia ai ho'o ngaahi ma'unimaá, ne ke fakamamahi'i pē 'e koe 'a koe 'o hangē pē ko e ni'ihi kehé.

'I ho'o ngāue, manatu'i ko e sitepu 8 'oku 'ikai ko ha me'a ke tukuaki'i 'a e halaiá pe fakamaá ki ha taha kehe—'o tatau pē pe ko koe pe ni'ihi kehe 'oku 'i ho'o lisí. 'E to'o 'e he Fakamo'uí ho'o ngaahi kavenga 'o e loto-halaiá mo e fakamaá 'i ho'o toe vakai 'i he loto faitotonu ki he ngaahi faingata'a 'i ho ngaahi vā fetu'utaki pe mo ho'o kaunga ki ai. 'I ho'o loto fiemālie ke fai ha fakalele'i 'o e ngaahi maumaú, te ke ma'u ha lelei mei

he melino ko ia 'o hono 'ilo'i 'oku fiefia 'a e Tamai Hēvaní 'i ho'o ngaahi ngāue. 'Oku tokoni'i koe 'e he sitepu ko 'ení ke ke fakahoko e ngāue 'oku malava ai 'e he Fakamo'uí ke fakatau'atāina'i koe mei ho kuohilí. Te ke lava 'o mateuteu ke fakahoko e sitepu 9 'i ho'o loto fiemālie ki ai.

Ngaahi Sitepu ke Ngāue'i

Fakamolemole'i koe mo e ni'ihi kehé; biki ha lisi 'o e kakai kuó ke fakaloto-mamahi'i pe fakalavea'i

'I he sitepu 8, 'okú ke kamata ha fononga fakafo 'i ho'o ma'u ha loto fo'ou kiate koé, ki he ni'ihi kehé, pea ki he mo'uí. 'Okú ke mateuteu ke foaki 'a e melinó ki he māmaní 'o 'ikai ko ha'o tñaki atu e fakakikihí mo e ngaahi ongo'i ta'e tāu. 'Okú ke loto fiemālie ke si'aki hono fakamāu'i ta'e totonu ha tahá pea ta'ofi hono fakamatala'i e ngaahi mele mo e mo'ui 'a e ni'ihi kehé. 'Okú ke mateuteu ke ta'ofi hono holoki ho 'ulungāanga 'o 'ou pe fakatonuhia'i iá. 'Okú ke loto fiemālie ke fai ha toe fakamatala kakato 'e taha—taimi ko 'ení 'o kinautolu kuó ke fakaloto-lavea'i.

Neongo te ke manavahē ke fakakaukau ki ai, te ke lava pē 'o loto fiemālie ke fe'iloaki mo e kakai 'i ho'o lisí 'o ka faingamālie. Te ke lava 'o teuteu ke fakalele'i e ngaahi maumau kotoa kiate kinautolú. Te ke lava 'o mo'ui 'aki 'a e tui ki he 'Eiki, 'o 'ikai ke manavahē ki ha me'a 'e fai 'e he ni'ihi kehé. Te ke lava 'o loto fiemālie 'i he sitepu 8 ke mo'ui 'aki ha mo'ui 'oku tataki 'e he ngaahi tefito'i mo'oni kae 'ikai ko e fakamaá mo e manavaheé.

Fekumi ki he me'afuaki 'o e 'ofa faka-Kalaisi; lotua e ni'ihi kehé

Kuo lau 'e he kakai 'i ha ngaahi ta'u 'e lauiafe 'a e lea ma'ongo'onga 'a Paula 'o kau ki he 'ofa faka-Kalaisi mo feinga ke fa'ifa'itaki ki ai 'enau mo'uí. Kuo fāinga ha tokolahi ke ma'u e 'ofa faka-Kalaisi pea nau fa'a loto-mamahi he'enau tō nounou.

'Oku fakamahino'i e he ngaahi tohi 'a e palōfita ko Molomoná 'a e 'uhinga 'o e 'ofa faka-Kalaisi mo e founa ke ma'u ai iá. Na'a ne faka'uhinga'i 'a e 'ofa faka-Kalaisi ko e " 'ofa haohaoa 'a Kalaisi" mo akonaki 'oku foaki 'e he Tamai ia kiate kinautolu 'oku "lotu ki he Tamai 'aki 'a e ivi kotoa 'o e lotó" pea kiate "kinautolu kotoa pē 'oku muimui mo'oni 'i hono 'Alo ko Sisū Kalaisi" (Molonai 7:47, 48).

Ko e 'ofa faka-Kalaisi ko e me'afuaki ia 'oku tau ma'u 'i he'etau ako ke muimui 'ia Sisū Kalaisi pea 'oku tau 'ofa

kiate Ia 'aki 'a e kotoa hotau lotó, 'atamaí, mo e laumālié. 'I he'etau fonu 'i he 'ofa haohaoa ko 'eni meiate Iá pea kiate Iá, 'oku tau 'ilo'i ai 'oku tau lava 'o 'ofa ki he ni'ihi kehé 'o hangē ko 'Ene 'ofa'i kitautolú. 'Oku tau lava ai 'o fakamolemole'i 'a e ngaahi kovi 'a e ni'ihi kehé pea fai ha fakalelei'i 'o 'etau ngaahi fehālāki.

'I he teuteu ke fai ha fakalelei'i 'o e ngaahi maumaú, kuo 'ilo'i 'e he tokolahi 'o kimautilu 'a e tokoni lahi 'a e ngaahi me'a ko 'eni. Fakakaukau ki ha taha na'a ke lototāufehi'a ki ai. Tū'ulutui 'i he loto fakapapau mo lotua ia'i he 'aho taki taha 'i ha uike kakato 'e ua. Tauhi ha lekooti 'o e ngaahi liliu 'i ho'o fakakaukau mo e ngaahi ongo ki he tokotaha ko iá. (Vakai, Mātiu 22:37–38; 1 Kolinitō 13; 1 Sione 4:19; Molonai 7:44–48.)

Ako pea Ma'u ha Mahino

'E tokoni'i koe 'e he ngaahi potufofolola ko 'eni mo e ngaahi lea mei he kau taki 'o e Siasí 'i ho'o fakahoko e sitepu 8. Faka'aonga'i e ngaahi potufofolola ko 'eni mo e ngaahi fehu'i ki he fakalaululotó, akó, mo e tohi.

Ko e kau muimui anga-fakamelino 'o Kalaisí

"Ko ia, 'oku ou fie lea kiate kimoutolu 'a ia 'oku 'i he siasí, 'a ia ko e kau muimui anga-fakamelino 'o Kalaisí, 'a ia kuo ma'u ha 'amanaki fe'unga 'a ia te mou lava ai 'o hū ki he mālōlō'anga 'o e 'Eikí, 'o fai atu mei he taimí ni kae 'oua ke mou mālōlō fakataha mo ia 'i he langí.

"Pea ko 'eni 'e hoku kāinga, 'oku ou pehē 'oku hanga 'e he me'a ni 'o fakamahino'i homou tu'ungá 'i ho'o-mou 'a'eva 'i he melino mo e fānau 'a e tangatá" (Molonai 7:3–4).

- 'I he 'uluaki sitepu 'e fitú, ne ke kamata ha ngāue 'o e hoko ko ha tokotaha muimui anga-fakamelino 'o Kalaisí. 'I he taimi 'okú ke melino ai mo e 'Eikí, 'okú ke mateuteu lelei ange ke fakamelino mo e ni'ihi kehé. Ko e hā ha ngaahi sitepu kehe 'okú ke fie ma'u ke fakahoko ke ke fakamelino ai mo e kakai 'i ho'o mo'uí?

- Tohi 'o fekau'aki mo e fakapotopoto 'o hono fai fakahokohoko 'o e ngaahi sitepú.

Ko e 'ofa haohaoa 'a e 'Eikí

"'Oku 'ikai ha manavahē 'i he 'ofá; ka 'oku teke'i atu 'a e manavaheé 'e he 'ofa haohaoá; he 'oku 'i he manavaheé 'a e mamahí. Ko ia ia 'oku manavaheé, 'oku te'eki ke fakahaohaoa ia 'i he 'ofá.

"'Oku tau 'ofa ki [he 'Otuá], koe'uhí ko 'ene tomu'a 'ofa mai kiate kitautolú" (1 Sione 4:18–19).

- 'Oku lava pē ke fakamanavahē 'a e fakakaukau ki he totongi huhu'i 'o e ngaahi maumaú kapau 'oku tāfataha ho'o tokangá ke fakahoko ia ke haohaoa. 'E fakamālohia fēfē 'e ho'o falala ki he 'ofa haohaoa 'a e 'Eikí kiate koe mo e tokotaha 'okú ke fie ma'u 'ene fakamolemole 'a ho'o fakapapau ke fai ha totongi huhu'i 'i ha feitu'u pē 'e malava a'i?

Tokoni'i e ni'ihi kehé

"'Oua 'e fakamaau, pea 'e 'ikai fakamāu'i 'a kimoutolu: 'oua na'a fakahalaia, pea 'e 'ikai fakahalaia 'a kimoutolu: mou fakamolemole, pea 'e fakamolemolea 'a kimoutolu:

“Foaki, pea ‘e foaki ia kiate kimoutolu; ko e fua lahi, kuo fa’o lolo hifo, ‘o lulu fakataha, pea fonu mahuhua, ‘e ‘atu ki homou fatafatá. He ko e fuofua ko ia te mou fua ‘akí, ‘e toe fua ‘aki ia kiate kimoutolu” (Luke 6:37–38).

- Neongo pē te ke ongo’i manavasi’i na’a fakafisinga’i ‘e ha kakai ‘e ní’ihi ho’o ngaahi ngāue ke fakamelino mo kinautolú, ‘oua na’a ta’ofi koe ‘e he manavasi’i ko ‘ení mei ho’o tohi kinautolu ‘i ho’o lisí mo mateuteu ke tokoni’i kinautolú. ‘Oku ma’ongo’onga ange ‘a e ngaahi tāpuaki ‘i he mahí. Ako ‘a e ngaahi veesi ko ‘ení, pea tohi ‘o kau ki he ngaahi tāpuaki ‘o e loto fiemālie ke fakalelei’i e ngaahi maumá. .

Ko ‘etau ofi ange ki he’etau Tamai Hēvaní, ko e lahi ange ia hono ‘ai ke tau vakai ‘i he loto-manava’ofa ki he ngaahi laumālie kuo molé; ‘oku tau ongo’i ‘oku tau fie to’o kinautolu ki hotau umá, pea sí’aki ‘enua ngaahi angahalá ki hotau tu’á.... Kapau ‘okú ke fie ma’u ke ‘alo’ofa atu ‘a e ‘Otuá kiate koe, ‘ai ke fe’alo’ofa’aki” (Joseph Smith, in *History of the Church*, 5:24).

- ‘Oku tau hoko kotoa ko ha ngaahi laumālie mole mo ta’e haohaoa ka ne ta’e ‘oua ‘a Sīsū Kalaisi. ‘Oku tokoni’i fēfē nai koe ‘i ho’o ‘ilo’i ko ho’o fakahoko e sitepu 8 ko ha laumālie mole koe ‘e taha ‘oku teuteu ke fakalelei’i ha ngaahi maumau ki ha laumālie mole ‘e taha?

Ko e fakamolemole’i mo e kolea ha fakamolemolé

“Pea na’e toki ha’u ai ‘a Pita kiate ia, ‘o ne pehē, ‘Eiki, ‘e liunga fiha ‘a e angahala ‘a hoku tokouá kiate au mo ‘eku fakamolemole iá? ke liunga fitu?

“Pea pehē ‘e Sīsū kiate ia, ‘Oku ‘ikai te u pehē kiate koe ke liunga fitu pē kae liunga fitungofulu lau ‘e fitu” (Mātiu 18:21–22).

- ‘Oku faingofua ange ke fakamolemole’i mo kolea ha fakamolemole ki ha fo’i faihala ‘e taha ‘i hano fakamolemole’i mo kolea ha fakamolemole ki ha ngaahi me’a kuo fu’u fuoloa pea fonu he ngaahi hia kehekehé. Fakakaukau ki ha ngaahi vā fetu’utaki, he kuohilí mo e lolotongá ni, ‘a ia ne hoko ai ha ngaahi hia kehekehe pea ‘e fie ma’u ke fakamolemole’i. Te ke ma’u fēfē nai ‘o ha mālohi ke fakamolemole’i mo fekumi ki ha fakamolemole?

- ‘Oku hoko fēfē nai ‘a Sīsū Kalaisi ko e fa’ifa’itaki-‘anga ma’ongo’onga taha ia ‘o e malava ko ia ke fakamolemolé. Fakakaukau ki He’ene finangalo lelei ke tokoni’i koe ke ke fakamolemole’i e ní’ihi kehé?

“Ko ia, ‘oku ou pehē kiate kimoutolu, ‘oku totonu ke mou fefakamolemole‘aki; he ko ia ia ‘oku ‘ikai te ne fakamolemole‘i hono tokouá ‘i he‘ene ngaahi angahalá ‘oku halaia ia ‘i he ‘ao ‘o e ‘Eikí; he ‘oku nofo ‘iate ia ‘a e anghala lahi angé.

“Ko au, ko e ‘Eikí, te u fakamolemole‘i ‘a ia ‘oku ou loto ke fakamolemole‘i, ka ‘oku ‘eke‘i meiate kimoutolu ‘a ho‘omou fakamolemole‘i ‘a e kakai kotoa pē” (T&F 64:9–10).

- Na‘e ako‘i ‘e Sisū ‘o pehē ko e ‘ikai ke fakamolemole‘i e ni‘ihi kehé ko ha angahala lahi ange ia ‘i he ‘uluaki faiangahalá pe faihiá. ‘Oku fai tatau fēfē nai ‘a e fakafisinga ke fakamolemole‘i koe pe ha taha kehé mo hono fakafisinga‘i ‘a e Fakalelei ‘a e Fakamo‘uí ma‘á e angahalá?

- ‘Oku uesia fakaesino, fakaeloto, mo e fakalaumālié fēfē nai koe ‘e he loto-mamahí mo e loto-tāufehi‘á?

Ko hono ta‘ofi e siakale ‘o e loto-tāufehi‘á mo e faihiá

“ ‘Oku ‘ikai ha me‘a ia ‘e tonu ange ki hono taki ‘o e kakai ke si‘aki ‘enau angahalá, ka ko hono puke mai kinautolu ‘i honau nimá pea mo tokanga‘i kinautolu ‘i he manava‘ofa. Ka fakahaa‘i ‘e he kakai ha kihí‘i angalelei mo ha ‘ofa kiate au, hono ‘ikai ko ha mā-

lohi lahi ia ‘oku hū ki hoku ‘atamai, ka ‘i he founga ‘e tahá, ‘oku mei mei ke ne fakalahi ‘a e ngaahi loto fefeká mo e mamahí ‘i he ‘atamai ‘o e tangatá” (Joseph Smith, in *History of the Church*, 5:23–24).

- Na‘e fakamatala‘i ‘e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá ‘a e founga ‘oku lava ai ‘e he anga‘ofá ‘o taki ki he fakatomalá mo e fakamolemolé. Fifili pea tohi ‘o fekau‘aki mo ho‘o loto fiemālie ke ke hoko ko ha tokotaha ke ne maumau‘i ‘a e seakale ‘o e loto-tāufehi‘á mo e faihiá.

- Fakakaukau ki ha kakai kuo nau fakahaa‘i ha anga‘ofa mo ha ‘ofa kiate koe. Ne ue‘i pe fakalotolahi‘i fēfē nai koe ‘e he‘enau ngaahi ngāuē ke ke liliú?

- Fakakaukau ki he ngaahi vā fetu‘utaki fakahoha‘a ‘i ho‘o mo‘uí. Ko e hā nai ha ngaahi founga te nau lava ke liliu ai ‘i ho‘o tokoni‘i e kakai kehé ‘aki e ‘ofá mo e anga‘ofá?

TOTONGI HUHUI MO E FEFAKALELEI'AKI

Tefito'i Mo'oni Mahu'inga: Kapau 'e malava, fai ha totongi huhui fakabangatonu ki he tokotaha kotoa pē kuó ke fakalavea'i.

I he'emaui nga'unu ki he sitepu 9, ne mau mateuteu ke fekumi ki he fakamolemole. Hangē ko e ngaahi foha fakatomala 'o Mōsaia 'a ia ne nau fononga holo 'o nau "feinga fakakukafi ke fakatonutonu 'a e ngaahi mau-mau kotoa pē kuo nau fai" (Mōsaia 27:35), ne mau faka'amu ke fakalelei e ngaahi maumau. Neongo ia, 'i he'emaui fehangahangai mo e sitepu 9, ne mau 'ilo'i he 'ikai lava ke mau fakahoko 'emaui ngaahi faka'amú kae 'oua kuo fai tāpuekina kimautilu 'e he 'Otuá 'aki Hono Laumālié. Ne mau fie ma'u ha loto-to'a, faka'uto'uta lelei, loto ongo'ingofua, tokanga mo ha taimi lelei. Na'e 'ikai ko ha ngaahi 'ulungāanga 'eni ne ma'u 'e hamau tokolahi 'i he taimi ko iá. Ne mau fakatokanga'i ne lahi ange hono sivi'i 'emaui loto fiemālie ke fakavaiva'i kimautilu mo fekumi ki he tokoni mo e 'alo'ofa 'a e 'Eiki 'i he sitepu 9.

Koe'uhí ko e ngaahi me'a ne mau a'usia 'i he ngāue faingata'a ko 'eni, 'oku mau 'oatu ai ha ngaahi fokotu'u. 'Oku fu'u mahu'inga 'aupito ke 'oua te ke loto-'oho pe ta'e tokanga 'i ho'o feinga ke totongi fakafoki ha ngaahi mau-mau. 'Oku mahu'inga tatau pē ia mo e 'ikai ke toe fakatoloi ho'o totongi fakafoki. 'Oku tokolahi e fa'ahinga 'oku nau fekokifok'iaki 'i he taimi ne nau tukuange ai e mana-vahe'e ke ta'ofi kinautilu mei hono fakahoko e sitepu 9. Lotua e fakahinohino 'a e 'Eiki mo e fale'i 'a ha 'etivaisa falala'anga ke tokoni ke ta'ofi e ngaahi fakatauvele ko 'eni.

Taimi 'e ni'hi mahalo 'e fakatauvele'i koe ke ta'ofi ha'o fe'iloaki mo ha tokotaha 'i ho'o lisi. Neongo ia, 'oku mau fokotu'u atu ke ke faka'ehi'ehi mei he 'ahi'ahi ko 'eni, tukukehe, kapau ko ha fakangatangata fakalao 'okú ne ta'ofi koe mei he fe'iloaki mo ha taha. 'E lava 'e he laumālie 'o e loto fakatōkilaló mo e ongo'i faitotonú 'o fakatonutonu ha ngaahi vā fetu'utaki kuo maumau 'i he taimi 'okú ke fai ai ha ngaahi ngāue 'uhinga lelei ke fe'iloaki ai mo ha tokotaha. Tuku ke 'ilo'i 'e he kakai 'okú ke feinga kiate kinautilu ke fai ha fakalelei. Faka'apa'apa'i 'enau faka'amú kapau 'oku nau pehē ke 'oua 'e alea'i 'a e me'a ne hokó. Kapau 'oku nau 'oatu ha

faingamālie kiate koe ke ke kole fakamolemole ai, feinga ke nounou mo 'ai pē e me'a pau 'o kau ki he me'a 'okú ke manatu'i. 'Oku 'ikai fie ma'u ke faka'auliliki. 'Oku 'ikai ko e taumu'a ke fakamatala'i pe fakahaa'i ho'o tafa'aki. Ko e taumu'a ke fakahaa'i 'a e ngaahi fehālaaki ko ia kuó ke 'osi fakahokó, fai ha kole fakamolemole, mo fai ha totongi huhui 'i he feitu'u 'e malava ai. 'Oua 'e fakakikihi mo e kakai, pe fakaanga'i kinautilu, na'a mo 'enau ngaahi tali 'oku 'ikai ke fakafiemālie pe lelei. Lea ki he tokotaha takitaha 'i he laumālie 'o e loto fakatōkilalo, 'o fefakalelei'aki, 'oua 'aupito 'e kumi tonuhia.

'Oku mātu'aki faingata'a ha kole fakamolemole ki ha ngaahi ngāue 'e ni'hi. Hangē ko 'eni, mahalo kuo pau ke ke talanoa ki ha ngaahi me'a 'oku 'i ai hono ngaahi nunu'a fakalao, hangē ko e ta'e faitotonú pe ko ha angahala fakasekisuale mamafa. Mahalo 'e 'ahi'ahi'i koe ke ke fakalahi'i pe tuli tonuhia pea ta'ofi ai ha fakalelei 'o ha ngaahi maumau. 'Oku totonu ke ke fekumi 'i he fa'a lotu ki ha fale'i fakapalofesinale pe 'o e lakanga fakataula'eiki kimu'a hano fakahoko ha ngāue ki he ngaahi me'a mamafa ko 'eni.

'I he ngaahi me'a kehē, he 'ikai pē ha founga ia ke fakalelei fakahangatonu ai 'a e ngaahi maumau. Mahalo pē kuo mate e tokotaha ko iá, pe ko e 'ikai ke ke 'ilo'i pe 'oku nofó 'i fē. 'I he ngaahi tūkunga pehe'e, te ke kei lava pē 'o fakalelei kae 'ikai ke fai fakahangatonu. Te ke lava 'o fai ha tohi ki he tokotaha ko iá 'o fakahaa'i ai ho'o vete hiá mo ho'o faka'amu ke fai ha fefakalelei'aki, neongo kapau he 'ikai ke lava 'o 'ave 'a e tohi. Te ke lava 'o foaki ange ha me'a'ofa ki he tokotaha 'oku 'ofa faka-Kalaisi ki ai 'a e tokotaha ko iá. Te ke lava 'o ma'u ha taha 'okú ne fakamanatu atu kiate koe 'a e tokotaha ko iá peá ke fai ha me'a ke tokoni'i ai ia. Pe ko ha'o fai ha me'a ke tokoni'i ha mēmipa 'o e fāmilí 'o 'ikai ke 'ilo ki ai ha taha.

Mahalo 'e 'i ai pē ha taimi 'e fakamamahi pe fakatupu loto-lavea ha'o lea ki ha tokotaha kehe pe fekumi ke fai ha totongi huhui ki he tokotaha ko iá. Kapau 'okú ke fakakaukau ko e me'a ia, talanoa ki ai mo ha 'etivaisa anga-falala'anga kimu'a pea toki fakahokó. Kuo pau ke 'oua 'aupito na'a fakaiku e konga ko 'eni 'o e fakaakeaké ki hano fakaloto-lavea'i lahi ange ha ni'hi kehe. 'E 'i ai foki mo e ngaahi taimi kuó ke fai ha fakalavea'i 'oku taukakapa ia ki he 'atamai 'o e tangatá ke fai hano fakatonutonu. Na'e lea 'a 'Eletā Niila A. Mekisuele 'o kau ki he mo'oni'i me'a ko 'eni: "Taimi 'e ni'hi . . . 'oku 'ikai ke malava ke fai ha fe-

fakalelei'aki fakahangatonu, 'o hangē ko ha tokoni ki ha tokotaha kuo mole 'ene tui pe ko hono angama'á. Ka 'e lava 'e he sīpinga kimui ai 'o e anga-mā'oní'oni ha founa 'o e fefakalelei'aki") (i he Conference Report, Oct. 1991, 41; pe *Ensign*, Nov. 1991, 31]. 'Oku kamata ke ke fakalelei' ha ngaahi maumau mei he taimi pē 'okú ke fakapapau'i ai ke ohi mai e ngaahi tefito'i mo'oni 'oku mo'oni ko e founa fo'ou ia ho'o mo'ui.

Hili ho'o fakalelei' 'a e lahi taha 'o e ngaahi maumau ho'o ngaahi ngaue 'i he kuohilí, mahalo 'e kei toe ha toko taha pe toko ua 'o e kakai 'okú ke ongo'i he 'ikai te ke lava ke fehanga'angai mo kinautolú. 'Oua na'a siva ho'o 'amanaki. Ko e tokolahi 'o kinautolu ne mau foua e me'a tatau. 'Oku mau fokotu'u atu ke 'ave ho'o ngaahi ongó ki he 'Eiki 'i he lotu fakamātoato. Kapau 'okú ke kei ongo'i manavahē pe 'ita lahi ki ha tokotaha, 'oku totonu ke fakatoloi ho'o fe'iloaki mo iá. Ke ikuna'i ho'o ngaahi ongo'i ta'e fe'ungá, te ke lava 'o lotua ke ke ma'u ha 'ofa fakakalaisi pea lava ke ke sio ki he tokotaha ko iá 'o hangē ko e 'afio mai 'a e 'Eiki kiate iá. Te ke lava 'o fekumi ki ha ngaahi 'uhinga lelei 'e tokoni ai 'a e totongi huhu'i mo e fefakalelei'aki. Kapau te ke fakahoko 'a e ngaahi me'a ni mo fa'a kātaki, 'oku malava pea 'e malava 'e he 'Eiki—'i He'ene founa mo e taimi pē 'Aana—ke foaki atu kiate koe 'a e mālohi mo e ngaahi faingamālie fakaofo ke ke fakalelei mo e tokotaha kotoa pē 'i ho'o lisi.

'I hono fakakakato 'o e sitepu 9 ki he lelei taha 'okú ke malavá, kuó ke toki fakahoko kotoa 'a ia 'okú ke lava 'o fai ke fenāpasi mo e ngaahi fekau 'a e 'Eiki. Kuó ke kamata ke a'usia ha mo'ui fo'ou 'o e 'amanaki lelei—'o 'ikai 'iate koe ka 'i he 'ofa 'a e 'Otuá. Kuó ke a'u ki he mo'oni 'o e lotu fakatōkialó peá ke 'ilo'i ai 'oku tatali atu 'a e 'Eiki ke fā'ofua kiate koe. Kuó ke fakahoko kotoa 'a ia 'okú ke lavá ke fakamo'ui 'a e ngaahi vā fetu'utaki mo fakalelei ki he nīhi kehé. Kuo kamata ke ke hū atu ki Hono mālōlō'angá; pea 'e hoko ho'o 'i ai ko ho'o holi ma'ongō'onga tahá ia. 'Okú ke ako ke fakatokanga'i mo muimui lelei ange ki he fakahā fakatāutahá, 'a ia 'okú ne tataki koe ke ke mo'ui ke fenāpasi mo e ngaahi akonaki 'a e kau palōfita 'o e 'Otuá 'i he kuonga mu'a mo e lolotonga ní. Na'a mo ho ngaahi taimi faingata'a tahá, te ke ongo'i ha fa'ahinga melino fo'ou. Kuó ke ako ke ma'u 'a e tāpuaki na'e fakamatala'i 'e Paula 'i he'ene tohí, "Pea ko e melino 'o e 'Otuá, 'a ia 'oku lahi hake 'aupito 'i he fa'a 'iloá, te ne malu'i homou laumālié mo homou lotó 'ia Kalaisi Sīsū" (Filipai 4:7).

Ngaahi Sitepu ke Ngāue'i

'Ofa ki he nīhi kehé; faka'ehi'ehi mei hono fakamāu'i e nīhi kehé; lotu fiemālie ke tali ha uiui'i faka-Siasi mo totongi vabehongofulu mo e ngaahi foaki kehé

'I he kuohilí, kapau na'a ke mālohi fakalotu, mahalo pē na'e faka'ai'ai koe 'e ho'o ilifia ki he fakamaau 'a e 'Otuá pe ko e fakakaukau 'a e nīhi kehé. Mahalo na'a ke fai ko ha fatongia pē. Ko e 'ahó ni 'okú ke fakatokanga'i ko e ngāue ko e founa ia 'o e ha'u kia Kalaisi. Ko ha founa ia 'o e fakahaa'i 'o e 'ofa ki he 'Otuá. 'Okú ne fakahaa'i ha fie ma'u hokohoko 'o Hono mālohí mo hounga'ia 'i He'ene tokoni fakalangí. Fakakaukau pe 'okú ke kei mālohi 'i he Siasi ko ho'o ilifia pe koe'uhí ko ho fatongia pe ko ha me'a pē ia 'oku tupu fakanatula 'i hono toe fanau'i fo'ou ho'o tui kia Kalaisi.

Kumi ha ngaahi founa ke tokoni 'i he feitu'u pē 'okú ke 'i ai. Feinga ke mo'ui taau mo faingamālie ke ngāue 'i ha uiui'i faka-Siasi pe 'i ha ngaahi founa kehe. 'I ho'o ngāue mo ho kāingá mo ako'i kinautolu 'i he lea mo e faifa'itaki'angá te ke vahevahe ai mo kinautolu 'o kau ki He'ene mo'ui mo'oni 'i ho'o mo'ui. (Vakai, Mātiu 25:40; Sione 13:34–35; Sione 15:15; Mōsaia 2:17.)

Ke lotu fiemālie ke fai 'a ia 'oku fie ma'u ke fakalelei'i 'aki 'a e ngaahi maumau

'I hono fakahoko 'o e sitepu 9, kuo pau ke ke faka'ehi'ehi mei he ongo'i lotosi'i kapau 'oku 'ikai tali lelei 'e he nīhi kehé ho'o kole fakamolemole pe 'oku 'ikai ke nau tui kuó ke liliu mo'oni. 'Oku fie ma'u 'e he fakalelei'i 'o e ngaahi maumau ha taimi mo ha fa'a kātaki. 'Oange ha taimi ki he nīhi kehé ke nau fakatokanga'i 'oku kehe 'a e taimi ni ia. Ko e taimi ní 'oku 'ikai te ke fai ha ngaahi palōmesi he 'ikai te ke fai ki ai; 'okú ke mo'ui ke ma'u ha fakamolemole kakato 'o ho'o ma'unimaá mo e ngaahi vaivai fakae'ulungāangá. 'E faifai pē pea'ilo'i 'e he kakai kuó ke liliu he kuo 'ikai ke ke toe fai ia pea kuó ke liliu mo'oni.

Ako pea Ma'u ha Mahino

'E tokoni atu kiate koe 'a e ngaahi potufolofola ko 'ení mo e ngaahi lea mei he kau taki 'o e Siasi 'i hono fakahoko 'o e sitepu 9. Faka'aonga'i 'a e ngaahi potufolofola ko ení mo e ngaahi fahu'i ki he fakalaulautotó, akó, mo e tohí. Faitotonu mo tohi pē e ngaahi me'a pau.

- 'Oku fakatupulaki fēfē ho'ō loto fiemālie ke fakalelei'i ha ngaahi maumau 'i he taimi 'okú ke fakatokanga'i ai 'okú ke teuteu foki ai ke fe'iloaki mo e 'Otuá?

Mālohi 'i he Siasí

"[Na'e] fononga holo [‘a e ngaahi foha ‘o Mōsaiá] ‘i hono kotoa ‘o e fonuá ...‘o nau feinga fakakukafi ke fakatonutonu ‘a e ngaahi maumau kotoa pē kuo nau fai ki he siasí, pea nau vete ‘enau ngaahi angahala kotoa pē, mo fakamafola ‘a e ngaahi me‘a kotoa pē kuo nau mamata ki aí, mo fakamatala‘i ‘a e ngaahi kikitē mo e ngaahi folofola tapú kiate kinautolu kotoa pē ná'e fie fanongo kiate kinautolú" (Mōsaia 27:35).

- 'Oku tokolahi 'a e kakai 'oku 'ikai ke toe omi ki he lotú koe'uhí ko e ngaahi ma'unimaá. Na'e ngāve 'aki 'e he ni'ihí 'a e ngaahi vaivai 'a e ni'ihí kehé ke fakatonuhia'i 'aki 'a e sí'i 'o 'enau kau maí. Hiki mo ha ngaahi me'a ne hoko 'i ho'ō mālohi 'i he Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní.

- Ne tokoni'i fēfē nai koe 'e ho'ō ofi ange ki he Fakamo'uí 'o fakafou 'i he fakaakeaké ke ke ongo'i 'okú ke toe kau ki Hono Siasí?

- 'Oku tokoni'i fēfē nai koe 'e ho'ō mālohi 'i he Siasí ke ke fakalelei'i ha ngaahi maumau mo fakaakeake kakato ange?

Loto fiemālie ki he fefakalelei'akí

"Kuo pau ke ke fakalelei'i mo fakafoki 'a e me'a kotoa pē ná'e kaiha'así, maumau'í, pe 'ulí'í. 'Oku hoko 'a 'ete fakalelei'i pe fakafoki fiefiá ko ha fakamo'oni mālohi ia ki he 'Eikí kuó te tukupā ke te fai 'a e me'a kotoa pē te te lava 'o faí ke te lava ai 'o fakatomala" (Richard G. Scott, 'i he Conference Report, Apr. 1995, 102; pe Tūhulu Siulai 1995, 93).

- Tohi 'o fekau'aki mo e founga hono fakahoko 'o e sitepu 9 ko ha fakamo'oni ia 'o 'ikai ki he 'Eikí pē ka kiate koe mo e ni'ihí kehe 'okú ke tukupā ke liliu ki ha mo'ui loto fakatōkilalo mo mo'ui faitotonu.

Ko e ngaahi taumu'a ho lotó

"'Ilonga ia 'oku fakatomala pea fai ki he ngaahi fekau 'a e 'Eiki 'e fakamolemole'i ia" (T&F 1:32).

- Mahalo te ke fehangahangai mo ha kakai he 'ikai te nau fakamolemole'i koe 'i ho'o feinga ke fakalelei'i e ngaahi maumu'a. Mahalo pē 'oku kei fe-feka honau lotó kiate koe, pe mahalo 'oku 'ikai ke nau falala ki ho'o ngaahi taumu'a. 'Oku tokoni'i fēfē nai koe 'i ho'o 'ilo'i 'oku mahino ki he 'Eiki 'a e taumu'a mo'oni ho lotó pea te Ne tali ho'o feilaulau ke fakatomalá mo fefakalelei'aki, neongo he 'ikai ke loto pehē 'a e kakai kehé?

Ko e me'a 'e lava 'o fakahoko 'e he Fakamo'ui ma'au

" He 'ikai lava 'e he tangatá ia 'o fakamolemole'i pē 'enau ngaahi angahalá; he 'ikai ke nau lava 'o fakama'a kinautolu mei he ngaahi nunu'a 'o 'enau ngaahi angahalá. Ka 'e lava pē 'a e tangatá 'o ta'ofi e faiangahalá mo fai totonu 'i he kaha'ú, pea ka pehē 'e fakahōifua ki he 'Eiki 'enau ngaahi ngāué pea mo taau ke fakakaukau'í. Ko hai te ne fakalelei'i 'a e ngaahi fehālaaki kuo nau 'osi fakahoko kia[te] kinautolu mo e nī'ihi kehé, 'a ē 'oku ngali he 'ikai ke nau lava 'o fakalelei'i 'e nautolu peé? Tu'unga 'i he

fakalelei 'a Sīsū Kalaisí 'e fufulu ai 'a e ngaahi angahala 'a e tokotaha fakatomala kotoa; neongo te nau lanu kulokula fakapōpō'uli ka 'e ngaohi ia ke lanu hinehina 'o hangē ha fulufulu'i sipí. Ko e tala'ofa 'eni kuo fai ma'au" (Joseph F. Smith, *Gospel Doctrine*, 5th ed. [1939], 98–99).

- 'I ho'o 'alu ke totongi fakafoki e ngaahi maumu'a, 'oua na'a fakalotosi'i'i koe 'e he ngaahi fakakaukau hangē ko 'eni, " 'Oku ta'e malava 'eni! He 'ikai pē ha toe founa tonu te u lava 'o fakalelei'i 'aki 'a e fehālaaki kuó u fai ki he tokotahá ni!" Neongo kapau ko e mo'oni 'eni, fakakaukau ki he mālohi 'o Sīsū Kalaisi ke fakatonutonu 'a e ngaahi me'a ko ia 'oku 'ikai te ke lava 'o fakatonutonu. Tohi 'o fekau'aki mo e fie ma'u 'o e falala ko ia 'e fai 'e Sīsū Kalaisi 'a e me'a 'oku 'ikai te ke lava 'o faí.

- Ko e hā nai ha ngaahi founa 'okú ke lava 'o fakahaa'i ai ki he 'Eiki ho'o falala kiate lá? Te ke lava fēfē 'o fakatupulaki 'a e falala ko iá?

‘EKE‘I MEIATE KITA ‘A ‘ETE NGĀUE FAKA‘AHÓ

Tefito‘i Mo‘oni Mahu‘ingá: Hokohoko atu ha fakamatala fakatāutaba, pea ‘i he taimi ‘okú ke fai bala aí tala ia he vave tabá.

I he taimi te ke fakahoko ai e sitepu 10, ‘okú ke ma-teuteu ki ha founnga fo‘ou ‘o e mo‘uí. Na‘e tokoni‘i koe ‘e he ngaahi ‘uluaki sitepu ‘e hivá ke ke ako ha sīpinga ‘o e mo‘uí na‘e makatu‘unga ‘i he ngaahi tefito‘i mo‘oni fakalaumālie. ‘Oku hoko he taimi ni ‘a e ngaahi tefito‘i mo‘oni ko ‘ení ko e fakava‘e te ke langa ai ‘i he toenga ‘o ho‘o mo‘uí.

‘I hono fakahoko ‘o e ‘uluaki sitepu ‘e hivá, kuó ke faka‘aonga‘i ai ‘a e ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘o e ongoongoleléi—tui ki he ‘Eiki ko Sīsū Kalaisi pea fakatomala. Kuó ke mamata ki ha ngaahi liliu fakafo ‘i ho‘o mo‘uí kuó ke a‘usia e ‘ofá mo e fa‘a kātaki, pea kuó ke fakatupulaki ha holi ki he melinó. Kuo meimei puli kotoa ho‘o holi ki ho‘o ma‘unimaá. ‘I he taimi ‘oku ‘ahi‘ahi‘i ai koé, ‘okú ke fa‘a ‘ilo‘i ho‘o momou mei ho‘o ma‘unimaá kae ‘ikai ke ke holi ki aí. ‘Okú ke ongo‘i loto fakatōkilalo mo manavahē koe‘uhí ko e me‘a kuo fai ‘e he Tamai Hēvaní ‘a ia ‘oku ‘ikai te ke lava ‘o fai toko tahá.

‘E tokoni‘i koe ‘e he ngaahi sitepu ‘e tolu faka‘osí ke ke tauhi ma‘u ho‘o founnga fakakaukau fakalaumālie fo‘ou ‘o e mo‘uí, ko ia ai ‘oku fa‘a ui kinautolu ko e *ngaahi sitepu ‘o e tauhi ma‘ú.*

‘Oku ‘ikai ko ha fakakaukau fo‘ou ‘a e sivi‘i pē ‘e kita ‘a kitá ‘i he kotoa ‘o e mo‘uí. ‘I he Tohi ‘a Molomoná, na‘e akonaki ‘a ‘Alamá ‘o pehē ‘oku fie ma‘u ha ngāue lahi ki hono tauhi ma‘u ‘o ha fu‘u liliu lahi ‘o e lotó. ‘Okú ne fakahaai ‘i he veesi takitaha kuo pau ko e faitotonú, vakai‘i pē kita ‘a kita ‘i he fa‘a lotú mo e fakatomala levá ko e me‘a pau ia ‘i he hokohoko atu ‘o e mo‘uí (vakai, ‘Alamá 5:14–30). Ke tauhi ma‘u ‘a e me‘a kuó ke ma‘ú, kuo pau ke ke ‘i ha tu‘unga fakalaumālie lelei. Te ke fai ‘eni ‘i ha‘o ‘eke ‘a e fa‘ahinga fehu‘i ke fekumi ki ha talí ‘a ia na‘e fokotu‘u mai ‘e ‘Alamá ‘o fekau‘aki mo e ngaahi me‘a ‘okú ke ongo‘i, fakakaukau, taumu‘á, mo e tō‘onga. Te ke lava ‘o ta‘ofi koe mei he tō ki he fakafisingá mo e fakafiefiemālie ‘o fakafou ‘i ho‘o sivi‘i faka‘aho pē koé.

Hangē ko ia kuó ke ako ‘i he sitepu 4 mo e 5, ‘oku ‘ikai fe‘unga ha fakamatala ‘oku fekau‘aki pē mo ho‘o

tō‘onga ke ne liliu ho lotó. Kuó ke ‘osi sivi‘ivi‘i foki ho‘o ngaahi fakakaukau mo e ngaahi me‘a ‘okú ke ongo‘i. ‘Oku tatau pē ‘a e mo‘oni ‘o e tefito‘i mo‘oni ko ‘ení ‘i he sitepu 10. Hokohoko atu ke fakatokanga‘i ‘a e hikisiá ‘i he tapa kotoa pē, peá ke ma‘u ha loto fakatōkilalo ke ke ‘ave ho‘o ngaahi vaivai ki he Tamai Hēvaní, ‘o hangē ko ia ne ke ako ke fai ‘i he sitepu 6 mo e 7. Kapau ‘okú ke ongo‘i loto-hoha‘a, faka‘ofa‘ia pē ‘iate koe, faingata‘a-‘ia, loto-mo‘ua, loto-mamahi, fakakaukau fakaekakano, pe manavahē ‘i ha fa‘ahinga founnga, tafoki leva ki he Tamai pea faka‘atā Ia ke Ne fakafetongi e ngaahi fakakaukau ko ‘ení ‘aki e nongá.

‘I ho‘o tokanga ki ho‘o ngaahi fakakaukau mo e ngaahi me‘a ‘okú ke ongo‘i, te ke lava foki ‘o ‘ilo‘i ha ngaahi me‘a ta‘efe‘unga ‘okú ke tui mo pikitai ki ai. Kole ki ho‘o Tamai Hēvaní ke tō‘o kinautolu. ‘I hono fakahoko e sitepu 10, he ‘ikai te ke kei fakafalala ki he fakatonuhiá, faka‘uhingá, pe tukuaki‘i ha me‘a pe ko ha taha. Ko ho‘o taumu‘á ke fakaava ho lotó mo ho ‘atamaí ke tokanga tāfataha ki he ngaahi lēsoni kuo ako‘i mai ‘e he Fakamo‘uí.

Ko e tokolahi taha ‘o kimautiló ‘oku mau muimui he sitepu 10 ‘aki ‘emau tohi ha fakamatala he ‘aho takitaha. ‘I ho‘o palani ho ‘ahó, vakai‘i ‘i he fa‘a lotu ho‘o ngaahi taumu‘á. ‘Oku fu‘u lahi pe fu‘u siisi‘i nai ho‘o fakahoko ha me‘a? ‘Okú ke tokanga‘i nai ho‘o ngaahi fie ma‘u tefito fakalaumālie, fakaeloto, mo e fakaesinó? ‘Okú ke tokoni nai ki he nīhi kehé?

Fehu‘i hifo pē kiate koe ‘a e ngaahi fehu‘i ko ‘ení mo ha ngaahi fehu‘i kehe pē ‘i ho‘o fekumi ki he potupotutataú mo e nonga ‘i ho ‘ahó. ‘I he maama hake ‘a e ‘ahó, te ke lava ‘o ta‘ofi leva ho‘o ngaahi fakakaukau pe ongo ta‘e fe‘ungá ‘a ia ‘oku nau fakamanamana ke lōmekina koé. Mātu‘aki tokanga tautautefito ki he ngaahi ‘ulungā-anga motu‘á pe sīpinga fakakaukau ‘i he lolotonga e ngaahi tu‘unga ‘oku fu‘u mā‘olunga ai ‘a e lotomo‘uá.

‘Oku fakakaukau e kakai ‘e nīhi ko e fa‘ahinga fakamatala ko ‘ení ko ha taimi mālōlō. Lolotonga e taimi mālōlō ko ‘ení, fakakaukau ‘i ha ki‘i taimi pea faka‘aonga‘i ‘a e tefito‘i mo‘oni takitaha kuó ke ‘osi ako ‘i he muimui ki he ngaahi sitepú ki ho tu‘unga ofi tahá. Te ke manatu‘i vave ‘a hono mahu‘ingá ke fakafalala ki he ‘Eiki ‘i he kotoa ‘o ho‘o ngaahi ngāue ki he fakaakeaké. Te ke lava ke pehē kiate koe ‘i he taimi ‘o e fakatamakí, “Ko e hā nai ha ngaahi ‘ulungāanga vaivai ‘oku kei ‘asi

atu meiate au? Ko e hā nai kuó u fai ke tokoni ki he palopalema ko 'eni? 'Oku 'i ai nai ha me'a te u lava ke lea 'aki pe fai, 'o 'ikai fakangalingali, 'a ia 'e fakaiku ai ki ha ola faka'e'eiki kiate au mo e tokotaha kehé? 'Oku ma'u 'e he 'Eikí 'a e kotoa 'o e mālohí. Te u mālōlō mo falala kiate Ia.”

Kapau kuó ke fakahoko ha ngāue ta'e fe'unga ki ha tokotaha kehe, fakalele'i ia 'i he vave tahá. S'i'aki 'a e hikisiá, pea fakamanatu kiate koe ko e lea fakamātoato “Ne u fai hala” 'oku fa'a mahu'inga tatau ia mo e “ 'Oku ou 'ofa 'iate koe” 'i hono fakamo'ui ha vā fetu'utakí.

Kimu'a peá ke mohé, vaka'i ho 'ahó kakato. Fehu'i hifo pē kiate koe pe 'okú ke kei fie ma'u ke fealea'aki mo e 'Eikí fekau'aki mo ho ngaahi 'ulungāanga, fakakaukau, pe ngaahi ongo ta'e fe'ungá. Tānaki atu ki he ngaahi fealea'aki mo e 'Eikí, te ke lava 'o talanoa mo ha 'etivaisa pe ha kaungāme'a 'i he polokalamá, ko ha tokotaha te ke lava 'o falala ki ai 'okú ne toe fakakaukau'i lelei ho'o fakakaukau.

'E kei hoko atu pē ho'o fehālākí 'i ho'o fengāue'aki mo e ni'ihí kehé, ka ko ha tukupā ki he sitepu 10 ko ha tukupā ia ke te fua 'ete ngaahi fehālākí. Kapau te ke vaka'i ho'o ngaahi fakakaukau mo e ngaahi ngāue he 'aho takitaha pea fakalele'i kinautolu, he 'ikai ke tupulaki e ngaahi fakakaukau mo e ngaahi ongo ta'e fe'ungá kae 'oua kuo nau fakamanamana'i ho'o mapule'i koé. He 'ikai te ke kei nofo mavahe mei he 'Eikí pe ni'ihí kehé. Te ke ma'u e mālohi mo e tui ke fehangahangai mo e ngaahi faingata'á pea ikuna'i kinautolu. Te ke lava ke fiefia 'i ho'o fakalalakaká peá ke falala 'e faka-papau'i 'e he ngāue mo e fa'a kātakí 'a e hokohoko atu 'o e fakaakeaké.

Ngaahi Sitepu ke Ngāue'i

Kau 'i he ngaahi 'initaviu 'o e lakanga fakataula'eikí, ko e kongā ia 'o ho'o tukupā ki he fakamahu'inga'i pē kitá; hokohoko atu ke fakamālobia ho ngaahi vā fetu'utaki mo e kāingalotu kehe 'o e Siasí

'Oku lava ke mau manatu kotoa ki ha taimi ne mau manavahē ai ke mau vaka'i 'i he faitotonu homau ngaahi 'ulungāanga 'o kinautolú. 'I he'emaui feinga ke ta'ofi e ngaahi momeniti peheé ko e 'uhinga ia 'e taha ne fakangatangata ai 'e he tokolahi 'o kinautolu 'emau kau 'i he ngaahi polokalama 'a e Siasí. Neongo ia, 'i he'emaui fakalalakaká 'o makatu'unga 'i he polokalama ko 'eni 'o e faitotonu mālohí, ne kamata ke mahino kiate kinautolu 'a e mahu'inga 'o e fakamahu'inga'i pē kitá.

'I he taimi ní 'oku 'ikai ke mau kei manavahē ki he ngaahi faingamālie ke te vaka'i pē kita 'a ia 'oku fakafou mai 'i he mālohi 'i he Siasí. 'Oku malava ke mau houngā-ia 'i he mo'oni 'o e akonaki ko 'eni 'a 'Eletā Siosefa B. Uefilini 'o e Kōlomu 'o e Toko Hongofulu Mā Uá:

“Ko e 'initaviu ki he mo'ui tāú, ma'u lotu sākalamēnití, 'alu ki he temipalé, pea mo e ngaahi fakataha faka-Siasi kotoa pē ko e kongā kotoa kinautolu 'o e palani ne 'omi 'e he 'Eikí ke ako'i ai hotau laumālie mo tokoni ke tau ma'u ai e 'ulungāanga lelei 'o hono fa'a vaka'i hotau 'alu-ngá ke tau nofo ma'u 'i he hala 'o e tuí. 'Oku tokoni kia[te] kinautolu hono fa'a vaka'i hotau tu'unga fakalaumālie, ke tau hao ai he ngaahi hala 'o e mo'uí. . . .

“ . . . 'E lelei tatau kia[te] kinautolu . . . [ke]tau vaka'i fakamātoato hotau lotó 'i he taimi 'o e lotú 'o fai kia[te] kinautolu 'a e fehu'i faingofuá ni, “ 'Oku ou tu'uma'u?”

“ 'E mātu'aki 'aonga mo'oni 'a e fehu'i ni kapau te tau faitotonu mo'oni 'i he'etau talí, pea te ne faka'a'iai ke tau fakatomala mo fakatonutonu 'a e me'a 'okú ne 'ai ke tau hē ai mei he hala 'o e tuí” ('i he Conference Report, Apr. 1997, 20, pe *Tūbulu*, Siulai 1997, 18).

'I ho'o kau 'i he polokalama ko 'eni 'o 'ete vaka'i pē kitá, te ke 'ilo'i ai ho'o tupulaki 'i he 'ofa ki he kāingalotu 'i he feohi'anga 'o e Siasí.

Sivisivi'i ho'o ngaahi fakakaukau, leá mo e ngaahi ngāue faka'abó; fakatonutonu leva ha ngaahi fehālaaki

'Oku fakafongā'i 'e he sitepu 10 hono tali 'o e mo'oni ko ia kuo pau ke hokohoko atu ho'o mo'ui 'aki 'a e ngaahi tefito'i mo'oni fakalaumālie. Kapau te ke 'alu hē meiate kinautolu, fakatomala leva pea kole ki he 'Otuá ke toe fakafoki mai ho'o melinó 'o fakafou mai 'i Hono Laumālie. 'Oku lava ke fakamālohia koe 'e he faitotonú mo e loto fakatōkikaló. Te ke toe tokanga ange ki he 'afio 'a e Tamai Hēvaní 'i ho'o mo'uí 'i ho'o ui kiate Ia ke tokoni'i koe ke ke mo'ui ma'a fakalaumālie. Te ke ako ke fakamahu'inga'i ho'o fakalalakaká peá ke fakamole-mole'i ho'o ta'e haohaoá mo e ni'ihí kehé. 'E mole meiate koe 'a e holi ke fakafepaki'i ha me'a pe ko ha taha. 'Oku hoko 'a hono vaka'i pē 'e kita 'a kitá ko ha founga 'o e mo'uí 'i ho'o si'aki 'a e manavaheé pea ikuna'i 'a e ngaahi 'ahi'ahi 'i he 'aho taki taha 'i he taimi 'e taha.

Ako pea Ma'u ha Mahino

Ako 'a e ngaahi potufolofola ko 'eni mo e ngaahi lea 'a e kau taki 'o e Siasí. Faka'aonga'i 'a e ngaahi folofola ko 'eni, leá, mo e ngaahi fehu'i ki he

- *‘Oku tokoni’i fēfē nai koe ke ke ‘ilo’i kuo pau ke ke mo’ui ‘aki ‘a e ngaahi tefito’i mo’oni ko ‘eni ‘i he ‘aho taki taha?*

Hokohoko atu e fakatomalá mo e fakamolemolé

“I he’enua fa’a fakatomala mo kole ha fakamole-mole, ‘i he loto-mo’oni na’e fakamolemole’i ‘a kinautolu” (Molonai 6:8).

- *‘I hono ‘ilo’i ko ia ‘oku finangalo ‘a e ‘Eiki ke fakamolemole’i koe ‘o fakatatau ki he tu’o lahi ho’o fakatomala fakamātoató ‘oku lava ke ne ‘oatu ha loto-to’a kiate koe ke toe feinga ‘i he taimi kotoa pē ‘okú ke tōnounou aí. Tohi ‘o fekau’aki mo ho’o fakakaukau ki he ‘uhinga ‘o e fakatomalá mo fekumi ki ha fakamolemole fakamātoató.*

Hokohoko atu ‘i ho’o tupulaki fakalaumālié

“Ko hoku lotó ke mou loto fakatōkilalo, mo anganofo mo angavaivai; pea ako’ingofua; pea mohu ‘i he kātaki mo e fa’a kātaki fuoloa; pea anga-fakapotopoto ‘i he me’a kotoa pē” (‘Alamā 7:23).

- *Na’e ‘ikai ke fakahā ‘e he tokotaha na’á ne ‘ilo ‘a e lea motu’a ko ia ‘oku pehē “ ‘Oku hoko ‘a e hao-haoá ‘i he toutou akó” ‘a e lahi ‘o e fa’a kātaki ‘oku fie ma’u ki he toutou akó. ‘Oku fakapapau’i fēfē nai ‘e hokohoko atu ho’o loto fakatōkilaló mo ho’o tupulaki fakalaumālié ‘e he vakai’i pē ‘e kita ‘a kitá mo e totongi fakafoki ‘o e ngaahi maumaú ‘i ha fokotu’utu’u faka’aho?*

“Kae vakai, ‘i he ngaahi ‘aho faka’osi,...’a kinautolu ‘a ia ‘e ha’u ki he funga ‘o e fonua ní pea mo kinautolu foki ‘a ia te nau ‘i ha ngaahi fonua kehé, ‘io,

FAKAHĀ FAKATĀUTAHĀ

Tefito'i Mo'oni Mahu'ingá: Fekumi 'i he fa'a lotu mo e fakalaululoto ke 'ilo'i 'a e finangalo 'o e 'Eiki mo ma'u 'a e mālohi ke fakahoko iá.

Ihe'emaui ako mo fakahoko e ngaahi sitepu 'o e fakaakeaké, ne mau taukei mo ongo'i fiamālie 'i ha mo'ui 'oku fakava'e 'i he lotu fakatōkilaló mo hono tali e finangalo 'o e 'Otuá. Ne mole atu e 'itá, ngaahi taimi puputu'ú, kapau na'a mau lotu, ne mau lotu pē ko ha 'ulungāanga ke fai homau lotó pe ngingi pē ko e faka-'ofa'ia pē 'iate kitá. Ne kamata ke hā mei he'emaui mo'ui 'a e fale'i fakapalōfita 'a Palesiteni 'Eselā Tafu Penisoni: "Ko e fehu'i tu'uma'u mo toutou hā ki homau 'atama'i, kuo ongo ki he fakakaukau mo e ngāue kotoa 'i he'emaui mo'ui, 'oku totonu ke pehē, 'Eiki, ko ho finangalo ke u fai 'a e hā?' (Ngāue 9:6.) 'Oku 'omi 'a e tali ki he fehu'i ko iá 'o fakafou mai 'i he Maama 'o Kalaisi mo e Laumālie Mā'oni'oni. Monū'ia ka ko kinautolu 'oku fonu 'enau mo'ui 'i he ongo me'a ni"] ("Jesus Christ—Gifts and Expectations," *Ensign*, Dec. 1988, 2).

I he sitepu 11, ne mau fai ha tukupā 'i he kotoa 'o 'emaui mo'ui ke mau fekumi 'i he 'aho taki taha ke 'ilo'i 'a e finangalo 'o e 'Eiki mo ma'u 'a e mālohi ke fakahoko iá. Ko 'emaui holi ma'ongo'onga tahá ke fakalelei 'emaui malava ke ma'u fakahinohino mei he Laumālie Mā'oni'oni mo ngāue'i 'emaui mo'ui 'o fakatatau mo Hono finangalo. Na'e fehangahangai lahi 'a e fa'ahinga holi ko 'eni mo e ngaahi 'ulungāanga ne mau ma'u 'i he taimi ne mau hē ai 'i homau ngaahi ma'unimaá.

Kapau na'a ke hangē ko kimautiló, kimu'a pea kamata ho'o fakaakeaké na'a ke fakakaukau ko e 'amanaki lelei, fiefiá, melinó, mo hono fakakakató 'e ma'u mei ha ma'u'anga tokoni fakaemāmani. Tatau ai pē pe ko e ma'u'anga tokoni ko 'eni ko e 'olokaholo, faito'o konatapu, 'ulungāanga fakasekisuale, va'inga kumi monū'ia, fakamole ta'e faitotonu, kai e me'akai 'oku 'ikai fakatupu mo'ui lelei, pe ko ha fakafalala ki ha tokotaha na'e mo-'ua 'i he ma'unimaá—neongo pe ko e hā ho ma'unimaá—ko ho'o ngāue ke ke mo'ui 'i ha māmani 'okú ke ongo'i puputu'u ai, hē mo li'ekina. Mahalo pē ne 'ikai te ke ongo'i 'a e taimi na'e feinga ai 'a e ni'hi kehé ke 'ofa 'iate koé. Na'e 'ikai 'aupito ke fe'unga 'enau 'ofá. Na'e 'ikai ha me'a te ne fakafiamālie'i ho'o ongo'i fiekaia. I ho'o

mo'ui 'aki 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e fakaakeaké, ko ia ai, kuo liliu ho lotó mo ho'o mo'ui.

Kuo kamata ke ke ma'u ha mahino pea ke houngā'ia ho'o fie ma'u 'a e Fakamo'ui, ko Sīsū Kalaisi, mo Hono fatongia 'i ho'o mo'ui mo ke mata'ikoloa'aki 'a e Maama 'o Kalaisi. Kuo kamata ke ke fakatokanga'i 'oku 'ikai ko ha'o talanoa pē kiate koe 'i he taimi 'okú ke ongo'i ai 'oku tataki koe 'e ho konisēnisí. Mahalo ne ke ongo'i 'okú ke lākahala mo ta'emateuteu 'i he 'uluaki taimi, 'okú ke lotua ki he Tama'i 'i he huafa 'o Kalaisi ki ha vā fetu'utaki vāofi ange mo Ia. Na'a ke fakamātoato 'i ho'o "fekumi ki he Sīsū ko ia 'a ia kuo tohi ki ai 'a e kau palōfita mo e kau 'aposeitoló" ('Eta 12:41).

'Okú ke ako 'a e ngaahi folofolá koe'uhí he 'oku nau fakamo'oni kiate Ia 'i he me'a kotoa pē, tautautefito ki he Tohi 'a Molomoná. 'Oku fakamatala 'a e kau palōfita 'i he Tohi 'a Molomoná mei he fakamo'oni ki he fakamo'oni, fekumi mo fakatoto ke ma'u ha 'ilo lelei ange 'o e Tama'i 'o fakafou 'i he Laumālie Mā'oni'oni. Kuo ke 'ahi'ahi 'a e ngaahi folofolá 'o 'ilo'i 'oku nau mo'oni. Kuo hoko 'a e lotú mo e fakalaululotó ko ha tākiekina ia ki ho'o mo'ui fo'ou. I ha feitu'u na'e fa'a li'aki ai 'a e lotú mo e fakalaululotó, ko e holi 'a ho lotó he taimi ní ke tū'ulutui 'i he 'ao 'o ho'o Tama'i he pongipongi mo e efi-afi 'o 'oatu ho lotó kiate Ia 'i he fakafeta'i koe'uhí ko Sīsū Kalaisi pea mo e Laumālie Mā'oni'oni.

I ho'o ngāue 'i he sitepu 11, te ke fakatokanga'i lahi ange hono fakafou atu 'i he Laumālie Mā'oni'oni 'a ho'o ma'u 'a e 'iló pe ko e fakahaá 'o kau ki he finangalo 'o e Tama'i kiate koé. 'E fakafou atu 'i he Fakalelei, 'a ho'o ma'u 'a e mālohi (pe 'alo'ofa) ke fakahoko 'a e finangalo 'o e Tama'i. Te ke 'ilo'i 'oku fai tāpuekina mo poupou'i koe 'e he Toko Tolu nāunau'ia—ko e 'Otuá ko e Tama'i, Sīsū Kalaisi, mo e Laumālie Mā'oni'oni—'a ia 'oku nau fāitaha 'i he mālohi mo e taumu'a ke fakahoko 'a e mo'ui ta'e-fa'a-mate mo e mo'ui ta'engata 'a e tangatá.

Te ke tupulaki 'i ho'o ngāue ke ta'ofi 'a e 'ahi'ahi 'i ho'o ako 'a e ngaahi folofolá mo lotua mo fakalaululoto kiate kinautiló. 'Oku fie ma'u ke akoako mo fa'a kātaki 'i ho'o ako ke ma'u ha fakahaá. Te ke lava 'o teuteu'i koe 'aki ho'o ako 'a e me'a kuo lea 'aki 'e he kau pālofita mo e kau 'aposeitoló pea 'aki 'a e feinga ke mo'ui 'o fakatatau mo 'enau ngaahi akonaki. Te ke lava 'o teuteu 'aki ho'o mateuteu ke ma'u, tohi, fakakaukau ki ai, pea muimui ki he fakahinohino 'okú ke ma'u. I he taimi

‘okú ke fakahaa’i ai ho’o hounga’iá ki he ‘Eikí koe’uhí ko e ngaahi tāpuaki kuó ke ma’ú ‘e fakatupulaki ho iví ke ma’u ha fakahinohino.

I ho’o fakatau’atāina’i koe mei he ngaahi ma’unimaá, te ke malava ange ke ma’u ‘a e fakahinohino ‘a e Laumālie Mā’oni’oni. Ne ako’i ‘a ‘Eletā Tāleni H. ‘Oakesi ‘o e Kōlomu ‘o e Toko Hongofulu Mā Uá ‘o pehē: “‘E malu’i kitautolu ‘e he Laumālie Mā’oni’oni mei hano kākaa’i kitautolu, ka koe’uhí ke tau fakatokanga’i ‘a e tāpuaki faka’ofo’ofa ko iá, kuo pau ke tau fai ma’u pē ‘a e ngaahi me’a ‘oku fie ma’u ke tau pukepuke ai ‘a e Laumālie. Kuo pau ke tau tauhi ‘a e ngaahi fekaú, lotua ha fakahinohino, pea ma’u lotu mo ma’u ‘a e sākalamēnití he Sāpate kotoa pē. Pea kuo pau ke ‘oua na’a tau teitei fai ha fa’ahinga me’a ke tuli ai ‘a e Laumālie. Tautautefito, ‘oku totonu ke tau faka’ehi’ehi mei he ponokalafí, ‘olokaholó, tapaká, mo e faito’o konatapú, pea mātu’aki faka’ehi’ehi ma’u ai pē mei hano maumau’i e fonu ‘o e angama’á. Kuo pau ke ‘oua na’a tau teitei ‘ai ki hotau sinó ha ngaahi me’a pe fai ha fa’ahinga me’a ‘aki hotau sinó te ne tuli ‘a e Laumālie ‘o e ‘Eikí, pea tau nofo ta’e ‘i ai hatau malu’i fakalaumālie ai mei he kākaa’i” (‘i he Conference Report, Oct. 2004, 49; pe ko e *Liabona*, Nōvema 2004, 46).

Ko e lotú mo e fakalaulaulotó ko ha ongo faito’o mālohi ia ki he manavaheé mo e siva e ‘amanakí. “He kuo ‘ikai te mou a’usia ki he potu ko iá kā ne ta’e ‘oua ‘a e folofola ‘a Kalaisí mo e tui ta’e faka’alo’alongaua kiate ia, ‘o falala kakato ki he ngaahi lelei ‘a’ana ‘a ia ‘okú ne māfi-mafi ke fakamo’uí” (2 Nifai 31:19). Te ke lava ‘o hokohoko atu ke fakalalalaka mo tupulaki fakalaumālie ‘i he ha’u pē ki he Tamaí ‘o fou ‘ia Sīsū Kalaisí, ‘i Hono huafá, mo Hono Laumālie ‘iate koe. ‘Oku fakafofonga’i ‘e he sitepu 11 ha tukupā ke fakalalalaka ho vā fetu’utaki mo e ‘Otuá ‘i he ngāue he lolotonga e mo’uí ke fekumi ki ha fakahinohino faka’aho mo talangofua ki he ngaahi fekaú.

Ngaahi Sitepu ke Ngāue’í

Ha’u ki he Tamaí ‘i he huafa ‘o Sīsū Kalaisí ke ma’u ha fakahinohino mo ha mālohi ‘o fakafou ‘i he lotu lilo mo e fakalaulauloto; ma’u mo ako ho tāpuaki fakapēteliaké

Lolotonga e fononga he vaa’ihala ‘o e fakaakeaké, ne ako ‘e he tokolahi ‘o kimaautolu ke ‘ā hengihengi ‘o fekumi ha taimi lōngonoa toko taha ke ako mo lotu. Kapau ‘oku te’eki ai ke ke fai pehē, faka-taimitēpile’i ha taimi ‘i he pongipongí ke fai ai ho’o lotú mo ho’o fakalaulaulotó. Te ke lava ‘o fakamu’omu’a ‘a e ‘Otuá lolo-

tonga e taimi ko ‘ení, ‘o mu’omu’a ia ‘i ha toe taha pe ko ha me’a ‘i he ‘aho ko iá. Tū’ulutui kapau ‘okú ke malava fakaesino. Lotu le’olahi ki he Tamaí, fekumi ki he Laumālie ke ne fakahinohino’i koe (vakai Loma 8:26) Peá ke ako, faka’aonga’i ‘a e ngaahi potufolofola mo e ngaahi akonaki ‘a e kau palōfita ‘o e kuonga ní ke ne tataki ho’o fakalaulaulotó. Toutou fakamanatu ho tāpuaki fakapēteliaké. Fifili ‘i he fa’a lotu ki he fakahinohino ‘okú ke ma’u mei aí. (Kapau ‘oku te’eki ai ke ke ma’u ha tāpuaki fakapēteliake, talanoa mo ho’o pīsopé fekau’aki mo hano ma’u ia.)

‘E toe hoko pē e tohi fakamatalá ko ha me’angāue mālohi ki hono fakahaa’i ‘ete fakakaukaú mo hono vakai’i kitá ‘i ho’o lekōtí, ‘i ho’o tohinoá, ‘i ho’o ngaahi fakakaukaú mo e ngaahi me’a ‘okú ke ongo’í. Te ke lava foki ‘o lekooti ‘a e ngaahi ongo ‘o e fale’i, fakafiemālie, mo e poto ‘oku fakafou mai ‘i he Laumālie Mā’oni’oni.

I he ngata ‘a e taimi mahu’inga ko ‘eni ‘o e fakalaulauloto ‘i he lilo, ‘oua na’a tuku ai e lotú. Ko e lotu fakalongo-longó, ‘i he mo’oni ho lotó mo ho ‘atamaí, ‘e hoko ia ko e founga ‘o ho’o fakakaukaú ‘i he kotoa ho ngaahi ‘ahó. Fealea’aki mo e ‘Eikí—‘i ho’o fengāue’aki mo e ni’ihi kehé, ‘i ho’o fakahoko ho’o ngaahi filí, ‘i ho’o fefa’uhi mo ho’o ngaahi ongó mo e ngaahi ‘ahi’ahí. Fakaafe’i mo fekumi ki Hono Laumālie ke hokohoko atu ‘ene ‘iate koé, koe’uhí ke fakahinohino’i koe ke ke fai ‘a e me’a totonú. (Vakai, Saame 46:1; ‘Alamā 37:36–37; 3 Nifai 20:1.)

Fakalaulauloto ‘i he ‘abó kotoa ‘i he ngaahi potufolofola mo e ngaahi tohi fakalaumālie kehé; hokoboko atu e lotú

‘Oku hoko fakanatula pē ‘a e sitepu 11 ‘i he ngaahi founga lahi, ko ha hoko atu ‘o ho’o ngaahi ngāue ‘i he sitepu 10 ke ke tokanga ki he mo’oni ‘oku ‘i ho’o mo’uí. I ho’o palani e ngaahi me’a ke fai he ngaahi ‘ahó, vakai’i ho’o ngaahi ‘ekititití, pea ‘i ho’o mālōlō ki ho mohengá he po’ulí, tuku ke hokohoko atu hono fusiaki’i ho lotó ki he ‘Otuá ‘i he lotu. Ko e fakakaukau ‘e taha ko hano to’o ha fakakaukau mei he me’a kuó ke ‘osi lau ‘i ho’o ngaahi ako he pongipongí pea fa’a fakalaulauloto ki ai lolotonga ho’o ngaahi ‘ekititití faka’ahó. ‘E tokoni’i koe ‘e he founga ni ke fenāpasi ma’u pē ho’o fakakaukaú mo e mo’oni.

‘Oku fakanatula pē ke tau fakahehema ki he ta’e mapule’í, neongo ia ‘i he’etau vakai kia Sīsū Kalaisí mo e sīpinga kuó Ne ‘omí, te ke ma’u ai ‘a e lotu fakatōkilalo ke hokohoko atu ho’o tukulolo ki he Tamaí. Hangē ko e Fakamo’uí, te ke lava ke lea fakamātoato pehē “Ke fai pē ho’o fa’itelihá” (Mātiu 26:42) ‘i he kotoa ‘o e ‘ahó.

fa'ahinga me'a pē 'oku finangalo 'a e 'Eikí ke Ne fetu'utaki ai ki he tokotaha laukongá he taimi ko iá. 'Oku 'ikai ke lahi 'etau fakamatalá 'i he'etau pehē ko e folofolá 'oku lava pē ke hoko ko e 'Ulimi mo e Tumemi ke tokoni'i takitaha kitautolu ke ma'u ha fakahā fakatāutaha" (Dallin H. Oaks, "Scripture Reading and Revelation," *Ensign*, Jan. 1995, 8).

- 'Oku hangē pē 'a e ako ki he lea fakafonua 'oku ngāue 'aki 'i he folofolá ko ha ako ha lea fakafonua muli. Ko e founa lelei taha ki he akó ko ho'o kau kakato ki ai ke lau mo ako kinautolu he aho kotoa pē. Tohi 'o fekau'aki mo ha veesi folofola kuó ne 'oatu kiate koe ha mahino fo'ou pea hoko ia ko ha fakahā fakatāutaha kiate koe.

Ma'u 'a e akonakí mei he 'Eikí

" 'Oua na'a feinga ke akonaki'i 'a e 'Eikí, kae ma'u 'a e akonakí mei hono to'ukupú. He vakai 'oku mou 'ilo'i 'e kimoutolu 'okú ne akonaki 'i he poto, pea 'i he fakamaau totonu, pea 'i he 'alo'ofa lahi, ki he ngaahi me'a kotoa pē kuó ne fakatupú" (Sēkope 4:10).

- Mahalo ne 'ikai ola lelei 'etau ngaahi lotú he kuo-hilí koe'uhí ne tau fakamoleki e taimi lahi ange hono akonaki'i 'a e 'Eikí—tala kiate la 'a e ngaahi me'a na'a tau fie ma'ú—kae 'ikai fekumi ki Hono finangaló 'o fekau'aki mo 'etau ngaahi filí mo 'etau tō'ongá. Fakakaukau ki ha me'a ne hoko kiate koe fekau'aki mo ho'o lotú. Na'e fonu nai ia he akonaki ki he 'Eikí pe akonaki mei he 'Eikí? Tohi 'o fekau'aki mo ho'o loto fiemālie ke fakafanongo mo ma'u 'Ene akonaki kiate koé.

NGĀUE TOKONÍ

***Tefito'i Mo'oni Mabu'ingá: 'I hono ma'u ha fakaa-
ake fakalaumālié ko ha ola ia 'o e Fakalelei 'a
Sisū Kalaisí, vahevahe 'a e pōpoaki ko 'ení mo e
ni'ihí kehé pea fakahoko 'a e ngaahi tefito'i
mo'oni ko 'ení 'i he me'a kotoa pē 'okú ke fai.***

Tokoníi koe 'e he ngāue tokoní ke ke tupulaki 'i he maama 'o e Laumālié 'i he kotoa 'o e toenga 'o ho'o mo'uí. Na'á ke ako 'i he sitepu 10, ke sivi'i ho'o mo'uí 'i he 'aho takitaha mo 'eke'i meiate koe 'a e ngaahi me'a 'okú ke fai pe ta'e fai. Na'á ke ako 'i he sitepu 11, ke manatu'i 'a e Fakamo'uí 'i he taimi kotoa pē koe'uhí ke hokohoko 'a e malava ke ke ma'u 'a e fakahinohino 'a e Laumālie Mā'oníoní. 'Okú kau 'a e sitepu 12 'i he fakava'e 'o e tefito'i mo'oni hono tolú—ngāue tokoni ki he ni'ihí kehé—'a ia 'okú ne fakapapau'i ha hokohoko atu 'o e fakaakeake mo ha fakamolemole'i 'o e angahalá.

Ke ke tau'atāina mei he ma'unimaá, kuo pau ke ke hū koe ki tu'a 'o fai ha ngāue tokoni. Ko e holi ke tokoni 'a e ni'ihí kehé ko ha ola fakanatula ia 'o e fakaake fakalaumālié.

'Okú 'i ai ha'o pōpoaki 'o e 'amanaki lelei ki he kau ma'unimā kehé, ki he kakai mamahi mo faingata'a'ia kotoa pē 'a ia 'oku nau loto fiemālie ke fakakaukau'i ha founa fakalaumālie ke liliu ai 'enau mo'uí pea mo ha taha 'oku fekumi ki he mo'oni mo e angatonú. Ko e pōpoaki ko e 'Otuá ko e 'Otuá 'o e ngaahi mana, 'o hangē ko ia kuó Ne fa'a fakahokó (vakai, Molonai 7:29). 'Okú fakamo'oni'i ia 'e ho'o mo'uí. 'Okú ke hoko ko ha tokotaha fo'ou tu'unga 'i he Fakalelei 'a Sisū Kalaisí. Te ke vahevahe lelei taha 'a e pōpoaki ni 'o fakafou 'i ho'o ngaahi ngāue ke tokoníi 'a e ni'ihí kehé. 'I ho'o ngāue tokoní 'oku fakamālohia mo loloto ange 'a e mahino mo e 'ilo 'okú ke ma'u ki he ngāue ni.

Ko e vahevahe 'o ho'o fakamo'oni ki He'ene 'alo'ofá mo 'Ene manava'ofá ko e taha ia 'o e ngaahi ngāue tokoni mahu'inga taha te ke lava ke fakahokó. Ko e fe-fua'aki 'a e ngaahi kavenga 'a e ni'ihí kehé 'o fakafou 'i he ngaahi ngāue anga'ofa mo ta'e siokitá ko e kongá ia 'o ho'o mo'uí fo'ou ko e tokotaha muimui 'o Kalaisi. (vakai, Mōsaia 18:8).

Na'e akonaki 'a Palesiteni 'Eselā Tafu Penisoni 'o pehē: " 'E 'ilo 'e he kakai tangata mo fefine 'oku fakatafoki

'enau mo'uí ki he 'Otuá te Ne lava ke fai ha me'a lahi ange 'i he'enau mo'uí 'iate kinautolu. Te Ne fakaloloto ange 'enau fiefiá, fakalahi 'enau visoné, fakavave'i 'enau fakakaukau, fakamālohia honau uouá, hiki hake honau laumālié, fakalahi honau ngaahi tāpuakí, fakalahi honau ngaahi faingamālié, fakafiemālie'i honau laumālié, 'oange ha ngaahi kaungāme'á, pea hua'i hifo 'a e melinó. 'Ilonga ia 'e mole 'ene mo'uí 'i he ngāue 'a e 'Otuá te ne ma'u 'a e mo'uí ta'engata' ("Jesus Christ—Gifts and Expectations," *Ensign*, Dec. 1988, 4).

Lotua ha ngaahi founa ke fakahoko ai 'a e ngāue tokoní pea fekumi ma'u pē ke tataki 'e he Laumālie Mā'oníoní. Kapau 'okú ke loto fiemālie ki ai, te ke ma'u ha ngaahi faingamālie ke vahevahe 'a e ngaahi tefito'i mo'oni fakalaumālie kuó ke 'osi akó. Te ke ma'u ha ngaahi founa ke vahevahe ai ho'o fakamo'oni mo e ni'ihí kehé mo ha ngaahi faingamālie ke tokoníi kinautolu 'i ha ngaahi founa lahi kehe. 'I ho'o tokoníi 'a e ni'ihí kehé te ke kei loto fakatōkilalo 'i ho'o tokanga tāfataha ki he ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei mo e ngaahi ngāue kuó ke akó. Pea ko koe pē te ke toki lava 'o fakapapau'i 'oku lelei ho'o ngaahi taumu'á mo ho'o ngaahi ue'i fakalaumālié. Fakapapau'i ke foaki ta'e totongi, 'oua 'e 'amanaki ki ha ola pau. Faka'apa'apa'i 'a e tau'atāina ke fili 'a e ni'ihí kehé. Manatu'i ko e tokolahi 'o kimautolu ne mau 'i ha tu'unga ma'ulalo kimu'a pea mau toki mateuteu ke ako mo faka'aonga'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'ení. 'E kei tatau pē 'a e mo'oni ki he tokolahi taha 'o kinautolu 'okú ke holi ke tokoníi.

'I he taimi 'okú ke fakatokanga'i ai 'a e ni'ihí kehe 'oku nau fefā'uhi mo e ma'unimaá 'i he'enau mo'uí mo e mo'uí honau ngaahi 'ofa'angá mahalo te ke fie ma'u ke nau 'ilo fekau'aki mo e fakahinohino ko 'ení pea mo e Polokalama Fakaakeake mei he Ma'unimaá 'a e Tokoni 'a e Siasí ki he Fāmilí. Kapau 'oku nau fie talanoa, tuku ken au fai ia. Fakamatala'i ange ha kongá 'o ho'o talanoá ke nau 'ilo'i 'oku mahino kiate koe 'a e me'a 'oku nau talanoa ki aí. 'Oua na'á ke fale'i pe feinga ke fakalelei'i kinautolu 'i ha fa'hinga founa. Fakahā kiate kinautolu 'a e polokalamá 'i he founa faingofua mo e ngaahi tefito'i mo'oni fakalaumālie kuo nau faitāpuekina ho'o mo'uí.

Kapau te ke 'ilo ha taha 'oku ma'unimā ka 'oku te'eki ai ke mateuteu ke ne tali 'a e ngaahi tefito'i mo'oni fakalaumālie ko 'ení, mahalo na'a tali ia 'e ha mēmipa 'o e fāmilí pe kaungāme'a 'o e tokotaha 'oku ma'unimaá.

Meimei ko e tokotaha kotoa pē 'oku mo'ui 'i he ngaahi taimi fakatu'utāmaki ko 'eni 'e tokoni'ia 'aki hano ako mo faka'aonga'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongo-ongolelei. Mahalo pē te ke ongo'i 'oku ue'i fakalaumālie koe he taimi 'e ni'ihī ke foaki ange ki ha tokotaha ha tatau 'o e tohi fakahinohino ko 'eni fakataha mo ha Tohi 'a Molomona. 'I ho'o fai peheé, te ke vahevahe mo'oni ai 'a e ngaahi me'a ngāue kuo nau tokoni' koe ke toe langa hake ho'o mo'ui 'i ho'o ha'u kia Kalaisi.

'I he taimi 'okú ke fakahoko ai ha me'a ki ha tokotaha kehe pe vahevahe 'a e pōpoaki 'o e 'amanaki lelei mo e fakaakeaké, kuo pau ke 'oua na'a ke faka'atā ha tokotaha kehe ke fu'u fakafalala kiate koe. Ko ho fatongia ke poupou'i e ni'ihī kehe 'oku nau faingata'a'ia ke tafoki ki he Tamai Hevaní mo e Fakamo'ui ke ma'u ha fakahinohino mo ha mālohí. Makehe mei ai 'oku totonu ke 'oua na'a ke momou ke poupou'i kinautolu ke nau tafoki ki he kau tamaio'eiki 'a e 'Eiki kuo fakamafai'i foki. 'Okú ma'u 'a e ngaahi tāpuaki ma'ongo'onga mei he 'Eiki 'o fakafou mai 'iate kinautolu 'oku nau ma'u 'a e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eiki.

'I ho'o feinga ke tokoni' 'a e ni'ihī kehé, kuo pau ke mahino kiate koe 'e faingata'a kiate kinautolu ke nau tu'u ma'u 'i he fakaakeaké kapau 'oku 'ikai poupou'i kinautolu 'e he kau mēmipa 'o e fāmilí pe 'ikai ke mahino 'oku fie ma'u ha taimi ki he fakaakeaké. 'Okú lava ke fakaakeake ha taha pē, neongo pe 'e anga fēfē 'a e fili ke tali—'e he ngaahi 'ofa'anga ofi tahá—mo e ni'ihī kehé.

'I ho'o fakamafola atu ki he ni'ihī kehé 'a e pōpoaki 'o e fakaakeaké 'o fakafou 'i he ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei, kuo pau ke ke fa'a kātaki mo loto fakatōkilalo. 'Okú 'ikai ha feitu'u 'i ho'o mo'ui fo'ou ki he sio-kitá pe ko ha ongo'i 'okú te lelei ange 'i he ni'ihī kehé. 'Oua na'a teitei ngalo 'a e feitu'u na'a ke ha'u mei ai mo e founga hono fakahaofi koe 'aki 'a e 'alo'ofa 'a e 'Otuá. 'E fakahoko pē 'e Sīsū Kalaisi 'a e me'a tatau " 'i he me'a kotoa pē" ma'a kinautolu 'e fakatomala mo tafoki kiate Iá (Mōsaia 29:20).

Fakapapau'i ke tauhi ke potupotutatau ho'o vahevahe 'a e pōpoaki mo e ngāue 'i ho'o polokalama 'a 'aú, 'i he taimi 'okú ke vēkeveke ai ke tokoni' e ni'ihī kehé. Kuo pau ke hokohoko atu ho'o 'uluaki tokanga taha pē ke faka'aonga'i e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'eni kiate koe. Ko ho'o ngaahi ngāue ke vahevahe e ngaahi fakakaukau ko 'eni mo e ni'ihī kehé 'e mahu'inga pē 'o hangē ko e fakaakeake 'okú ke ma'u.

'Okú tatau pē 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'eni kuó ke ako mo fakahoko ke ikuna'i 'aki ho'o ma'unimaá mo

e ngaahi tefito'i mo'oni te nau tataki koe 'i he tapa kotoa 'o ho'o mo'ui ke ke ngāue 'o fakatatau mo e palani 'a e 'Eiki. Te ke lava 'o kātaki ki he ngata'angá 'o hangē ko ia kuo fekau'i mai 'e he 'Eiki pea te ke lava 'o fai pehē 'i he fiefia 'i ho'o faka'aonga'i 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'eni 'o e ongoongolelei.

Ngaahi Sitepu ke Ngāue'i

Fai ha'o fakamo'oni ki he kakai; faivelenga 'i ho fatongia mo e ngaahi talēniti 'i hono tokoni' e ni'ihī kehé; fakahoko e efiafi fakafāmilí 'i 'api mo e lotu fakafāmilí; mateuteu ke hū he temipalé pea moihū ai.

'Okú 'ikai ko ha fakakaukau pē 'a ho'o fakamo'oni ki he 'ofa mo e 'alo'ofa 'a e Tamai Hēvaní mo Hono 'Alo 'Ofa'anga ko Sīsū Kalaisi. Kuo hoko ia ko ha me'a mo'oni. Kuó ke 'ausia ia. 'I ho'o 'ilo'i ko ia 'a 'Ene 'ofa kiate koé, kuó ke 'ilo'i foki ai 'Ene 'ofa ki he ni'ihī kehé.

Ne akonaki 'a Palesiteni Hauati W. Hanitá 'o pehē, "Ko kinautolu ko ia kuo tau ma'u 'a e Fakalelei 'oku tau ha'isia ke tau fakamo'oni faivelenga ki hotau 'Eiki mo hotau Fakamo'ui" ("The Atonement and Missionary Work," seminā ma'a e kau palesiteni fakamisiona fo'ou, June 21, 1994,2).

Fai ha fakamo'oni ki ho fāmilí 'i he lea mo e ngāue 'i ho 'api 'o 'ou. Fai ha fakamo'oni 'i he ngaahi efiafi fakafāmilí 'i 'api, lotu fakafāmilí, mo e ako folofola fakafāmilí anga-maheni. Fai ha fakamo'oni 'i ho'o kau mo ho fāmilí 'i he ngaahi ngāue tokoni mo ho'o mo'ui 'aki 'a e anga faka-Kalaisi. Te ke lava foki 'o fai ha fakamo'oni 'i he ngaahi fakataha'anga faka-Siasí, hangē ko e houalotu 'auka'i mo e fakamo'oni pe 'i he ngaahi kalasi pe ko e lolotonga ho'o ngāue tokoni 'i he Siasí.

Faivelenga 'i ho ngaahi uiui'i faka-Siasí. Kapau 'oku 'ikai ke 'i ai hao fatongia 'i ho uōti pe siteiki, 'ai ke 'ilo'i 'e he pīsope 'okú ke faingamālie ke ngāue. Te ke lava 'o faitāpuekina e ni'ihī kehé 'aki ha'o kau 'i he ngāue ki he hisitōlia fakafāmilí pea 'i he teuteu ke lotu mo ngāue 'i he temipalé mo fakahoko ha ngaahi fuakava ai mo e 'Eiki. Na'e akonaki 'aki 'e Palesiteni Kōtoni B Hingikeli 'o pehē, "Ko e ngāue fakatemipalé ko e ola aofangatuku ia 'o 'etau ngaahi akonaki mo e ngaahi 'ekitititi kotoa pē" ('i he Conference Report, Oct. 2005, 3; pe *Liabona*, Nōvema 2005, 4–5). 'E taki koe ki he temipalé 'e he ngaahi tefito'i mo'oni 'oku ako'i atu 'i he fakahinohino ko 'eni; te nau fakatupulaki ho'o holi ke ngāue ai.

Ko e fakalakalaka lahi mei he fanga ki'i sitepu ikí

“Oua ná'a mo fiu 'i he failleléi, he 'okú mo 'ai 'a e tu'unga 'o ha ngāue lahi. Pea 'oku tupu mei he ngaahi me'a ikí 'a e ngaahi fu'u me'a lalahí” (T&F 64:33).

- *Tohi 'o fekau'aki mo e ngaahi me'a 'okú ke ongo'i 'i he taimi 'okú ke fakakaukau ai ke mo'ui 'aki e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'eni 'i he tapa kotoa 'o ho'o mo'ui. 'Oku tokoni fēfē nai 'a e 'ilo ko ia 'oku lava 'o fai e ngaahi ngāue lalahí 'i hono fakahoko e ngaahi sitepu ikí.*

Fakamālohia e ni'ihhi kehé

“Ko hono 'uhinga 'eni 'o 'eku vīkivīkī, ke u lava 'a pē 'o hoko ko ha me'angāue 'i he to'ukupu 'o e 'Otuá ke 'omi ha taha ki he fakatomalá; pea ko 'eku fiefiá 'eni. “Pea vakai, 'i he'eku sio ki he tokolahi 'o hoku kāingá 'oku loto fakatomala mo'oní, pea nau ha'u ki he 'Eiki

ko honau 'Otuá, 'oku toki fonu ai hoku laumālié 'i he fiefiá; pea 'oku ou toki manatu'i 'a e me'a kuo fai 'e he 'Eiki ma'akú, 'io, kuó ne 'afio mai ki he'eku lotú; 'io, 'oku ou manatu ai ki hono to'ukupu 'alo'ofá 'a ia kuó ne hapai mai kiate aú” (Alamā 29:9–10).

- *Kuo mau 'ilo'i 'oku tu'u fakatu'utāmaki ki he fakaakeaké 'a e loto fiemālie ke vahevahe 'emau ngaahi fakamo'oni ki he ngaahi tefito'i mo'oni ko 'eni. 'E tokoni'i fēfē koe 'e ho'o vahevahe ho'o a'u-siá ke ke kei mālohi ai pē 'i ho'o fakaakeaké?*

“[I ho'omou] loto ke tangi fakataha mo kinautolu 'oku tangi; 'io, pea fakafiemālie'i 'a kinautolu 'oku 'aonga ki ai 'a e fakafiemālié, pea tu'u ko e kau fakamo'oni 'o e 'Otuá 'i he taimi kotoa pē pea 'i he me'a kotoa pē, pea 'i he feitu'u kotoa pē te mou 'i aí, 'o a'u ki he maté, koe'uhí ke huhu'i 'a kimoutolu 'e he 'Otuá, pea mou kau fakataha mo kinautolu 'oku 'o e 'uluaki toetu'ú, koe'uhí ke mou ma'u 'a e mo'ui ta'engatá—

“Ko 'eni 'oku ou pehē kiate kimoutolu, kapau ko e faka'amu 'eni 'a homou lotó, ko e hā ha'amou 'uhinga ke 'oua ná'a papitaiso 'a kimoutolu 'i he huafa 'o e 'Eiki, ko e fakamo'oni kiate ia kuo mou fai ha fuakava mo ia te mou tauhi kiate ia mo tauhi 'ene ngaahi fekaú, koe'uhi ke ne hua'i hifo 'a hono Laumālié 'o lahi 'aupito kiate kimoutolu?” (Mōsaia 18:9–10).

- *'Oku tokoni atu ho'o a'usia 'i he ma'unimá ke ke kaungāmamahi mo kinautolu 'oku faingata'a'ia 'i he ma'unimá; 'oku tokoni 'a e ngaahi me'a ne hoko kiate koe 'i he fakaakeaké ke fakafiemālie'i kinautolu. Tohi 'o fekau'aki mo ho'o holi lahi mo ho'o*

NGAAHI TOKONI
'A E LDS KI HE *Fāmilī*

